

Positiivinen uskonnonvapaus Suomessa

Positiivista uskonnonvapautta tukevat ja heikentävät rakenteet, julkisen vallan toimet sekä näiden merkitys yksilön elämässä

Helsingin yliopisto
Oikeustieteellinen tiedekunta
Pro gradu
Laatija: Merilii Mykkänen
Ohjaaja: Tuomas Ojanen
19.5.2020

Tiedekunta/Osasto - Fakultet/Sektion – Faculty Oikeustieteellinen tiedekunta		Laitos - Institution – Department
Tekijä - Författare – Author Merilii Mykkänen		
Työn nimi - Arbetets titel – Title Positiivinen uskonnonvapaus Suomessa – Positiivista uskonnonvapautta tukevat ja heikentävät rakenteet, julkisen vallan toimet sekä näiden merkitys yksilön elämässä.		
Oppiaine - Läroämne – Subject Valtiosääntöoikeus		
Työn laji - Arbetets art – Level Pro gradu	Aika - Datum – Month and year Toukokuu 2020	Sivumäärä - Sidoantal – Number of pages XXI + 83
Tiivistelmä - Referat – Abstract		
<p>Uskonnonvapaus on merkittävä perus- ja ihmisoikeus, joka on suojeltu useissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa sekä Suomen perustuslaissa. Tässä tutkielmassa keskiössä on positiivinen uskonnonvapaus, eli perustuslain 12.2 §:ssä ilmaistu oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa. Tutkimuskysymyksenä on tarkastella sitä, mitkä asiat Suomen lainsäädännössä, julkisen vallan käytännössä ja yksilöiden välisissä suhteissa tukevat positiivista uskonnonvapautta ja mitkä taas rajoittavat. Koska toisella perus- ja ihmisoikeudella, syrjintäkiellolla, on keskeinen merkitys uskonnonvapauden toteutumisen kannalta, analysoidaan uskonnonvapautta myös sen näkökulmasta. Tutkielma on oikeusempirinen tutkimus, joka pohjautuu olemassa olevaan kvalitatiiviseen ja kvantitatiiviseen aineistoon. Sikäli kuin tutkielmassa analysoidaan voimassa olevaa oikeutta, käytetään lainopin metodologiaa. Aineistoa lähestytään <i>critical legal studies</i> -näkökulmasta. Tutkielmassa käytettyä aineistoa on jaoteltu ihmisoikeusindikaattoritöyössä käytetyllä tavalla rakenne-, prosessi- ja lopputulosindikaattoreihin.</p> <p>Työssä esitellään ensin uskonnonvapautta perus- ja ihmisoikeutena, keskittyen erityisesti positiiviseen uskonnonvapauteen. Luvussa kaksi käsitellään myös uskonnon ja valtion suhdetta Euroopassa, uskontoihin kohdistuvia rajoituksia sekä uskonnollisia vähemmistöjä Euroopassa. Luvussa kolme analysoidaan keskeistä kansallista lainsäädäntöä, julkisen vallan toimia sekä oikeuskäytäntöä ja ylimpien laillisuusvalvojen ynnä muiden oikeusturvatahojen ratkomia tapauksia. Luvun lopussa käsitellään omalla osallaan kansallisia ja kansainvälisiä syrjintätutkimuksia uskontoon perustuvasta syrjinnästä. Luvussa neljä esitetään johtopäätökset.</p> <p>Uskontoihin ja uskonnon harjoittamiseen kohdistuu Euroopassa paljon rajoituksia. Pew-tutkimuskeskuksen tekemän tutkimuksen mukaan rajoitusten määrä on noussut vuodesta 2007. Joissain maissa erityisesti vähemmistöjen totutusta poikkeavien uskonnollisten symbolien käyttöä pyritään rajoittamaan vetoamalla neutraliteettiin ja sekularismiin. Kristinuskoon liittyviä symboleita ja traditioita saatetaan myös pitää osana kulttuuria niin, ettei niitä nähdä enää osana uskontoa. Tämä voi asettaa vähemmistöuskonnot huonompaan asemaan. Rajoitusten ja rakenteellisten ongelmien taustalla voi olla myös ymmärryksen puute uskonnonvapauden merkityksestä ja sen luonteesta perus- ja ihmisoikeutena. Rakenteellisia eriarvoisuuksia eri uskontokuntien välillä Euroopassa luo myös se, että useassa maassa valtiolla ja kirkolla on erityissuhde, jonka johdosta yleensä yksi uskontokunta on muita paremmassa asemassa.</p> <p>Suomessa valtion ja erityisesti evankelis-luterilaisen kirkon välinen suhde on vahva. Kirkon erityinen asema näkyy Suomessa lainsäädännössä ja muualla yhteiskunnallisessa kulttuurissa. Suomessa ei kuitenkaan varsinaisesti ole esimerkiksi sellaista lainsäädäntöä, jolla suoraan rajoitettaisiin uskonnon harjoittamista. Poikkeuksena tästä on esimerkiksi se, että ainoastaan evankelis-luterilaisella ja ortodoksisella kirkolla on verotusoikeus ja että poliisin virkapuvun kanssa ei ole sallittua käyttää uskonnollisia symboleita, kuten ei myöskään armeijassa. Ongelmat ilmenevät erityisesti rakenteissa ja ne voivat merkittäväällä tavalla vaikuttaa yksilön uskonnonvapauteen. Useat näistä liittyvät kirkon erityisasemaan. Esimerkiksi vankiloissa ja armeijassa työskentelee pappeja, joiden palkan valtio maksaa, mutta muiden uskontokuntien edustajat työskentelevät omakustanteisesti. Ongelmia on ilmennyt myös vähemmistöuskontojen jäsenten mahdollisuuksissa harjoittaa uskontoaan työpaikalla sekä palvontapaikkojen rakentamisessa.</p> <p>Uskonnonvapauden tosiasiallisen toteutumisen turvaaminen voi edellyttää julkiselta vallalta aktiivisia toimia ja perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Suomessa on myös positiivista uskonnonvapautta tukevia rakenteita, kuten uskonnonvapauslaki, jossa säädetään uskonnollisen yhdyskunnan rekisteröimisestä, sekä erilaiset rahalliset avustukset uskonnollisille yhdyskunnille. Lisäksi yhdenvertaisuuslaissa on säädetty viranomaiselle, koulutuksen järjestäjälle ja työnantajalle velvollisuus edistää yhdenvertaisuutta. Osan tutkielmaa muodostaa uskontoon perustuvan syrjinnän analysointi. Syrjintä on Suomessa yleistä. Syrjintä vaikuttaa myös muun muassa yksilön mahdollisuuksiin ja kykyyn harjoittaa uskontoaan. Suomessa ei kuitenkaan ole juurikaan tehty nimenomaan uskontoon perustuvasta syrjinnästä tutkimusta.</p> <p>Tutkielma osoittaa tarpeen tutkia ensinnäkin tarkemmin positiivisen uskonnonvapauden toteutumisesta Suomessa, uskontoon perustuvaa syrjintää sekä syrjinnän vaikutuksia uskonnonvapauteen. Tutkimusta olisi perusteltua tehdä erityisesti muslimista, joiden uskonnon harjoittamiseen Euroopan laajuisesti kohdistuu ja kohdistetaan erityisiä rajoituksia. Lisäksi muslimit kokevat vähemmistönä syrjintää monella tasolla ja heihin myös suhtaudutaan uskonnollisista vähemmistöistä kielteisimmin. Tutkielma osoittaa myös tarpeen suhtautua kriittisesti neutraaliksi koettuun lainsäädäntöön ja tapoihin, sillä ne voivat tosiasiaa vaikuttaa vähemmistöuskontoon kuuluvien henkilöiden mahdollisuuksiin harjoittaa uskontoaan.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Ihmisoikeusindikaattorit, positiivinen uskonnonvapaus, perus- ja ihmisoikeudet, perustuslaki, syrjintä, uskonnolliset vähemmistöt, uskonnon harjoittaminen, uskonnonvapaus, uskonto, yhdenvertaisuus, valtiosääntöoikeus		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopisto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

SISÄLLYS

SISÄLLYS	I
LÄHTEET	III
LYHENTEET	XXI
1 JOHDANTO	1
1.1 Aluksi	1
1.2 Uskonnot Euroopassa ja Suomessa	3
1.3 Ihmisoikeusindikaattoreista ja ihmisoikeuksien mittaamisesta	4
1.4 Työssä käytettävät metodit ja rakenne	7
2 USKONNONVAPAAUS	9
2.1 Aluksi	9
2.2 Kotimaisten perusoikeuksien ja kansainvälisten ihmisoikeuksien keskinäissuhteet	9
2.3 Uskonnonvapaus perus- ja ihmisoikeutena	11
2.3.1 Miksi uskonnonvapautta suojellaan?	11
2.3.2 Uskonnonvapauden käsitteestä ja sisällöstä	13
2.4 Positiivinen uskonnonvapaus	15
2.4.1 Positiivinen uskonnonvapaus ja sen sisältö	15
2.4.2 Mikä ei ole uskonnonharjoittamista?	18
2.4.3 Uskonnonvapauden rajoitukset	19
2.5 Valtion velvollisuuden uskonnonvapauden suhteen	22
2.5.1 Julkisen vallan positiiviset ja negatiiviset velvollisuudet	22
2.5.2 Valtion neutraliteetti sekä uskonnollisen yhteisön työntekijän asema	23
2.6 Syrjintä uskonnon perusteella	24
2.6.1 Kielto syrjiä uskonnon perusteella	24
2.6.2 Positiivinen erityiskohtelu ja yhdenvertaisuuden edistäminen	28
2.6.3 Kansalliset valvontaviranomaiset ja oikeusturva	29
2.7 Muu uskonnonvapautta koskeva ja siihen vaikuttava lainsäädäntö	31
2.8 Uskonto Euroopassa	32
2.8.1 Uskonnon ja valtion suhde Euroopassa	32
2.8.2 Uskontoihin kohdistuvat rajoitukset Euroopassa	33
2.8.3 Uskonnolliset vähemmistöt Euroopassa ja niihin kohdistuvat rajoitukset – neutraliteetti ja sekularismi	36
2.9 Yhteenvetoa	40
3 POSITIIVINEN USKONNONVAPAAUS SUOMESSA	41
3.1 Aluksi	41
3.2 Kirkon ja valtion suhde Suomessa	42

II

3.2.1 <i>Evangelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkon erityisasema</i>	42
3.2.2 <i>Uskonnollisten yhdyskuntien rekisteröiminen</i>	45
3.2.3 <i>Valtion neutraliteetti ja puuttumattomuus uskontokuntien sisäisiin asioihin</i>	45
3.3 Vapaapäivät ja työajat	48
3.4 Vankien ja vapautensa menettäneiden uskonnonvapaus	53
3.5 Hautaustoimilaki ja hautaamiseen liittyvät seikat	56
3.6 Uskonnolliset rakennukset ja palvontapaikat	60
3.7 Muut positiiviseen uskonnonvapauteen Suomessa vaikuttavat seikat	66
3.8 Yhteenvetoa	70
3.9 Uskontoon perustuva syrjintä Suomessa	72
3.9.1 <i>Lainsäädännöstä</i>	72
3.9.2 <i>Asenteet uskovaisia kohtaan</i>	73
3.9.3 <i>Syrjintä ja häirintä uskonnon perusteella</i>	74
3.9.4 <i>Syrjinnän ja häirinnän seuraukset ja vaikutukset uskonnonvapauteen</i>	78
3.9.5 <i>Yhteenvetoa</i>	79
4 LOPUKSI	81

LÄHTEET

VIRALLISLÄHTEET

Eduskunnan kirjelmä EK 24/2019 – HE 29/2019 vp – HE 89/2019 vp.

HE 57/1985 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle naisten ja miesten välistä tasa-arvoa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 309/1993 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 1/1998 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi Suomen hallitusmuodoksi.

HE 170/2002 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle uskonnonvapauslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 44/2003 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi yhdenvertaisuuden turvaamisesta sekä eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 263/2004 vp, Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 140/2007 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle siviilipalveluslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 19/2014 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 154/2018 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi eläinten hyvinvoinnista ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 19/2019 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle kirkkolaiksi.

HE 29/2019 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2020.

PeVL 9/1985 vp, Perustuslakivaliokunnan lausunto puolustusasiainvaliokunnalle hallituksen esityksestä n:o 7 Jehovan todistajien vapauttamisesta asevelvollisuuden suorittamisesta eräissä tapauksissa koskevaksi lainsäädännöksi.

PeVL 2/1990 vp, Perustuslakivaliokunnan lausunto n:o 2 ulkoasiainvaliokunnalle.

PeVM 25/1994 vp, Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta

PeVL 22/1997 vp, Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 34/1997 vp) laiksi ortodoksisesta seurakunnasta annetun lain muuttamisesta.

PeVM 10/2002 vp, Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä (HE 170/2002 vp) uskonnonvapauslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

PeVL 8/2008 vp, Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE 14/2008 vp) laiksi viikimisoikeudesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

PeVL 11/2012 vp, Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä (HE18/2012 vp) eduskunnalle laeiksi tilaajan selvitysvelvollisuudesta ja vastuusta ulkopuolista työvoimaa käytettäessä sekä julkisista hankinnoista annetun lain 49 §:n muuttamisesta

PeVL 31/2014 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle (HE 19/2014 vp) yhdenvertaisuuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

PeVL 4/2020 vp, Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle (HE 19/2019 vp) kirkkolaiksi ja hallituksen esityksestä eduskunnalle (HE 93/2019 vp) kirkkolaiksi annetun hallituksen esityksen (19/2019 vp) täydentämisestä.

StVL 5/1994 vp, Eduskunnan sosiaali- ja terveystoimikunnan lausunto n:o 5 perustuslakivaliokunnalle hallituksen esitykseen 309/1993 vp.

TyVM 11/2014 vp, Työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä eduskunnalle (HE 19/2014 vp) yhdenvertaisuuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi ja hallituksen esitys eduskunnalle (HE 111/2014 vp) yhdenvertaisuuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi annetun hallituksen esityksen (HE 19/2014 vp) täydentämisestä.

VaVM 20/2019 vp, valtiovarainvaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä eduskunnalle (HE 29/2019 vp) valtion talousarvioksi vuodelle 2020 ja hallituksen esitys eduskunnalle (HE 89/2019 vp) vuoden 2020 talousarvioesityksen (HE 29/2019 vp) täydentämisestä.

MUUT VIRALLISLÄHTEET

Aluehallintovirasto, Tartuntatautilain 58 §:n mukainen päätös Etelä-Suomen aluehallintoviraston toimialueelle, ESAVI/8999/2020. 17.3.2020.

Council of Europe, European Court of Human Rights, Guide on Article 14 of the European Convention on Human Rights and on Article 1 of Protocol No. 12 of the Convention. Prohibition of discrimination. 2019. (2019a)

Council of Europe, European Court of Human Rights, Guide on Article 9 of the European Convention on Human Rights. Freedom of Thought, conscience and religion. Päivitetty 31.12.2019. (2019b)

Council of Europe, Office of the Commissioner for Human Rights, Follow-up Report On Finland (2001 – 2005), Assessment of the progress made in implementing the recommendations of the Council of Europe Commissioner for Human Rights. 29 March 2006.

Euroopan komissio, Erityiseurobarometri 493, Syrjintä Euroopan unionissa, Suomi, Toukokuu 2019.

European Commission Against Racism and Intolerance, Ecri Report on Finland (fourth monitoring cycle) CRI(2013)19. Council of Europe 2013.

European Commission Against Racism and Intolerance, Ecri Report on Finland (fifth monitoring cycle) CRI(2019)38. Council of Europe 2019.

European Union Agency for Fundamental Rights, Second European Union Minorities and Discrimination Survey: Summary of main results – FI.

European Union Agency for Fundamental Rights, Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II), Main results. Publications Office of the European Union 2017.

European Union Agency for Fundamental Rights, Experiences and perceptions of antisemitism. Second survey on discrimination and hate crime against Jews in the EU. European Union Agency for Fundamental Rights 2018. (2018a)

European Union Agency for Fundamental Rights, Toinen Euroopan Union vähemmistöjä ja syrjintää koskeva tutkimus (EU-MIDIS II), Muslimit – poimintoja tuloksista. Euroopan unionin julkaisutoimisto 2018. (2018b)

European Union Agency for Fundamental Rights, Data Visualisation. Valinnat: Target Group: Sub-Saharan Africa, Question: Perception of level of discrimination on the basis of religion or religious belief in your country. <https://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorer-second-eu-minorities-discrimination-survey>. Viitattu 10.5.2020.

European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe, Handbook on European Non-Discrimination Law, 2018 Edition. Publications Office of the European Union 2018.

Honkala, Satu – Lempinen, Miko – Nousiainen, Katriina – Onwen-Huma, Hanna – Huma, Salo, Aija – Vacker, Riikka, Mukana! Tasa-arvo ja yhdenvertaisuustyö toisella asteella. Opetushallitus, Oppaat ja käsikirjat 2019:4a.

Jauhola, Laura – Vehviläinen, Jukka, Syrjintä koulutuksessa. Oikeusministeriön julkaisu 21/ 2015.

Kankkunen, Paula – Harinen, Päivi – Nivala, Elina – Tapio, Mari, Kuka ei kuulu joukkoon? Lasten ja nuorten kokemaa syrjintä Suomessa, Sisäasiainministeriön julkaisu 36/ 2010.

Rautiainen, Pauli – Lavapuro, Juha sekä työryhmä Jari Hartzell, Emma Lehtinen, Niina Meriläinen, Riku Neuvonen ja Elina Todorov, Ihmisoikeusindikaattorien käyttäminen Suomen perus- ja ihmisoikeus- tilanteen seurantaan, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 36/2016.

Mykkänen, Merilii, Uskonnolliset asut ja tunnuksen kansainvälisessä ratkaisukäytännössä. Analyysia oikeudellisesta argumentaatiosta. Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2020.

Oikeusministeriö, ”Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä”.

Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin. Selvityksiä ja ohjeita 7/2016.

Oikeusministeriö, Koko ajan jännittyneenä. Moniperusteinen syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokemana. Selvityksiä ja ohjeista 51/2018.

Opetushallitus, Ohje perusopetuksen uskonnon ja elämäntietämisen sekä esiopetuksen katsomuskasvatuksen järjestämisestä sekä uskonnollisista tilaisuuksista esi- ja perusopetuksessa, OPH-56-2018. 12.01.2018.

Poliisihallitus, Uskonnollisten päähineiden käyttö poliisin virkapuvun kanssa, 2020/2013/2377, 20.08.2013.

Puolustusvoimat, Yleinen palvelusohjesääntö, 7.11.2016. Pääesikunta 2016.

Pääesikunta, Sotilas- ja virkapukuja koskevat normit, Määräys PVM HPALV 001, Pologos-Sotilas- ja virkapuvut puolustusvoimissa, 4.12.2014.

Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019, Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Valtioneuvoston julkaisuja 2019:31.

Rauta, Jenita, Poliisin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa 2018. Poliisiammattikorkeakoulun katsauksia 15/2019.

Sisäministeriö, kansallinen väkivaltaisen radikalisoitumisen ja ekstremismin ennalta ehkäisyn toimenpideohjelma 2019–2023. Periaatepäätös 19.12.2019. Sisäministeriön julkaisuja 2020:1.

Sosiaali- ja terveysministeriö, Sosiaali- ja terveysministeriön terveydensuojeluohjeet haudaamiseen COVID-19-epidemiassa, 7.4.2020.

Tainio, Liisa – Kallioniemi, Arto (toim), Koulujen monet kielet ja uskonnot. Selvitys vähemmistöäidinkielten ja -uskontojen sekä suomi ja ruotsi toisena kielenä -opetuksen tilanteesta eri koulutusasteilla. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 11/2019.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Vainajien käsittelyohjeet varmistetussa tai epäillyssä COVID-19-infektiossa, Päivitetty 14.4.2020. <https://thl.fi/fi/web/infektiotaudit-ja-rokotukset/taudit-ja-torjunta/taudit-ja-taudinaiheuttajat-a-o/koronavirus-covid-19/vainajien-kasittelyohjeet-varmistetussa-tai-epaillyssa-covid-19-infektiossa>. Viitattu 26.4.2020.

Työsuojeluhallinto, Yhdenvertaisuuden ja syrjinnän kiellon valvonta työelämässä vuonna 2018. Työsuojeluviranomaisen raportti. Työsuojeluhallinnon julkaisuja 7/2019.

United Nations General Assembly, Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief, G.A. res. 36/55, 36 U.N. GAOR Supp. (No. 51) at 171, U.N. Doc. A/36/684, 19 November 1981.

United Nations Human Rights Committee, CCPR General Comment No. 18: Non-discrimination. 10 November 1989

United Nations Human Rights Committee, General Comment No. 22 (48) on Article 18, Freedom of Thought, Conscience and Religion, CCPR/C/21/Rev.1/Add.4, 30 July 1993.

United Nations Human Rights Committee, International Covenant on Civil and Political Rights Concluding observations on the sixth periodic report of Finland, CCPR/C/FIN/CO/6, 22 August 2013.

United Nations, Office of the High Commissioner for Human Rights 2012. Human Rights Indicators: A Guide to Measurement and Implementation. HR/PUB/12/5. United Nations 2012.

United Nations, Office of the High Commissioner for Human Rights, Human Rights Indicators Tables, Updated with the sustainable Development Goals (SDG) Indicators. United Nations 2020.

Valtioneuvosto, Hallitus on todennut yhteistoiminnassa tasavallan presidentin kanssa Suomen olevan poikkeusoloissa koronavirustilanteen vuoksi, 16.3.2020. Tiedote 140/2020. https://valtioneuvosto.fi/artikkeli/-/asset_publisher/10616/hallitus-totesi-suomen-olevan-poikkeusoloissa-koronavirustilanteen-vuoksi. Viitattu 26.4.2020.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu, Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomus Eduskunnalle, K 6/2018 vp. (2018a)

Yhdenvertaisuusvaltuutettu, Yhdenvertaisuusvaltuutetun vuosikertomus 2018. (2018b)

KIRJALLISUUS

Ali, Atik, Maa- ja metsätalousvaliokunta asiantuntijakuuleminen/HE 154/2018 vp/asiantuntijalausunto. 21.11.2018.

Alvesalo, Anne, Critical Legal Studies, Kriittinen näkökulma oikeuteen. Lakimiesliiton kustannus 1997.

Andreassen, Bård A. – Sano, Hans-Otto – McInerney-Lankford, Siobhán (toim.), Research Methods in Human Rights: A Handbook. Edward Elgar Publishing Limited 2017.

Anttila, Outi – Ojanen, Tuomas (toim.), Yhdenvertaisuuslaki kommentein. Alma Talent 2019.

Castellino, Joshua, Civil and Political Rights, s. 31–50 teoksessa Azizur Rahman Chowdhury – Jahid Hossain Bhuiyan (toim.), An Introduction to International Human Rights Law. Martinus Nijhoff Publishers 2010.

Chowdhury, Azizur Rahman – Bhuiyan, Jahid Hossain (toim.), An Introduction to International Human Rights Law. Martinus Nijhoff Publishers 2010.

Cross, Frank B., *Constitutions and Religious Freedom*. Cambridge University Press 2015.

Eduskunnan oikeusasiamies 90. Vammalan kirjapaino Oy, 2010.

Equinet European Network of Equality Bodies, *Faith in Equality: Religion and Belief in Europe*. Equinet 2017.

Evans, Carolyn, *Freedom of Religion Under the European Convention on Human Rights*. Oxford University Press 2001.

Ferrari, Silvio, *Islam and the Western European Model of Church and State Relations*, s. 6–19 teoksessa W. A. R. Shadid – P. Sj. Van Koningsveld (toim.), *Religious freedom and the neutrality of the state: the position of Islam in the European Union*. Peeters cop. 2002.

Ginsburg, Tim – Dixon, Rosalind (toim.), *Comparative constitutional law*. Edvard Elgar cop. 2011.

Godenhjelm, Christian, *Poikien ympärileikkaus ei-lääketieteellisistä syistä Suomessa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingfors universitet 2014.

Green, Todd H., *The Resistance to Minarets in Europe*. *Journal of Church and State* 52(4) 2010, s. 619–643.

Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka (toim.), *Perusoikeudet*. Toinen, uusittu painos, WSOYPRO OY 2011.

Hirschl, Ran, *Comparative constitutional law and religion*, s. 422–440 teoksessa Tim Ginsburg – Rosalind Dixon (toim.), *Comparative constitutional law*. Edvard Elgar cop. 2011.

Hirvelä, Päivi – Heikkilä, Satu, *Ihmisoikeudet – Käsikirja EIT:n oikeuskäytäntöön*. Toinen, uudistettu painos, Alma Talent Oy 2017.

Hirvonen, Ari, *Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan*. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17, 2011.

Karapuu, Heikki, *Perusoikeuksien käsittely ja luokittelu*, s. 62–88 teoksessa Pekka Hallberg – Heikki Karapuu – Tuomas Ojanen – Martin Scheinin – Kaarlo Tuori – Veli-Pekka Viljanen (toim.), *Perusoikeudet*. Toinen, uusittu painos, WSOYPRO OY 2011.

Keinänen, Anssi – Väättänen, Ulla, *Empiirinen oikeustutkimus – mitä ja milloin?* s. 246–271 teoksessa Tarmo Miettinen (toim.), *Oikeustieteellinen opinnäyte – artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodeista ja arvostelusta*, Edilex 2016.

Keller, Helen – Grover, Leena, *General Comments of the Human Rights Committee and their legitimacy*, s. 116 – 198 teoksessa Helen Keller – Geir Ulfstein (toim.), *UN Human Rights Treaty Bodies, Law and Legitimacy*. Cambridge University Press 2012.

Keller, Helen – Ulfstein, Geir (toim.), *UN Human Rights Treaty Bodies, Law and Legitimacy*. Cambridge University Press 2012.

Keskinen, Suvi – Alemanji, Atabong Aminkeng – Himanen, Markus – Kivijärvi, Antti – Osazee, Uyi – Pöyhölä, Nirosha – Rousku, Venla, Pysäytetyt – Etninen profiointi Suomessa. SSKH NOTAT –SSKH Reports and discussion papers. Svenska social och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet 2/2018.

Kirkkohallitus, Uskonnonharjoittaminen vankiloissa. Selvitys uskonnonharjoittamiseen vankiloissa liittyvistä kysymyksistä. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 28. Työryhmän raportti 30.4.2015.

Kymlicka, Will, Multicultural Citizenship. Oxford University Press 1995.

Kymlicka, Will, Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship. Oxford University Press 2001.

Kälin, Walter, Examination of state reports, s. 16–72 teoksessa Helen Keller – Geir Ulfstein (toim.), UN Human Rights Treaty Bodies, Law and Legitimacy. Cambridge University Press 2012.

Laine, Lydia, Uskonnon ja vakaumuksen mukaiset asut ja muut tunnukset työpaikoilla perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2017.

Landman, Todd – Carvalho, Edzia, Measuring Human Rights. Routledge 2009.

Lavapuro, Juha, Lausunto Eduskunnan perustuslakivaliokunnalle, Hallituksen esitys HE 19/2019 vp kirkkolaiksi. 23.10.2019.

Leimio, Marko, Uskonnon- ja omantunnonvapaus sekä yhdenvertaisuus Suomen evankelis-luterilaisen kirkon naispappeuskysymyksessä. Pro gradu -tutkielma. Helsingfors universitet 2014

Mancini, Susanna, The Power of Symbols and Symbols as Power: Secularism and Religion as Guarantors of Cultural Convergence. Cardozo Law Review 30, 2008–2009, s. 2629–2668.

Manfred, Novak, U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary. N.P. Engel 1993.

Marty, Martin E., Religious Dimensions of Human Rights, s. 1–16 teoksessa John Witte, Jr. – Johan D. Van der Vyver (toim.), Religious Human Rights in Global Perspective: Religious Perspectives. Martinus Nijhoff Publishers 1996.

McDougal, Myres S. – Lasswell, Harold D. – Chen, Lung-chu, The Right to Religious Freedom and World Public Order: The Emerging Norm of Nondiscrimination. Michigan Law Review 74(5) 1976, s. 865–898.

McInerney-Lankford, Siobhan – Sano, Hans-Otto, Human Right Indicators in Development: An Introduction. World Bank Publications 20120.

Merenmies, Matilda, Religion in Finnish Schools: A Human Rights Perspective. Pro gradu -tutkielma. Helsingfors universitet 2017.

Miettinen, Tarmo (toim.), Oikeustieteellinen opinnäyte – artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodeista ja arvostelusta, Edilex 2016.

Nielsen, Jørgen S. – Akgönül, Samim – Alibašić, Ahmet – Račius, Egdūnas (toim.), Yearbook of Muslims in Europe. Volume 6. Brill 2014.

Ojanen, Tuomas, Perusoikeuspluralismi kotimaisessa tuomioistuimessa. Defensor Legis 4/2011, s. 442–455.

Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin, Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja Suomen perusoikeusjärjestelmä, s. 171–196 teoksessa Pekka Hallberg – Heikki Karapuu – Tuomas Ojanen – Martin Scheinin – Kaarlo Tuori – Veli-Pekka Viljanen (toim.), Perusoikeudet. Toinen, uusittu painos, WSOYPRO OY 2011. (2011a)

Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin, Uskonnon ja omantunnon vapaus (PL 11 §), s. 413–458 teoksessa Pekka Hallberg – Heikki Karapuu – Tuomas Ojanen – Martin Scheinin – Kaarlo Tuori – Veli-Pekka Viljanen (toim.), Perusoikeudet. Toinen, uusittu painos, WSOYPRO OY 2011. (2011b)

Pajuoja, Juha, Uskonnollisten yhdyskuntien valvonta, s. 311–327 teoksessa Eduskunnan oikeusasiamies 90. Vammalan kirjapaino Oy, 2010.

Pauha, Teemu, Finland, s. 209–227 teoksessa Oliver Scharbrodt – Sanim Akgönül – Ahmet Alibašić – Jørgen S. Nielsen – Egdūnas Račius (toim.) Yearbook of Muslims in Europe. Volume 7. Brill 2016.

Pauha, Teemu – Martikainen, Tuomas, Finland, s. 218–228 teoksessa Jørgen S. Nielsen Sanim Akgönül – Ahmet Alibašić – Egdūnas Račius (toim.) Yearbook of Muslims in Europe. Volume 6. Brill 2014.

Pauha, Teemu – Martikainen, Tuomas, Lausunto Oasis-hankkeesta. Siirtolaisuusinstituutti 2017.

Pew Research Center, The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010–2050. Why Muslims Are Rising Fastest and the Unaffiliated Are Shrinking as a Share of the World's Population. Pew Research Center 2015.

Pew Research Center, Global Uptick in Government Restrictions on Religion in 2016. Nationalist parties and organizations played an increasing role in harassment of religious minorities, especially in Europe. Pew Research Center 2018. (2018a)

Pew Research Center, Being Christian in Western Europe, Pew Research Center 2018. (2018b)

Pew Research Center, A Closer Look at How Religious Restrictions Have Risen Around the World. Pew Research Center 2019.

Raitio, Juha, Euroopan unionin oikeus. Alma Talent Oy 2016.

Raunio, Silja, Vapautusten sallittavuus perusopetuksesta uskonnollisten syiden perusteella. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2018.

Ringmar, Erik, Muslim Calls to Prayer in the Swedish Welfare State. *The Review of Faith & International Affairs* 17(1), s. 104–116.

Scharbrodt, Oliver – Akgönül, Samim – Alibašić, Ahmet – Nielsen, Jørgen S., – Račius, Egdūnas (toim.), *Yearbook of Muslims in Europe. Volume 7*. Brill 2016.

Shadid, W. A. R. – Van Koningsveld, P. Sj. (toim.), *Religious freedom and the neutrality of the state: the position of Islam in the European Union*. Peeters cop. 2002.

Smet, Stijn, *Freedom of Religion v. Freedom from religion*, s. 113–142 teoksessa Jeroen Temperman (toim.) *The Lautsi papers: multidisciplinary reflections on religious symbols in the public school classroom*. Brill 2012.

Suomen juutalaisten seurakuntien keskusneuvosto, Lausunto hallituksen esitykseen laiksi eläinten hyvinvoinnista ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta. 13.11.2018.

Suomen somalialaisten liitto, *Syrjintätapausten kerääminen ja tietoisuuden luominen – hanke*. Selvitysraportti. 2016.

Temperman, Jeroen (toim.) *The Lautsi papers: multidisciplinary reflections on religious symbols in the public school classroom*. Brill 2012.

Vakulenko, Anastasia, 'Islamic Headscarves' and the European Convention on Human Rights: an Intersectional Perspective. *Social and Legal Studies* 16(2), s. 183–199.

Van de Beek, A. – van der Borcht, E.A.J.G. – Vermeulen, B. P. (toim.), *Freedom of Religion*. Brill 2010.

Vermeulen, B.P., *The Freedom of Religion in Article 9 of the European Convention on Human Rights: Historical Roots and Today's Dilemma's*, s. 9–30 teoksessa A. Van de Beek – E.A.J.G. van der Borcht. – B. P. Vermeulen (toim.), *Freedom of Religion*. Brill 2010.

Viljanen, Veli-Pekka, *Perusoikeuksien rajoittaminen*, s. 139–170 teoksessa teoksessa Pekka Hallberg – Heikki Karapuu – Tuomas Ojanen – Martin Scheinin – Kaarlo Tuori – Veli-Pekka Viljanen (toim.), *Perusoikeudet. Toinen, uusittu painos*, WSOYPRO OY 2011.

Walker, Simon, *Challenges of Human Rights Measurement*, s. 306–322 teoksessa Bård A. Andreassen – Hans-Otto Sano – Siobhán McInerney-Lankford (toim.), *Research Methods in Human Rights: A Handbook*. Edward Elgar Publishing Limited 2017.

Witte, John Jr. – Van der Vyver, Johan D. (toim.), *Religious Human Rights in Global Perspective: Religious Perspectives*. Martinus Nijhoff Publishers 1996.

INTERNETLÄHTEET JA MUUT LÄHTEET

Allievi, Stefano, Mosques in Central Europe, 8.7.2014. <http://www.stefanoalievi.it/2014/07/mosques-in-western-europe/>. Viitattu 23.4.2020.

Aluehallintovirasto, Tiedotteet 2019, <https://www.avi.fi/web/avi/-/tauot-rukoushetkiin-olisi-voitu-jarjestaa-tyosyrjinta-uskonnon-takia-rekrytoinnissa-toi-sakkoja-etela-suomi->. Viitattu 20.4.2020.

Amnesty International, Annual Report: Moldova 2013. <https://www.amnestyusa.org/reports/annual-report-moldova-2013/>. Viitattu 26.2.2020.

BBC, The Islamic veil across Europe, 31.5.2018 <https://www.bbc.com/news/world-europe-13038095>. Viitattu 19.3.2020.

Berry, Stephanie, Freedom of Religion and Religious Symbols: Same Right – Different Interpretation? EJIL:Talk 10.10.2013. <https://www.ejiltalk.org/freedom-of-religion-and-religious-symbols-same-right-different-interpretation/>. Viitattu 13.1.2020.

Brems, Eva, European Court of Justice Allows Bans on Religious Dress in the Workplace. IACL-AIDC BLOG 25.3.2017. <https://blog-iacl-aidc.org/test-3/2018/5/26/analysis-european-court-of-justice-allows-bans-on-religious-dress-in-the-workplace>. Viitattu 16.5.2020.

Clark, Elizabeth A., Headscarf Bans, Equal Treatment, and Minority Integration in the Workplace. Notre Dame Law Review 27.2.2018. <http://ndlawreview.org/2018/02/headscarf-bans-equal-treatment-and-minority-integration-in-the-workplace/>. Viitattu 17.5.2020.

Davies, Gareth, Achbita v. G4S: Religious Equality Squeezed between Profit and Prejudice. European law Blog, 6.4.2017. <https://europeanlawblog.eu/2017/04/06/achbita-v-g4s-religious-equality-squeezed-between-profit-and-prejudice/>. Viitattu 25.6.2019.

Department of Halal Certification EU, Islamic Method of Slaughtering. <https://halalcertification.ie/islamic-method-of-slaughtering/>. Viitattu 27.1.2020.

Eduskunnan oikeusasiamies, Kantelu oikeusasiamiehelle. https://www.oikeusasiamies.fi/fi_FI/web/guest/kantelu-oikeusasiamiehelle. Viitattu 15.2.2020. (2020a)

Eduskunnan oikeusasiamies, Oikeusasiamiehen toiminta. https://www.oikeusasiamies.fi/fi_FI/web/guest/oikeusasiamiehen-toiminta. Viitattu 15.2.2020. (2020b)

ePerusteet, Lukion opetussuunnitelman perusteet 2019, OPH-2263-2019. <https://eperusteet.opintopolku.fi/beta/#/fi/lukiokoulutus/6828810/oppiaine/6834382>. Viitattu 7.3.2020.

European Court of Human Rights, Prohibition on building minarets in Switzerland: applications inadmissible. Press release ECHR 101 (2011), 8.7.2011.

Espoon seudun koulutuskuntayhtymä Omnia, Omnian järjestyssäännöt, 1.1.2019. <https://www.omnia.fi/sites/default/files/jarjestyssaannot.pdf>.

Halal Monitoring Committee UK, Issues of Mechanical slaughter and stunning. <https://halalhmcc.org/resources/issues-of-mechanical-slaughter-and-stunning/>. Viitattu 27.1.2020.

Helsingin juutalainen seurakunta, Helsingin synagoga. http://jchelsinki.fi/fi/helsingin_synagoga. Viitattu 16.5.2020. (2020a)

Helsingin juutalainen seurakunta, Juutalainen elämänpaikka. http://www.jchelsinki.fi/fi/juutalainen_elamankaari. Viitattu 12.4.2020. (2020b)

Helsingin sanomat, Kirkkojen ylläpito tulee kalliiksi, 3.3.2013. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000002617662.html>. Viitattu 10.3.2020 (2013a)

Helsingin sanomat, Euroopan neuvosto haluaa moskeijan Helsinkiin, 10.7.2013. <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000002660631.html>. Viitattu 10.3.2020. (2013b)

Helsingin sanomat, Imaami haluaa pääkaupunkiseudulle viisi suurmoskeijaa: ”Itäkeskuksessa rukoillaan kadulla jopa talvella, 29.10.2015. <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000002862885.html>. Viitattu 10.3.2020.

Helsingin sanomat, Helsingin juutalainen seurakunta elää jatkuvassa uusnatsein häiriköinnin pelossa - päiväkotit ja koulut toimivat turvaovien takana, jäsenmaksuista yli puolet menee turvatoimiin, 28.11.2017. <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000005467809.html>. Viitattu 10.3.2020.

Helsingin sanomat, Halpakaupan kauppias vaati musliminaista paljastamaan kasvonsa Helsingin keskustassa – Hovioikeus ei uskonut selityksiin, 2.4.2019. <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000006056432.html>. Viitattu 27.4.2020. (2019a)

Helsingin sanomat, Helsingin koillisella laidalla asuu ryhmä miehiä, jotka ovat omistaneet elämänsä siniselle jumalalle, 23.6.2019. <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000006151168.html>. Viitattu 16.5.2020. (2019b)

Helsingin sanomat, Opetusministeri Li Andersson haluaa avata et-opetuksen myös kirkkoon kuuluville, 10.9.2019. <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000006234197.html>. Viitattu 6.2.2020. (2019c)

Helsingin sanomat, Rajusta työpaikkakiusaamisestakin syytetty Helsingin korkea johtaja sai tuomion työsyönnästä – Insinöörin rukoushetket estivät työsopimuksen solmimisen, 19.9.2019. <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000006243919.html>. Viitattu 2.2.2020. (2019d)

Helsingin sanomat, Nainen voi lähteä idästä, Kuukausiliite 12/2019, 7.2.2019. <https://www.hs.fi/kuukausiliite/art-2000006331320.html>. Viitattu 17.5.2020. (2019e)

Helsingin sanomat, Keskellä vantaalaista peltomaisemaa hohtaa keltainen rakennus joka saa hieraisemaan silmiä: Tältä satukirjamainen temppeli näyttää sisältä. 5.2.2020. <https://www.hs.fi/kaupunki/vantaa/art-2000006395650.html>. Viitattu 16.5.2020

Helsingin uutiset, Helsingin virasto hylkäsi työsopimuksen rukoilutauon vuoksi – HS: muut työntekijät pitivät samaan aikaan viraston virallisen kahvitauon, 20.6.2017. <https://www.helsinginutiset.fi/paikalliset/1444031>. Viitattu 21.4.2020.

Helsingin uutiset, Suomen 3. buddhatemppeli löytyy keskeltä omakotialuetta – "Skotlan-
nissa naapurit olisivat välittömästi tulleet ovelle kolkuttamaa, 24.7.2019. <https://www.helsinginuutiset.fi/paikalliset/1244233>. Viitattu 16.5.2020.

Iltalehti, Työntekijä tuli huivi päässä töihin - sai potkut, 23.4.2014. <https://www.iltalehti.fi/uutiset/a/2014032418151679>. Viitattu 10.5.2020.

Islamic Finder, Prayer timetable Ramadan 1434 – Shawwal 1434. <https://www.islamicfinder.org/prayer-times/?providedDate=1404225240000&type=Gregorian#monthly>. Viitattu 9.5.2020.

Islamilainen hautaus, Vainajan valmistaminen hautausta varten ja hautaus. <http://www.islamilainenhautaus.info/pesu-ja-hautaus.html>. Viitattu 12.4.2020. (2020a)

Islamilainen hautaus, Tiedotus hautausasioissa, päivitetty 7.4.2020. <http://www.islamilainenhautaus.info>. Viitattu 16.4.2020. (2020b)

Kaleva, OPH JA OAJ: Niqab tai burkha eivät ole ongelma suomalaisissa kouluissa – Norja kielsi kasvot peittävät huivit kouluissa, 6.6.2018. <http://www.kaleva.fi/uutiset/kotimaa/oph-ja-oaj-niqab-tai-burkha-eivat-ole-ongelma-suomalaisissa-kouluissa-norja-kielsi-kasvot-peittavat-huivit-kouluissa/795810/>. Viitattu 19.3.2020.

Kirkko Helsingissä, 28.10.2019, Historiaa ja aluetietoa, Honkanummen hautausmaa. <https://www.helsinginseurakunnat.fi/honkanummenhautausmaa/artikkelit/solgwiker>. Viitattu 9.3.2020.

Kirkko ja kaupunki, Kukin kulttuuri hautaa omalla tavallaan, 30.10.2015. <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/kukin-kulttuuri-hautaa-omalla-tavalla-1#fd74d399>. Viitattu 12.4.2020.

Kortteinen, Juhani (2013) Turbaaneja, huiveja ja ristejä – uskontoperustaisen pukeutumisen rajoittamisesta. Perustuslakiblogi, 20.12.2013. <https://perustuslakiblogi.wordpress.com/2013/12/20/juhani-kortteinen-turbaaneja-huiveja-ja-risteja-uskontoperustaisen-pukeutumisen-rajoittamisesta/>. Viitattu: 9.7.2018.

Oikeuskanslerin virasto, Kantelu. <https://www.okv.fi/fi/kantelu/>. Viitattu 15.2.2020.

Oikeusministeriö, Julkisten kokoontumisten rajoittaminen valtioneuvoston 16.3.2020 tekemässä linjauksessa, 18.3.2020. <https://oikeusministerio.fi/documents/1410853/4750802/Oikeusministeriön+muistio+julkisten+kokoontumisten+rajoittamisesta+valtioneuvoston+linjauksissa/3adc48ad-ec8f-b131-fa11-4a4ac605d641/Oikeusministeriön+muistio+julkisten+kokoontumisten+rajoittamisesta+valtioneuvoston+linjauksissa.pdf>.

Opetus- ja kulttuuriministeriö, Hautaustoimi, <https://minedu.fi/hautaustoimi>. Viitattu 3.2.2020. (2020a)

Opetus- ja kulttuuriministeriö, Yleisavustus rekisteröityjen uskonnollisten yhdyskuntien toimintaan. https://minedu.fi/avustukset/avustus/-/asset_publisher/rekisteroityjen-uskonnollisten-yhdyskuntien-toiminta. Viitattu 9.3.2020. (2020b)

Ouald-Chaib, Saïla, Mann Singh wins turban case in Geneva after losing in Strasbourg. Strasbourg Observers 19.11.2013. <https://strasbourgobservers.com/2013/11/19/mann-singh-wins-in-geneva-after-losing-in-strasbourg/>. Viitattu 13.1.2020.

Ouald-Chaib, Saïla – David, Valeska, European Court of Justice keeps the door to religious discrimination in the private workplace opened. The European Court of Human Rights could close it. Strasbourg Observers 27.3.2017. <https://strasbourgobservers.com/2017/03/27/european-court-of-justice-keeps-the-door-to-religious-discrimination-in-the-private-workplace-opened-the-european-court-of-human-rights-could-close-it/>. Viitattu 17.5.2020.

Pew Reserch Center, Religious Composition by Country, 2010-2050, 2.4.2015. <https://www.pewforum.org/2015/04/02/religious-projection-table/2020/number/all/>. Viitattu 18.2.2020. (2015b)

Pew Research Center, Christians remain world's largest religious group, but they are declining in Europe, 5.4.2017. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2017/04/05/christians-re-main-worlds-largest-religious-group-but-they-are-declining-in-europe/>. Viitattu 3.5.2020.

Patentti- ja rekisterihallitus, Uskonnollisten yhdyskuntien rekisteri, 19.9.2019. https://www.prh.fi/fi/yhdistysrekisteri/uskonnolliset_yhdyskunnat_0.html. Viitattu 18.2.2020.

Patentti- ja rekisterihallitus, Yhdistysten ja uskonnollisten yhdyskuntien lukumäärät, 14.1.2020. <https://www.prh.fi/fi/yhdistysrekisteri/yhdistysrekisterintilastoja/lukumaaratyhdistysrekisterissajauskonnollistenyhdyskuntienrekisterissa.html>. Viitattu 18.2.2020.

Seurakuntalainen, Juutalaisvastaisuuden määrä kasvanut Suomessa, 24.12.2018. <https://www.seurakuntalainen.fi/uutiset/juutalaisvastaisuuden-maara-kasvanut-suomessa/>. Viitattu 17.2.2020.

Suomen Ev.Lut. Kirkko, Sunnuntai – kristittyjen pyhäpäivä. <https://evl.fi/kirkossa/pyhapivat/sunnuntai#32d17a43>. Viitattu 28.1.2020.

Swissinfo.ch, Switzerland's controversial minaret ban, ten years on. 29.11.2019. https://www.swissinfo.ch/eng/political-history_the-controversial-minaret-ban--ten-years-on/45399822. Viitattu 26.2.2020.

Tilastokeskus, Usein kysytyt kysymykset (UKK). <http://www.stat.fi/tup/tilastokirjasto/usein-kysytyt-kysymykset.html>. Viitattu 1.3.2020. (2020a)

Tilastokeskus, Väestö 31.12. muuttujina Uskontokunta, Sukupuoli, Vuosi, Tiedot ja Ikä. http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_vrm_vaerak/stat-fin_vaerak_pxt_11rx.px/table/tableViewLayout1/. Viitattu 12.12.2020. (2020b)

The Muslim Council of Britain, COVID-19 Muslim burial resources, 9.4.2020. <https://mcb.org.uk/community/covid-19-muslim-burial-resources/>. Viitattu 26.4.2020.

Suomen evankelis-luterilainen kirkko, Kirkon talous. <https://evl.fi/tietoa-kirkosta/talous>. Viitattu 18.5.2020. (2020a)

Suomen evankelis-luterilainen kirkko, Kirkko tukee maanpuolustustyötä. <https://evl.fi/tietoa-kirkosta/kirkko-ja-yhteiskunta/kirkko-ja-puolustusvoimat>. Viitattu 22.4.2020. (2020b)

Suomen Islamilainen Yhdyskunta, Hautajaisrukoukset ja pesut. <http://www.rabita.fi/hautajaisrukoukset-ja-pesut/>. Viitattu 9.3.2020.

Turun hautausmaa, https://www.turunseurakunnat.fi/documents/4061184/7350422/hautausmaa_turku_01_.pdf/924a0970-5913-4ca0-a9ca-286a8dd0a650. Viitattu 9.3.2020.

Turun juutalainen seurakunta. <http://www.jeturku.fi/fi/>. Viitattu 16.5.2020.

Turun Sanomat, Lautakunta torppasi yksimielisesti suurmoskeijan tontinvarauksen Helsingissä, 12.12.2017. <https://www.ts.fi/uutiset/kotimaa/3764663/Lautakunta+torppasi+yksimielisesti+suurmoskeijan+tontinvarauksen+Helsingissa>. Viitattu 10.3.2020.

Turun Sanomat, Antti Rinne ehdotti islamilaisille seurakunnille verotusoikeutta – asiantuntija ja Suomen islamilainen yhdyskunta kriittisiä, 26.10.2019. <https://www.ts.fi/uutiset/kotimaa/4746790/Antti+Rinne+ehdotti+islamilaisille+seurakunnille+verotusoikeutta++asiantuntija+ja+Suomen+islamilainen+yhdyskunta+kriittisia>. Viitattu 28.1.2020.

Uskonnot Suomessa, Yhteisöt uskontoperinteen mukaan. <http://www.uskonnot.fi/yhteisot/byreligion.php>. Viitattu 18.2.2020.

USKOT-foorumi, Poikkeustila koronavirustilanteen vuoksi – uskonnollisten yhteisöjen tilat tulisi sulkea. <https://uskot.fi/2020/03/poikkeustila-koronavirustilanteen-vuoksi-uskonnollisten-yhteisöjen-tilat-tulisi-sulkea/>. Viitattu 26.4.2020.

Uusi Suomi, Suurmoskeija hylättiin – Helsingin päättäjät avoimia pienemmille moskeijahankkeille, 13.12.2017. <https://www.uusisuomi.fi/uutiset/suurmoskeija-hylattiin-helsingin-paattajat-avoimia-pienemmille-moskeijahankkeille/9c331f28-375c-3573-9247-da6ed9fdc873>. Viitattu 10.3.2020.

Uusi Suomi, Tapaus Päivi Räsänen: 2 uutta esitutkintaa – Näin valtakunnansyyttäjä selvittää Raamatun roolia, 6.3.2020. <https://www.uusisuomi.fi/uutiset/tapaus-paivi-rasanen-2-uutta-esitutkintaa-nain-valtakunnansyyttaja-selventaa-raamatun-roolia/61cf0a4c-c4a4-492e-8ecf-e198cc2fad2b>. Viitattu 17.5.2020.

Vero, Kirkollisvero, 18.6.2013. https://www.vero.fi/tietoa-verohallinnosta/uutishuone/esitys_ja_opetusmateriaali/kirkollisver/. Viitattu 28.1.2020.

Yle, Muslimit etsivät hautausmaata jo kuudetta vuotta – tulokset, 11.8.2014. <https://yle.fi/uutiset/3-7403685>. Viitattu 9.3.2020.

Yle, Buddhalaisille tuhkaus, muslimille oikea ilmansuunta – pikkukunnissa hautaus aiheuttaa päänvaivaa. 6.10.2016. <https://yle.fi/uutiset/3-9211207>. Viitattu 9.3.2020.

Yle, Muslimitytön tapaus nosti esiin ongelman Kajaanissa: Mihin uskonnottomat ja muslimit haudataan? 6.7.2017. <https://yle.fi/uutiset/3-9707156>. Viitattu 12.4.2020.

Yle, Oulun moskeijaan heitettiin viime yönä savukranaatti – moskeija on ollut toistuvan ilkivallan kohteena, 26.2.2019. <https://yle.fi/uutiset/3-10663015>. Viitattu 3.3.2020. (2019a)

Yle, Shiiamoskeija töhrittiin kahteen otteeseen Helsingin Mellunmäessä: "Ei aikaisemmin tällaista ollut", 15.3.2019. <https://yle.fi/uutiset/3-10691960>. Viitattu 3.3.2020. (2019b)

Yle, Turun synagogaa on tuhrittu punaisella maalilla – myös katolinen kirkko toistuvan töhrintä kohteena, 27.1.2020. <https://yle.fi/uutiset/3-11177463>. Viitattu 3.3.2020. (2020a)

Yle, Opetusministeri Li Andersson uskonnonopetuksen ja elämäntietämystiedon yhdistämisestä: "Tervehdin keskustelua ilolla", 7.1.2020. <https://yle.fi/uutiset/3-11146687>. Viitattu 6.2.2020. (2020b)

Yle, Kolmen ristin kirkon peruskorjaus jumiin Imatralla – seurakunta ei ole saanut rahaa remontin jatkamiseen, 21.2.2020. <https://yle.fi/uutiset/3-11220511>. Viitattu 10.3.2020. (2020c)

OIKEUSTAPAUKSET

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

Belgian Linguistic v. Belgium, nos. 1474/62; 1677/62; 1691/62; 1769/63; 1994/63; 2126/64, 23 July 1968.

Arrowsmith v. the United Kingdom (dec.), no. 7050/75, 16 May 1977.

X. v. the United Kingdom (dec.), no. 8160/78, 12 March 1981.

Campbell and Cosans v. the United Kingdom, nos. 7511/76; 7743/76, 25 February 1982.

Angeeni v. Sweden (dec.), no. 10491/83, 3 December 1986.

Hazar, Hazar and Acik v. Turkey (dec.), no. 16311/90, 10 December 1992.

X. v. the United Kingdom (dec.), no. 18187/91, 10 February 1993.

Kokkinakis v. Greece (1993), no. 14307/88, 25 May 1993.

Van de Dungen v. the Netherlands (dec.), no. 22838/93, 22 February 1995.

Konttinen v. Finland (dec.), no. 24949/94, 3 December 1996.

Salonen v. Finland (dec.), no. 27868/95, 2 July 1997.

Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France [GC], no 27417/95, 27 June 2000.

Hasan and Chaush v. Bulgaria [GC], no. 30985/96, 26 October 2000.

Dahlab v. Switzerland (dec.), no. 42393/98, 15 February 2001.

Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova, no. 45701/99, 13 December 2001.

Pretty v. the United Kingdom, no. 2346/02, § 31, 29 April 2002.

Aziz v. Cyprus, no. 69949/01, 22 June 2004.

Leyla Şahin v. Turkey, no. 44774/98, 29 June 2004.

Leyla Şahin v. Turkey [GC], no. 44774/98, 10 November 2005.

Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses v. Georgia, no. 71156/01, 3 May 2007.

Griechische Kirchengemeinde München et Bayern E.V. c. Allemagne (déc.), no 52336/99, 18 septembre 2007.

Dogru v. France, no. 27058/05, 4 December 2008.

Obst v. Germany, no. 425/03, 23 September 2010.

Jakobski v. Poland, no. 18429/06, 7 December 2010.

Bayatyan v. Armenia [GC], no. 23459/03 7 July 2011.

Siebenhaar v. Germany, no. 18136/02, 3 February 2011.

Lautsi and Others v. Italy [GC], no. 30814/06, 18 March 2011.

Schüth v. Germany, no. 1620/03, 28 June 2012.

Eweida and Others v. the United Kingdom, nos. 48420/10; 59842/10, 51671/10 ja 35616/10, 15 January 2013.

The Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints v. United Kingdom, no. 7552/09, 4 March 2014.

Fernández Martínez v. Spain [GC], no. 56030/07, 12 June 2014.

Karaahmed v. Bulgaria, no. 30587/13, 24February 2015.

Ebrahimian v. France, no. 64846/11, 16 November 2015.

Association de solidarité avec les témoins de Jéhovah and Others v. Turkey, nos. 36915/10 ja 8606/13, 24 mai 2016.

Izzettin Doğan and Others v. Turkey, no. 62649/10, 26 April 2016.

Hamidović v. Bosnia and Herzegovina, no. 57792/15, 5 December 2017.

S.A.S. v. France [GC], no. 43835/11, 1 July 2014.

Lachiri v. France, no. 3413/09, 18 September 2018.

YK:n ihmisoikeuskomitea

Raihon Hudoyberganova v. Uzbekistan, CCPR/C/82/D/931/2000, 8 January 2005.

Ranjit Singh v. France, CCPR/C/102/D/1876/2009, 27 September 2011.

Bikramjit Singh v. France, CCPR/C/106/D/1952/2008, 4 February 2013.

Shingara Mann Singh v. France, CCPR/C/108/D/1928/2010, 26 September 2013.

F.A. v. France, CCPR/C/123/D/2662/2015, 24 September 2018.

Miriana Hebbadj v. France, CCPR/C/123/D/2807/2016, 17 October 2018.

Sonia Yaker v. France, CCPR/C/123/D/2747/2016, 7 December 2018.

Euroopan unionin tuomioistuin

C-157/15 Samira Achbita and Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding v. G4 S Secure Solutions NV, EU:C:2017:203.

C-188/15 Asma Bougnaoui, Association de Défense des Droits de l'Homme (ADDH) v. Micropole SA, EU:C:2017:204.

Korkein oikeus

KKO 2011:9

KKO 2008:93

KKO 2010:74

Korkein hallinto-oikeus

KHO 2008:20

KHO 2009:95

KHO 2011:56

Hallinto-oikeus

Turun hallinto-oikeuden päätös, 00450/18/1205, 2.10.2019.

Syrjintälautakunta

Syrjintälautakunta, 2011/93, 13.9.2011.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta 293/2017, 6.2.2018.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta, 393/2018, 19.12.2018.

Valtioneuvoston oikeuskansleri

OKV/692/1/2011, Apulaisoikeuskanslerin ratkaisu ”Kaupunki ei ollut menetellyt lainvastaisesti perustaessaan Koto– toimistoon rukouspaikan”, 28.3.2013.

Eduskunnan oikeusasiamies

AOA 756/4/05, Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu ”Vankilassa viive papin puheille pääsyssä”, 29.5.2005.

AOA 3033/4/10, Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu ”Espoon kirjaston rukousnurkkauksessa ei moitittavaa”, 15.5.2012.

AOA 2488/4/13: Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu ”Suvivirsi koulujen kevätjuhliissa”, 5.8.2013.

AOA 570/4/14, Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu ”Vangin ei tulisi joutua valitsemaan tapamisen ja jumalanpalveluksen välillä”, 7.4.2015.

AOAS 310/4/13, Apulaisoikeusasiamiehen sijaisen ratkaisu ”Ramadanin viettäminen Metsälän säilöönottoyksikössä”, 14.3.2014.

EOAK/3469/2016, Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu ”Kaupungin menettely uskonnon opetuksen järjestämisessä, 11.9.2017.

EOAK/5349/2019, Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu ”Sellitupakoinnin kieltäminen Helsingin vankilassa”, 30.10.2019.

Aluehallintovirasto

Etelä-Suomi Aluehallintovirasto, Työsuojelun vastuu-alue, Tarkastuskertomus 13/610, ESA- VI/524/05.13.05.02/2013.

LYHENTEET

AOA	Eduskunnan apulaisoikeusasiamies
AOAS	Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen sijainen
ECRI	European Commission Against Racism and Intolerance (Euroopan rasismin ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio)
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EOA	Eduskunnan oikeusasiamies
EU MIDIS-II	Second European Union Minorities and Discrimination Survey (Toinen Euroopan Union vähemmistöjä ja syrjintää koskeva tutkimus)
FRA	European Union Agency for Fundamental Rights (Euroopan unionin perusoikeusvirasto)
HL	Hallintolaki
KHO	Korkein hallinto-oikeus
KKO	Korkein oikeus
KP-sopimus	Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus
OKA	Valtioneuvoston oikeuskansleri
OPH	Opetushallitus
PL	Perustuslaki
RL	Rikoslaki
THL	Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
TSS	Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus
YK	Yhdistyneet kansakunnat
YVL	Yhdenvertaisuuslaki

1 JOHDANTO

1.1 Aluksi

Suurin osa maailman väestöstä uskoo. Pew-tutkimuskeskuksen mukaan maailman väestöstä 84 % kuuluu johonkin uskonnolliseen ryhmään.¹ Vastaavasti suurin osa suomalaisista kuuluu joko evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai johonkin rekisteröityyn, uskonnolliseen yhdyskuntaan. Uskonnonvapaus on yksi vanhimpia perus- ja ihmisoikeuksia. Uskovaiselle ihmiselle uskonto saattaa olla keskeinen tekijä ihmisarvon, omanarvontunnon ja itsemääräämisoikeuden sekä moraalisen hyvinvoinnin suhteen, ja uskonnonvapaus siten merkittävä perus- ja ihmisoikeus. Uskonnolliset ihmiset kokevat usein uskontonsa olevan heidän identiteettinsä perusta.² Uskonto ja uskonnonvapaus eivät kuitenkaan kosketa pelkästään uskovaisia, vaan kaikkia ihmisiä. Uskonnonvapaus siten kuin se ihmisoikeussopimuksissa ymmärretään kattaa sekä oikeuden uskoa ja harjoittaa uskontoaan että oikeuden olla uskomatta ja oikeuden olla osallistumatta vastentahtoisesti uskonnon harjoittamiseen. Suoja kattaa myös ei-uskonnolliset vakaumukset. Kaikki valtiot joutuvat ottamaan kantaa uskontoon³.

Kristinuskon merkitys Euroopan ja Suomen historiassa näkyy vahvana yhä tänä päivänä. Suomessa evankelis-luterilaisen kirkon ja valtion suhde on vahva. Kirkkolaki säädetään eduskunnassa, kirkko on julkisoikeudellinen yhteisö ja sen työntekijät ovat virkasuhteessa valtioon. Myös ortodoksisella kirkolla on vankka, vaikka ei kuitenkaan luterilaista kirkkoa täysin vastaava, erityisasema Suomessa. Evankelis-luterilaisuuden merkitys on vahva myös muualla yhteiskunnan rakenteissa ja kulttuurissa, kuten vapaapäivissä ja arkipyhissä sekä koulujen juhlissa. Tähän liittyy toisaalta myös yleiseurooppalainen trendi, jossa uskonto paikoitellen typistetään kulttuuriksi ja uskonnollisia tapoja puolustetaan vetoamalla niiden kulttuurihistorialliseen merkitykseen.

Sikäli kuin lainsäädäntö sekä maan käytännöt ja tavat pohjautuvat yhteen kristinuskon eettöseen, voi se mahdollisesti aiheuttaa uskonnollisten vähemmistöjen näkökulmasta ongelmia. Tällöin kyse voi olla rakenteellisesti erilaisesta kohtelusta, jossa julkinen valta lähtökohtaisesti kohtelee tiettyä uskontoa eri tavalla, ja paremmin, kuin toisia. Joissain

---

¹ Pew Research Center 2017.

² Van de Beek, Van der Borgh ja Vermeulen 2010, s. 252

³ Hirschl 2011, s. 438

tapauksissa kyse saattaa olla tietoisista uskonnollisiin vähemmistöihin kohdistuvista toimista ja rajoituksista. Julkinen valta voi kuitenkin positiivisilla, aktiivissa toimillaan lievittää lainsäädännön mahdollisesti tuottamia eroja. Maallistuvissa länsimaissa uskonnonvapauden oikeutus erillisesti suojeltuna oikeutena myös kyseenalaistetaan. Yllä mainitun Pew-tutkimuskeskuksen vuonna 2019 julkaiseman raportin mukaan uskontoihin kohdistuvien rajoitusten määrä on viimeisen kymmenen vuoden aikana kasvanut, myös Euroopassa ja Suomessa.

Uskonnonvapaus voidaan yhdellä tasolla jakaa positiiviseen ja negatiiviseen. Jälkimmäinen viittaa yksilön oikeuteen olla osallistumatta omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen. Positiivinen uskonnonvapaus tarkoittaa uskonnonvapauden aktiivista puolta, eli oikeutta tunnustaa ja harjoittaa uskontoa. Positiivinen uskonnonvapaus on tämän työn keskiössä. Toisella perus- ja ihmisoikeudella, syrjintäkiellolla, on keskeinen merkitys uskonnonvapauden toteutumisen kannalta. Syrjintäkiellon rikkominen saattaa asiallisesti merkitä samalla myös uskonnonvapauden rajoittamista. Syrjintäkielto on toisaalta myös keskeinen perusoikeuksien horisontaalivaikutuksen kannalta: perustuslain uskonnonvapauden toteuttamisesta vastuussa on julkinen valta, mutta kielto syrjiä muun muassa uskonnon perusteella koskee myös yksityisiä toimijoita. Näin ollen syrjintäkiellon noudattaminen on keskeinen väline uskonnonvapauden takaamiseksi.

Tässä työssä tutkimuskysymyksenä on tutkia sitä, mitkä asiat Suomen lainsäädännössä, julkisen vallan käytännöissä ja yksilöiden välisissä suhteissa tukevat positiivista uskonnonvapautta ja mitkä taas rajoittavat. Työn tarkoituksena on siis selvittää, mikä on positiivisen uskonnonvapauden tila Suomessa. Ottaen huomioon syrjintäkiellon merkitys uskonnonvapaudelle, analysoidaan positiivista uskonnonvapautta myös se näkökulmasta.

Tässä työssä keskiössä ovat yleisesti tunnustetut uskonnolliset ryhmät, käytännössä erityisesti kristityt, juutalaiset ja muslimit. Muihin uskontokuntiin kuuluvien määrät Suomessa ovat vähäisempiä, eivätkä muut uskontokunnat juurikaan nouse aineistosta esille. Aineistossa tulevat nousemaan uskonnollisista vähemmistöistä erityisesti muslimit, mikä johtuu useammasta seikasta. Ensinnäkin muslimit ovat muun muassa uskonnonharjoittamisen osalta Euroopassa kiivaan keskustelun kohteena. Tästä johtuen muslimeista ja islamin uskonnon harjoittamiseen kohdistuvista rajoituksista löytyy paljon kirjallisuutta ja oikeuskäytäntöä. Uskonnonvapautteen kohdistuvat rajoitukset kohdistuvat usein

vähemmistöuskontoihin. Lisäksi islam on kristinuskon jälkeen suurin uskonto sekä Euroopassa että Suomessa. Työssä ei analysoida vakaumuksellisia, ”new age” -tyyppisiä tai vastaavia ryhmiä, vaikka ne olisivatkin rekisteröityneet uskonnolliseksi yhdyskunnaksi. Uskonnollisella vähemmistöllä työssä viitataan kaikkiin uskonnollisiin ryhmiin, paitsi evankelis-luterilaiseen kirkkoon.

Uskonnonvapauden liittyvät pro gradu -tutkielmat Helsingin yliopistossa ovat pääosin keskittyneet johonkin tiettyyn erityiskysymykseen, kuten poikien ei-lääketieteellisen ympäristöleikkaukseen⁴, uskonnonvapauden toteutumiseen koulussa⁵, evankelis-luterilaisen kirkon naispappeuskysymykseen⁶ sekä uskonnollisiin asuihin ja tunnuksiin työpaikalla⁷. Tämän työn aiheesta, eli positiivisen uskonnonvapauden toteutumisesta ja sen toteutumisen esteistä, ei ole sellaisenaan juurikaan tehty tutkimuksia.

1.2 Uskonnot Euroopassa ja Suomessa

Ylivoimaisesti suurin uskonto Euroopassa on kristinusko. Vuonna 2010 kristittyjä oli 74,5 % väestöstä. 18,8 % eurooppalaisista oli ei-tunnustuksellisia ja 5,9 % muslimeita. Juutalaisia, hinduja sekä buddhalaisia Euroopan väestöstä oli kutakin 0,2 % ja muita uskontoja sekä kansanuskontoja 0,1 %. Pew-tutkimuskeskuksen arvion mukaan vuonna 2050 kristittyjen suhteellinen määrä tulee vähenemään, kun taas ei-tunnustuksellisten, muslimien, hindujen ja buddhalaisten suhteellinen määrä tulee kasvamaan.⁸

Patentti- ja rekisterihallitus ylläpitää Suomessa rekisteriä rekisteröidyistä uskonnollisista yhdyskunnista, joita oli joulukuussa 2018 486 kappaletta.⁹ Rekisteröidyt uskonnolliset yhdyskunnat koostuvat seuraavista uskontoperinteistä: alkuperäisuskonnot ja uuspakanallisuus, buddhalaisuus, hindulaisuus, islam, juutalaisuus sekä eri kristityt kirkkokunnat. Kristittyihin kirkkokuntiin kuuluu muun muassa katolilaisuus sekä protestanttiset liikkeet (adventismi, anglikaaninen kirkko, baptismi, helluntailaisuus, kveekarit sekä erilaiset luterilaiset

⁴ Godenhjelm 2014.

⁵ Rainio 2018 ja Merenmies 2017.

⁶ Leimio 2014.

⁷ Laine 2017.

⁸ Pew Research Center 2015a, s. 147. Muutoksien syynä on esimerkiksi muslimien korkeampi hedelmällisyysaste, muslimien, hindujen ja ei-tunnustuksellisten henkilöiden keskimääräistä nuorempi ikä, uskonnon vaihtaminen erityisesti kristinuskosta pois sekä maahanmuutto. Ibid., s. 149–150.

⁹ Patentti- ja rekisterihallitus 2020. Rekisteriin ei kuulu evankelis-luterilainen kirkko eikä ortodoksinen kirkko eikä niiden seurakunnat. Lisäksi väestörekisterikeskus rekisteröi jäsenet väestötietojärjestelmään.

vapaaseurakunnat ja kirkolliset herätysliikkeet). Lisäksi rekisteröityinä on useita tunnuskuntiin sitoutumattomia yhdyskuntia, esoteerisia liikkeitä, ”new age ja henkisen kasvun yhdistyksiä”, moderneja liikkeitä, sekä sikhiläisiä ja taolaisia yhdyskuntia.¹⁰ Tilastokeskuksen tietojen mukaan 31.12.2019 jäsenmäärältään suurimpia uskonnollisia yhdyskuntia olivat evankelis-luterilainen kirkko (3 796 918), ortodoksinen kirkko (60 567), Jehovan todistajat (17 083), islamilaiset yhdistykset (16 674), vapaakirkot (15 205), katolinen kirkko (14 224) sekä helluntailaisuus (12 501). Vuoden 2019 lopussa uskontokuntiin kuulumattomia oli 1 574 392 henkilöä.¹¹ Kuten Euroopassa, myös Suomessa uskonnollisen kentän arvioidaan muuttuvan seuraavien vuosikymmenten aikana. Pew-tutkimuskeskuksen arvion mukaan muslimien määrän nousee nykyisestä arvioidusta 70 000:sta 190 000:een. Hindujen ja juutalaisten määrän ennustetaan pysyvän samana ja buddhalaisten määrän kolminkertaistuvan 30 000:een.¹²

Rekisterissä olevien määrät eivät tosin kerro kyseistä uskontoa harjoittavien määrästä varsinaisesti. Esimerkiksi muslimeita Suomessa on arvioiden mukaan noin 70 000¹³ ja ainoastaan vähemmistö heistä, vuonna 2019 alle 17 000, kuuluu johonkin rekisteröityyn uskonnolliseen yhdyskuntaan. Uskonnollista vakaumusta ei muuten rekisteröidä minnekään.¹⁴ Toisaalta se, että henkilö kuuluu tai ei kuulu johonkin uskonnolliseen yhdyskuntaan, ei kerro henkilön uskonnon harjoittamisesta vielä paljoa. Mikäli henkilö ei varsinaisesti harjoita uskontoaan, eivät erilaiset positiiviseen uskonnonvapauteen kohdistuvat rajoitukset välttämättä suoraan kohdistu vaikutuksiaan tällaiseen henkilöön.

1.3 Ihmisoikeusindikaattoreista ja ihmisoikeuksien mittaamisesta

Sikäli kun työssä pyritään selvittämään tietyn perus- ja ihmisoikeuden toteutumisesta, on syytä esitellä tapoja mitata ihmisoikeuksien toteutumista. Esimerkkeinä tästä ovat ihmisoikeusindikaattorit. Ihmisoikeusindikaattorit ovat ”oikeusperusteisia osoittimia, joita

¹⁰ Uskonnot Suomessa 2020.

¹¹ Tilastokeskus 2020b.

¹² Pew Research Center 2015b.

¹³ Pauha – Martikainen 2017, s. 4.

¹⁴ Tilastokeskus 2020a. Uskonnollinen vakaumus on arkaluontoinen erityinen tieto. Asiasta säädetään EU:n yleisen tietosuojasetuksen (Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukset (EU) 2016/679, annettu 27 päivänä huhtikuuta 2016, luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta ja direktiivin 95/46/EY kumoamisesta) artiklassa 9. Artiklan mukaan sellaisten henkilötietojen käsittely, joista ilmenee mm. uskonnollinen tai filosofinen vakaumus, on kiellettyä. Artiklan kohdassa kaksi luetaan poikkeuksia kiellosta.

käytetään ihmisoikeustilanteen hahmottamiseen”. Ne osoittavat miten jokin ihmisoikeus todellisuudessa toteutuu.¹⁵ Ihmisoikeusindikaattoreiden avulla on esimerkiksi mahdollista tarkastella yleisesti ihmisoikeuksien toteutumista kvalitatiivisesti ja kvantitatiivisesti tietyssä maassa, tai jonkin tietyn oikeuden toteutumista.¹⁶ Yhdistyneiden kansakuntien (YK) määritelmän mukaan ihmisoikeusindikaattoreilla tarkoitetaan tiettyä informaatiota kohteen, tapahtuman, aktiviteetin tai lopputuloksen tilasta, joka voi liittyä ihmisoikeusnormeihin tai -standardeihin, joka käsittelee ja heijastaa ihmisoikeusperiaatteita ja jota voidaan käyttää arvioimaan ja valvomaan ihmisoikeuksien edistämistä ja toimeenpanoa.¹⁷

Jotta ihmisoikeustilanteesta tietyssä maassa tai kontekstissa saadaan mahdollisimman kattava ja luotettava sekä selkä ja yksinkertainen kuva, voidaan arviointiin käytettävät indikaattorit jakaa kolmeen portaaseen: rakenne-, prosessi- ja lopputulosindikaattoreihin. Kyseiset ryhmittelyt helpottavat ihmisoikeusindikaattoreiden valinta- ja kehitysprosessia.¹⁸ Jokaisen oikeuden osalta indikaattorilista on todennäköisesti erilainen.¹⁹ *Rakenneindikaattoreiden* avulla mitataan valtion sitoutumista kansainvälisten ihmisoikeussopimusten implementointiin. Rakenneindikaattorit kertovat siis ihmisoikeussopimusten ratifioinnista sekä siitä, millaisia institutionaalisia mekanismeja valtio on luonut ihmisoikeuksien edistämiseksi ja suojaamiseksi.²⁰ Indikaattoreita voivat olla esimerkiksi valtion ratifioimien kansainvälisten ihmisoikeussopimusten määrä, perusoikeusluettelon tai vastaavan olemassaolo, kansallisten ihmisoikeusinstituutioiden akkreditointityypit, virallisesti ihmisoikeuksien kansalliseen suojeluun osallistuvien kansalaisjärjestöjen ja niiden henkilökunnan lukumäärä.²¹ Toisaalta tietoa saadaan myös voimassaolevan oikeuden sisällöstä ja oikeussuojakeinojen olemassaolosta.²² *Prosessi-indikaattorit* mittaavat valtion toimia ihmisoikeuden toteuttamisen suhteen. Näitä voivat olla esimerkiksi julkiset ohjelmat ja niillä tavoitetut ryhmät, budjetti-alkoinnit, ihmisoikeuksia koskevat kantelut ja niihin vastaamisen suhteellinen osuus sekä yksittäisiin ihmisoikeusongelmiin puuttuminen.²³ *Lopputulosindikaattorit* mittaavat yksilöllistä ja kollektiivista ihmisoikeuksien nauttimista tietyssä kontekstissa. Kyseiset indikaattorit

¹⁵ Rautiainen – Lavapuro 2016, s. 5 ja 10.

¹⁶ Ibid. s. 10.

¹⁷ United Nations 2012, s. 16.

¹⁸ Ibid. s. 26.

¹⁹ Ks. Rautiainen – Lavapuro 2016, s. 24–30 ja esimerkiksi United Nations 2020.

²⁰ United Nations 2012, s. 34.

²¹ Ibid. s. 35.

²² Rautiainen – Lavapuro 2016, Taulukko 4.

²³ United Nations 2012, s. 36.

siis mittaavat sitä, millaisia lopputuloksia valtion toimilla on.²⁴ Ne voivat koostua oikeuskäytännöstä, tilastoista tai ihmisoikeus- tai muiden toimijoiden nostamista huolenaiheista ja näkökulmista. Lopputulosindikaattorit ovat siinä mielessä keskeisiä, että ne osoittavat mahdollisen ihmisoikeusongelman.²⁵ Prosessi-indikaattoreita valittaessa on kiinnitettävä huomiota siihen, miten ne linkittyvät lopputulosindikaattoreihin. Käytännössä ne saattavat liittyä toisiinsa ja esimerkiksi jonkun ihmisoikeusrikkomuksen (lopputulosindikaattori) kannalta valtion toimet asian suhteen (prosessi-indikaattori) ovat keskeisiä ihmisoikeustilanteen tarkastelun kannalta. Toisaalta tietyssä kontekstissa prosessi-indikaattori voikin olla lopputulosindikaattori.²⁶

Valtioneuvoston ihmisoikeusindikaattorityötä esittelevässä julkaisussa ihmisoikeusindikaattoreiden rakentaminen ja soveltaminen koostuu seuraavista vaiheista: (1) ihmisoikeuden kokonaisvaltainen hahmottaminen; (2) ihmisoikeuteen liittyvien toimintastandardien analysointi; (3) rakenne-, prosessi- ja lopputulosindikaattorien rakentaminen; (4) indikaattorikehikon soveltaminen ja (5) indikaattoritiedon käyttäminen ihmisoikeuspolitiikan suuntaamiseen.²⁷

Walkerin mukaan ihmisoikeuksien mittaamisessa on kolme askelta: ensimmäiseksi tulee identifioida ja spesifioida normi, jota aiotaan mitata. Tähän kuuluu ensinnäkin sen valinta, mitä halutaan mitata, jonka jälkeen täytyy löytää relevantti ihmisoikeus(normi) ja tämän jälkeen täsmentää sitä viittauksilla kansallisiin ja kansainvälisiin ihmisoikeusstandardeihin.²⁸ Toinen askel on operationalisoida normi merkityksellisiin, päteviin ja luotettaviin indikaattoreihin.²⁹ Tällä tasolla indikaattoreita joko luodaan, tai turvaudutaan olemassa olevaan dataan, joka sopii indikaattoreiksi.³⁰ Viimeisellä tasolla on kyse varsinaisesti mittaamisesta.³¹ Ihmisoikeuksien mittaamiseen liittyy kuitenkin myös haasteita, joista yksi on käytettävän datan saatavuus.³² Käytännön ongelmana tämän tutkielman tiedonkeruun osalta on se, että

²⁴ Ibid. s. 37–38.

²⁵ Rautiainen – Lavapuro 2016, s. 27

²⁶ United Nations 2012, s. 37–38 sekä Rautiainen – Lavapuro 2016, s. 27.

²⁷ Rautiainen – Lavapuro 2016, s. 96.

²⁸ Walker 2017, s. 308–309.

²⁹ Ibid. s. 309.

³⁰ Ladnman – Carvalho 2009, s. 33.

³¹ Walker 2017, s. 309.

³² Ibid. s. 318. Muut mittaamisen haasteet liittyvät muun muassa termien määrittelyyn: monet termit, kuten vaikkapa vapaus, on mahdollista määritellä monella tavalla ja ovat kokemuksena subjektiivisia. Näin ollen ihmisoikeuksien mittaamisessa on tärkeää kiinnittää termit yleisesti hyväksyttyyn ihmisoikeusterminologiaan ja -standardeihin. Toisaalta, riippuen tutkimuskysymyksestä ja -kohteesta sekä tutkimuksen tarkoituksista,

uskonnonvapauden toteutumista Suomessa on tutkittu hyvin vähän, eikä siihen liittyviä indikaattoreita ole suoraan saatavilla. Tämä toisaalta osoittaa tutkimusaiheen tärkeyden.

1.4 Työssä käytettävät metodit ja rakenne

Tässä tutkielmassa on ensisijaisesti kyse siitä, miten tietty ihmisoikeus toteutuu ja mitä mahdollisia haasteita sen toteutumiseen Suomessa käytännössä liittyy. Tähän kysymykseen vastaaminen ei ole mahdollista ainoastaan lainopin metodin avulla, jonka keskeisenä tehtävänä on oikeussäännösten ja voimassaolevan oikeuden tulkinta ja systematisointi³³. Siltä osin kuin työssä analysoidaan Suomessa voimassaolevaa, uskonnonvapauteen liittyvää lainsäädäntöä, tässä työssä käytetään lainopin metodia. Muilta osin työssä on kyse oikeusempiiristä tutkimuksesta.³⁴ Työssä ei kuitenkaan tuoteta empiiristä aineistoa tekemällä esimerkiksi haastatteluja tai omia kyselytutkimuksia, vaan turvaudutaan olemassa olevaan empiriseen, kvantitatiiviseen ja kvalitatiiviseen aineistoon. Aineistoa lähestytään ja käsitellään *critical legal studies* -näkökulmasta³⁵.

Lisäksi tutkimuskysymys, johon tässä tutkielmassa pyritään vastaamaan, vastaa käytännössä ihmisoikeusindikaattorityön tiedonintressejä. Näin ollen tässä työssä käytetään ihmisoikeuksien mittaamisessa käytettyjä lähestymistapoja sekä tähän soveltuvia metodeja. Lisäksi työssä käytetään soveltuvien osien edellä selostettuja valtioneuvoston julkaisun ihmisoikeusindikaattoreiden rakentamisen vaiheita 1–4 ja toisaalta Walkerin edellä esiteltyä kolmeaskelista tapaa mitata ihmisoikeuksia: 1) ensin työssä kartoitetaan uskonnonvapautta perus- ja ihmisoikeutena ja näiden pohjalta valitaan analysoitavat teemat; 2) tämän jälkeen mitattavat teemat tai indikaattorit esitellään ja; 3) analysoidaan. Indikaattorit, eli mitattava tai tutkittava aineisto, on valittu sen mukaan, mitä seikkoja oikeuskirjallisuudessa, hallituksen esityksissä

---

joskus objektiiviset määritelmät eivät loppupeleissä olekaan hyödyllisiä, vaan ihmisoikeusloukkauksen uhriksi joutuneen subjektiiviset kokemukset. Lisäksi haasteita tuottaa käytettävien mittareiden ja indikaattoreiden validiteetti. Mittarit yleensä mittaavat jotain tiettyä asiaa, ja saattavat jättää jotain olennaista pois. Se, miten ja millaisia määritelmiä käyttäen dataa luodaan tai kerätään, vaikuttaa sen lopputuloksiin. Mikäli mittaamiseen käytetään sekundaarisia lähteitä, esimerkiksi tilastoja, ei niissä käytetty terminologia välttämättä ole ihmisoikeuseräistä. Ongelmia voi liittyä myös mittareiden luotettavuuteen. Ibid. s. 316–325.

³³ Katso esim. Keinänen – Väättänen 2016, s. 252–253.

³⁴ Empiriisestä oikeustutkimuksesta, katso Keinänen – Väättänen 2016, s. 249–252.

³⁵ Katso esim. Alvesalo 1997, s. 54–57 ja Hirvonen 2011 s. 51. *Critical legal studies* (kriittinen oikeusoppi) -näkökulma oikeuteen pyrkii muun muassa purkamaan ja osoittamaan objektiiviselta ja epäpoliittiselta näyttävän lainsäädännön ja tuomioistuinratkaisujen taustalla olevat poliittiset ja ideologiset tarkoitukset. Kriittisessä oikeusopissa voimassaoleva oikeus ja tuomioistuin ratkaisut ovat aina poliittisia luonteeltaan, eikä yhtä ainoaa oikeaa ratkaisua tai tulkintaa ole olemassa. Hirvonen 2011, s. 51.

sekä kansainvälisten valvontaelinten julkaisuissa (kuten yleiskommenteissa, raporteissa ja tuomioistuinien ratkaisuihin) on esitetty positiivisen uskonnonvapauteen kuuluvaksi. Käytännössä analyysin kohteena luvussa kolme ovat luvun kaksi osa-alueet positiivisesta uskonnonvapaudesta, huomioiden kuitenkin Suomen kansallinen tilanne ja lainsäädännön erityispiirteet. Näiden pohjalta indikaattoreiksi ja analyysin pohjaksi on valittu positiiviseen uskonnonvapauteen vaikuttava keskeinen lainsäädäntö (rakenneindikaattorit), sen toteuttamiseen liittyvät julkisen vallan toimet (prosessi-indikaattorit) sekä julkisista lähteistä saatavilla oleva tieto yksittäisistä oikeudenloukkauksista tai positiivisen uskonnonvapauden käytännön toteutumisesta yksittäisessä tilanteessa (lopputulosindikaattorit). Jako indikaattoreihin on auttanut erityisesti aineiston kartoittamisessa, valintaprosessissa sekä aineiston jäsentämisessä ja hahmottamisessa. Koska tutkielman pituus on rajattu, tiettyjä osa-alueita käsitellään syvällisemmin ja toiset jätetään maininnan tasolle, jotta keskeisten aiheiden käsitteleminen ei jäisi pintapuoliseksi.

Työn luvussa kaksi esitellään uskonnonvapautta perus- ja ihmisoikeutena ja sen osa-alueita sekä uskonnonvapauteen keskeisesti liittyvää syrjintäkieltoa. Luvussa pohditaan uskonnonvapautta ja uskonnon roolia Euroopassa, erityisesti huomioiden vähemmistöuskontojen suhde valtauskontoon ja toisaalta valtioon. Luvussa kolme käsitellään tutkielman varsinaista aihetta, positiivista uskonnonvapautta ja sen toteutumista Suomessa. Työ rakentuu kahteen pääteemaan, positiiviseen uskonnonvapauteen ja sen osa-alueisiin ja toisaalta uskontoon perustuvaan syrjintään Suomessa. Lopuksi luvussa neljä esitellään johtopäätöksiä. Työssä ei ole sen luonteen vuoksi varsinaista *de lege ferenda* -osaa, mutta loppupäätelmissä käsitellään joitain suosituksia, joihin tutkielman lopputulokset antavat aihetta.

2 USKONNONVAPAUS

2.1 Aluksi

Tässä kappaleessa hahmotellaan uskonnonvapauden sisältöä, alaa ja ilmenemismuotoja niin kansallisen lainsäädännön kuin kansainvälisten ihmisoikeussopimusten osalta. Vaikka tutkielmassa on kyse kansallisesta tilanteesta, saavat kansalliset perusoikeudet sisältönsä kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista. Kappaleen alussa käydäänkin ensin lävitse kotimaisten perusoikeuksien ja kansainvälisten ihmisoikeuksien keskinäissuhdetta. Tämän jälkeen esitellään uskonnonvapautta sekä sen sisältöä, samoin kuin uskonnonvapauden toteutumisen kannalta keskeistä syrjintäkieltoa. Luvun lopussa analysoidaan uskontoon kohdistuvia rajoituksia Euroopassa sekä uskontoon ja uskonnonvapauteen liittyviä seikkoja Euroopassa erityisesti vähemmistöuskontojen näkökulmasta.

Uskonnonvapautta ja sen sisältämiä osa-alueita käydään tässä lävitse yleisellä tasolla. Kukin tämän kappaleen alaotsikoista on aiheena laaja ja ansaitsisi huomattavasti laajemman käsittelyn, kuin minkä tämän tutkielman pituus sallii. Tutkielmassa kyse siitä, miten positiivinen uskonnonvapaus toteutuu Suomessa ja miten sitä yleisellä tasolla mahdollisesti rajoitetaan eikä varsinaisesti siitä, onko Suomessa noudatettu kansainvälisiä standardeja ja ovatko rajoitukset olleet hyväksyttviä ja oikeutettuja. Tämän vuoksi työssä ei ole tarvetta käydä seikkaperäisesti lävitse sitä, millaisia rajoituksia Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT), Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuskomitea tai EU-tuomioistuin ovat hyväksyneet.

2.2 Kotimaisten perusoikeuksien ja kansainvälisten ihmisoikeuksien keskinäissuhteet

Kotimaisia perusoikeuksia täydentävät kansainväliset ihmisoikeussopimukset, joista tämän työn kannalta keskeisimmät, Euroopan ihmisoikeussopimus³⁶ (EIS, SopS 63/1999) ja YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (KP-sopimus, SopS 8/1976) ovat laintasoisina voimassa.³⁷ Suomessa vuonna 1995 toteutetun perusoikeusuudistuksen tarkoituksena oli laajentaa ja vahvistaa yksilön oikeuksien turvaamista

³⁶ Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi.

³⁷ Ks. PeVL 2/1990 vp, s. 2. Lisäksi perustuslakivaliokunta totesi lausunnossaan EIS:n voimaansaattamisen yhteydessä, että Suomessa vallitsevan käsityksen mukaan yksilön oikeusasemaan keskeisesti vaikuttavasta sääntelystä on säädettävä lain tasolla, s. 1.

perustuslaissa, ja kansainväliset ihmisoikeussopimukset toimivat perusoikeussäännösten laatimisen esikuvina.³⁸ Lisäksi hallituksen esityksen HE 309/1993 vp mukaan uudistuksella pyrittiin vahvistamaan ihmisoikeuksien asemaa.³⁹ Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Tähän liittyy myös vaatimus perus- ja ihmisoikeusmyönteisestä laintulkinnasta: perustuslakivaliokunta on lausunnossaan korostanut sitä, että ”tulkintatilanteissa olisi erilaisista perusteltavissa olevista vaihtoehdoista pyrittävä omaksumaan sellainen, joka edistää ihmisoikeusmääräysten toteutumista eli on näin määriteltynä ihmisoikeusystävällinen.”⁴⁰ On kuitenkin keskeistä huomata, että vaikka perusoikeuksien inspiraationa toimivat kansainväliset ihmisoikeudet, menee kotimainen perusoikeussuoja pidemmälle ja tarjoaa ensisijaisesti suojaa. Kansainväliset ihmisoikeussopimukset asettavat ainoastaan noudatettavan minimitaso, jota kansalliset perusoikeudet täydentävät.⁴¹ Esimerkiksi kaikki Euroopan ihmisoikeussopimuksen yksittäisten oikeuksien rajoitusedellytykset eivät välttämättä olisi hyväksyttäviä syitä rajoittaa vastaavaa Suomen perustuslaissa turvattua perusoikeutta.⁴²

Kun sekä Euroopan ihmisoikeussopimus että KP-sopimus ovat Suomessa lainsäätövoimassa, ovat niitä valvovien Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut ja YK:n ihmisoikeuskomitean kannanotot Suomea ”oikeudellisesti sitovia kannanottoja ihmisoikeussopimuksen sisällöstä”.⁴³ Kun Suomi on sitoutunut ihmisoikeussopimukseen ja hyväksynyt sen valvontaelimen toimivallan, on Suomi myös hyväksynyt, että ihmisoikeussopimuksen tarkempi sisältö täsmentyy valvontaelinten käytännössä. Näin ollen Suomessa sekä viranomaisten että tuomioistuimien tulee huomioida EIT:n ja lähtökohtaisesti muidenkin ihmisoikeussopimuksia valvojien kansainvälisten valvontaelinten käytäntö.⁴⁴

Työssä käytetään lisäksi hyödyksi muun muassa YK:n ihmisoikeuskomitean yleiskommentteja (eng. *general comments*), joiden tarkoituksena on selventää KP-sopimuksen artikloiden sisältöä tai muita seikkoja, joiden katsotaan haittaavan sopimuksen sisältämien oikeuksien implementointia tai valvontaa.⁴⁵ Yleiskommentit eivät ole oikeudellisesti sitovia, mutta

³⁸ PeVM 25/1994 vp, s. 2 ja 3 sekä HE 309/1993 vp, s. 39. Ks. myös Ojanen 2011, s. 443.

³⁹ HE 309/1993 vp, s. 39.

⁴⁰ PeVL 2/1990 vp, s. 3.

⁴¹ Ojanen 2011, s.446 sekä Ojanen – Scheinin 2011a, s. 191–192. Käytännössä tuomioistuimet tosin ovat tyytyneet EIT:n asettamaan minimitasoon, Ojanen 2011, s. 447.

⁴² Viljanen 2011, s. 156.

⁴³ Ojanen – Scheinin 2011a, s. 177–178.

⁴⁴ Ibid. s. 178 sekä Ojanen 2011, s. 444.

⁴⁵ Castellino 2010, s. 35 sekä Keller – Grover 2012, s. 121–127.

niillä on auktoritatiivista painoarvoa ja ne edellä mainitulla tavalla selventävät sopimusartiklojen sisältöä.⁴⁶ KP-sopimuksen 40 artiklassa sopimusvaltiot ovat sitoutuneet toimittamaan ihmisoikeuskomitealle kertomuksia hyväksymistään toimenpiteistä, joihin komitea antaa suosituksensa ja loppupäätelmänsä. Komitean suositukset ja loppupäätelmät eivät kuitenkaan nekään ole oikeudellisesti sitovia, vaikka niilläkin on merkittävä painoarvo.⁴⁷

2.3 Uskonnonvapaus perus- ja ihmisoikeutena

2.3.1 Miksi uskonnonvapautta suojellaan?

Uskonnonvapautta voidaan perus- ja ihmisoikeutena perustella ja oikeuttaa muun muassa sen historiallisella merkityksellä, instrumentaalisilla hyödyillä, uskonnollisilla ja teologisilla argumenteilla sekä sen merkityksellä autonomialle. Uskonnonvapaus on yksi vanhimmista perusoikeuksista.⁴⁸ Euroopan historiaa ovat värittäneet lukuisat konfliktit, joissa on ollut kyse vainosta uskonnon perusteella.⁴⁹ Kyseiset konfliktit, kuten Saksan kolmikymmenvuotinen sota 1600-luvulla, ovat vaatineet miljoonien ihmisten hengen.⁵⁰ Yksi ratkaisu konflikteihin oli suvereenien alueellisten valtioiden synty, jotka takasivat uskonnollisen rauhan. Lisäksi rauhansopimuksissa oli tällöin myös lupaus ainakin jonkinasteisesta uskonnonvapaudesta kaikille kansalaisille. Kyseiset sopimukset, kuten esimerkiksi Westfalenin rauha, voidaan katsoa varhaisiksi uskonnon- ja omantunnon vapauden kodifikaatioiksi sekä ensimmäisiksi ihmisoikeusdokumenteiksi.⁵¹ Maailman vanhimmassa yhä voimassa olevassa Norjan perustuslaissa vuodelta 1814 kyseinen oikeus on mainittu.⁵²

Yleensä uskontoon liittyvissä konflikteissa on ollut kyse siitä, että eri uskonnolliset ryhmät taistelevat keskenään. Viime vuosikymmenellä maailmalla kuitenkin myös ei-uskonnolliset autokraatit, kuten fasismi, natsismi ja kommunismi, ovat alistaneet ja jopa tuhonneet uskonnollisia vähemmistöjä.⁵³ Uskontoon perustuva vaino on yhä todellisuutta ympäri

⁴⁶ Castellino 2010, s. 35 sekä Keller – Grover 2012, s. 128–130.

⁴⁷ Kälin 2012, s. 16, 20–27 ja 31.

⁴⁸ Ojanen – Scheinin 2011b s. 413.

⁴⁹ Evans 2001, s. 24.

⁵⁰ Vuosina 1618–1648 käydyin sodan syyt olivat osin uskonnolliset ja sen osapuolina olivat katolilaiset, luterilaiset ja kalvinistit. Vermeulen 2010, s. 9.

⁵¹ Ibid. s. 9–10.

⁵² Ojanen – Scheinin 2011b, s. 414.

⁵³ Marty 1996, s. 2 ja Cross 2015, s. 7.

maailmaa.⁵⁴ Uskonnollisten vainojen yhteydessä on usein rikottu myös monia muita uskonnonvapauteen läheisesti liittyviä ihmisoikeuksia, kuten kokoontumisvapautta ja sananvapautta, joskus jopa oikeutta elämään ja kidutuksen kieltoa.⁵⁵

Uskonnonvapautta voidaan historiallisten syiden lisäksi suojella sillä perusteella, että on tärkeää suvaita näkemyksiä, jotka eroavat omista.⁵⁶ Vaikka toisen näkemyksiä ei varsinaisesti hyväksyisikään, on yksi syy suvaita uskontoja se, että niiden kirjo yhteiskunnassa on tosiasia ja mikäli erilaisia uskontoja ei suvaita, syntyy erilaisia ongelmia.⁵⁷ Oikeuden taustalla vaikuttavat siis ”ajatukset moniarvoisesta ja suvaitsevasta yhteiskunnasta”.⁵⁸ Myös esimerkiksi YK:n julistuksessa *Elimination of All Forms of Religious Intolerance* vuodelta 1981 todetaan, että piittaamattomuus uskonnonvapautta kohtaan ja sen loukkaaminen ovat suoraan tai epäsuorasti tuottaneet sotia ja suurta kärsimystä ihmiskuntaa kohtaan.⁵⁹

Edellisten lisäksi uskonnonvapautta voidaan perustella uskonnollisilla sekä teologisilla argumenteilla. Evansin mukaan omaan uskontoonsa uskovalla henkilöllä voi olla lukuisia pragmaattisia syitä sille, miksi hän suvaitsee toisella tavalla uskovia. Erityisesti hyötyä uskonnonvapaudesta on vähemmistöuskonnoille ja vähemmistöuskontojen edustajien on hyödyllistä edistää ajattelua uskonnollisesta suvaitsevaisuudesta.⁶⁰ Lisäksi mahdollisimman laaja uskonnonvapaus tarjoaa ihmisille suuremman valikoiman uskontoja, joista valita itselleen sopiva.⁶¹ Teologiseen argumenttiin kuuluu liberaali ajatus siitä, että on tärkeä varmistaa, ettei kenenkään ”uskonnollista totuutta”, eli ajatusta henkilön uskon totuudesta, tukahduteta.⁶²

Lopuksi uskonnonvapautta voidaan perustella sen merkityksellä yksilön autonomialle. Näkemys liittyy erityisesti liberaaliin teoriaan siitä, että uskonnonvapaus on keskeinen osa sitä, että ihmisiä kohdellaan autonomisina yksilöinä, jotka ansaitsevat kunnioitusta.⁶³ Mikäli ihmisen uskonnonvapauteen puututaan ilman päteviä syitä, ei kyseistä yksilöä tällöin

---

⁵⁴ Ks. esim. Pew Research Center 2019.

⁵⁵ Evans 2001, s. 24.

⁵⁶ Ibid. s. 22.

⁵⁷ Ibid. s. 23.

⁵⁸ Ojanen – Scheinin 2011b, s. 414.

⁵⁹ United Nations General Assembly 1981, s. 4.

⁶⁰ Evans 2001, s. 25.

⁶¹ Cross 2015, s. 31–32.

⁶² Evans 2001, s. 28.

⁶³ Ibid. s. 29.

kunnioiteta.⁶⁴ Uskonnonvapaudella on näin ollen keskeinen yhteys ihmisarvoon ja omanarvontuntoon.⁶⁵ Myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on tunnustanut uskonnonvapauden keskeisen merkityksen demokraattisessa yhteiskunnassa:

As enshrined in Article 9, freedom of thought, conscience and religion is one of the foundations of a ‘democratic society’ within the meaning of the Convention. It is, in its religious dimension, one of the most vital elements which go to make up the identity of believers and their conception of life, but it is also a precious asset to atheists, agnostics, sceptics and the unconcerned. The pluralism indissociable from a democratic society, which has been dearly won over the centuries, depends on it.⁶⁶

Vaikka EIT on edellä kuvatulla tavalla korostanut uskonnonvapauden merkitystä, on se kuitenkin saanut kritiikkiä siitä, ettei se ole oikeuskäytännössään huomionut uskonnon ja sen harjoittamisen merkitystä ja keskeisyyttä yksilöille, jotka ovat kokeneet oikeuksiensa tulleen loukatuksi. EIT on usein myöntänyt laajan harkintamarginaalin valtioille säätää uskonnonvapauden alaan kuuluvista asioista.⁶⁷

2.3.2 Uskonnonvapauden käsitteestä ja sisällöstä

Suomen perustuslain (PL, 731/1999) 11 §:n mukaan

Jokaisella on uskonnon ja omantunnon vapaus.

Uskonnon ja omantunnon vapauteen sisältyy oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoa, oikeus ilmaista vakaumus ja oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen.

Artiklan ensimmäinen momentti sisältää yleislausekkeen uskonnon ja omantunnon vapaudesta ja toisessa momentissa luetellaan vapauteen kuuluvat keskeiset osa-alueet.⁶⁸ Toinen

---

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ McDougal – Lasswell – Chen 1976, s. 873 ja Evans 2001, s. 31. YK:n julistuksessa *Elimination of All Forms of Religious Intolerance*, todetaan, että uskonto tai vakaumus on yksi perustavanlaatuisista tekijöistä ihmisen käsityksessä elämästään ja että syrjintä uskonnon tai vakaumuksen perusteella merkitsee ihmisarvon loukkamista, United Nations General Assembly 1981, s. 4 sekä art. 4.

⁶⁶ Kokkinakis v. Greece (1993), kohta 13.

⁶⁷ Evans 2001, s. 200–202.

⁶⁸ Ks. HE 1/1998 vp, s. 79.

momentti koostuu positiivisesta uskonnonvapaudesta: oikeus *tunnustaa* ja *harjoittaa* uskontoaan, oikeus *ilmaista* vakaumus ja oikeus *kuulua* uskonnolliseen yhdyskuntaan, eli uskonnollinen järjestäytymisvapaus. Lisäksi toisessa momentissa on mainittu negatiivinen uskonnonvapaus, eli oikeus *olla kuulumatta* uskonnolliseen yhdyskuntaan. Negatiiviseen uskonnonvapauteen kuuluu myös momentin viimeinen virke, jonka mukaan kukaan ei ole velvollinen osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnon harjoittamiseen.⁶⁹ Positiivisen ja negatiivisen uskonnonvapauden tarkempaan sisältöön palataan luvussa 2.4.

Negatiiviseen ja positiiviseen uskonnonvapauteen jaon lisäksi uskonnonvapaus voidaan jakaa käsitteisiin *forum internum* ja *forum externum*. Ensimmäinen tarkoittaa jokaisen ihmisen rajoittamatonta ja absoluuttista oikeutta ja vapautta ajatella haluamallaan tavalla ja omaksua haluamansa uskonnollinen tai ei-uskonnollinen maailmankatsomus.⁷⁰ Kyse on siis ajatusenvapaudesta. *Forum internum* turvaa näin ollen myös oikeuden vaihtaa uskontoaan tai muuta vakaumustaan.⁷¹ Käsitteen alaan kuuluu myös suoja sitä vastaan, että henkilö joutuisi ilmaisemaan uskontonsa tai vakaumuksensa esimerkiksi rekisteröimällä tai muuten.⁷² *Forum internumin* suojan loukkaaminen on siis käytännössä mahdollista joko pakottamalla henkilö vaihtamaan vakaumuksensa tai paljastamaan sen⁷³. *Forum externum*, eli uskonnonvapauden ulkoinen ulottuvuus, ilmaistaan pykälän toisessa momentissa. Se tarkoittaa ”yksilön oikeutta ilmaista sisäinen vakaumuksensa ja elää suhteessa muihin ihmisiin tavalla, joka vastaa ja toteuttaa hänen vakaumustaan”.⁷⁴

Pykälän otsikossa mainitaan uskonto ja omatunto ja pykälän toisessa momentissa vakaumus. Tuomioistuimissa uskonnonvapauden ala on perinteisesti ollut laaja. Euroopan ihmisoikeussopimuksen käsite ”uskonto” on laaja ja kattaa sekä vanhat uskonnon että uudemmat uskonnolliset liikkeet.⁷⁵ ”Omatunto” kattaa hallituksen esityksen mukaan sekä uskonnolliset että muut ei-uskonnolliset maailman- ja elämäkatsomukset.⁷⁶ Vakaumus viittaa EIT:n oikeuskäytännön mukaan ei-uskontoihin ja kattaa esimerkiksi pasifismin⁷⁷, ateismin⁷⁸,

⁶⁹ Ks. HE 309/1993 vp, s. 55.

⁷⁰ Ojanen–Scheinin 2011b, s. 417.

⁷¹ Ibid.

⁷² Ibid. Ks. lisäksi tämän työ alaviite 14.

⁷³ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 862.

⁷⁴ Ojanen – Scheinin 2011b, s. 418.

⁷⁵ Hirvelä – Heikkilä 2017 s. 861.

⁷⁶ HE 309/1993 vp, s. 55. Pykälän otsikoksi ehdotettiin alun perin ”vakaumusta”, mutta omatunto-termiä pidettiin vakiintuneena ja sen katsottiin kattava myös mainitut ei-uskonnolliset vakaumukset.

⁷⁷ *Arrowsmith v. the United Kingdom* (1977).

⁷⁸ *Angeeni v. Sweden* (1986).

kommunismien⁷⁹ ja veganismien⁸⁰. Saadakseen suojaa vakaumukselta edellytetään Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan sitä, että sillä on tiettyntasoista vakuuttavuutta, vakavuutta, yhtenäisyyttä ja merkitystä. Lisäksi vakaumuksen tulee olla demokraattisessa yhteiskunnassa kunnioituksen arvoinen ja kunnioittaa itse ihmisarvoa.⁸¹ YK:n KP-sopimuksen 18. artikla kattaa YK:n ihmisoikeuskomitean yleiskommentin mukaan teistiset, ei-teistiset sekä ateistiset vakaumukset. Yleiskommentin mukaan termit ”vakaumus” ja ”uskonto” pitää käsittää laajasti, eikä artiklaa sovelleta ainoastaan perinteisiin uskontoihin tai institutionaalisiin uskontoihin ja uskomuksiin tai analogisesti näihin verrattaviin.⁸²

Perustuslain 11.2 §:ssä mainitaan ainoastaan, että henkilöllä on oikeus tunnustaa ja harjoittaa uskontoaan ja ilmaista vakaumustaan. Samoin Euroopan ihmisoikeussopimuksessa puhutaan uskon tai uskonnon tunnustamisesta, muttei omantunnon tai ajatusten tunnustamista. Näin ollen ajatuksen ja omantunnonvapautta suojellaan ainoastaan henkilön mielensisäiseen maailmaan kuuluvana kyseisen artiklan nojalla, samoin kuin esimerkiksi sananvapauden nojalla.⁸³

2.4 Positiivinen uskonnonvapaus

2.4.1 Positiivinen uskonnonvapaus ja sen sisältö

Positiivisessa uskonnonvapaudessa on PL 11.2 §:n mukaisesti kyse asiallisesti samasta asiasta kuin *forum externumissa*, eli uskon tunnustamisesta ja harjoittamisesta. Oikeus ”ilmaista vakaumus” samoin kuin perustuslain 12 §:ssä turvattu sananvapaus turvaavat uskonnollisen viestin sekä muun vakaumuksellisen viestinnän vapauden. Perustuslain mukaan sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä, niiden sisällöstä riippumatta.⁸⁴ Perustuslaissa tai sen esitöissä ei juurikaan täsmennetä, mitä uskonnon tunnustamisella ja harjoittamisella tarkoitetaan. Hallituksen esityksessä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta

⁷⁹ Hazar, Hazar and Acik v. Turkey (1992).

⁸⁰ W. v. the United Kingdom (1993).

⁸¹ Campbell and Cosans v. the United Kingdom (1982), kohta 36.

⁸² United Nations Human Rights Committee 1993.

⁸³ Hirvelä – Heikkilä 2017 s. 857. Vastaavasti myös KP-sopimuksen osalta ks. United Nations Human Rights Committee 1993, kohta 3.

⁸⁴ PL 12.1§ sekä HE 309/1993 vp, s. 55–56.

todetaan ainoastaan, että ”uskonnon tunnustamisen ja harjoittamisen vapauteen sisältyy kunkin uskonnollisen yhteisön mahdollisuus päättää omista uskonnollisista menoistaan” ja että ”uskonnon tunnustamiseen ja harjoittamiseen kuuluu myös tunnustuksellinen uskonnon opetus (PeVL 13/1982 vp)”.⁸⁵

PL 11.2 §:n mukaan jokaisella on oikeus kuulua tai olla kuulumatta uskonnolliseen yhdyskuntaan. Lisäksi uskonnollista järjestäytymisvapautta Suomessa turvaavat perustuslain 13.2 §, jonka mukaan jokaisella on yhdistymisvapaus, johon kuuluu oikeus ilman lupaa perustaa yhdistys, kuulua tai olla kuulumatta yhdistykseen ja osallistua yhdistyksen toimintaan. Keskeistä tälle oikeudelle on myös uskonnollisen yhdyskunnan perustamista koskeva uskonnonvapauslaki (453/2003). Lain 7 § täsmentää hallituksen esityksessä lausuttua yhdistysten oikeutta päättää omista menoistaan. Lainkohdan mukaan rekisteröidyn uskonnollisen yhdyskunnan tarkoituksena on järjestää ja tukea uskonnon tunnustamiseen ja harjoittamiseen kuuluvaa yksilöllistä, yhteisöllistä ja julkista toimintaa, joka pohjautuu uskontunnustukseen, pyhinä pidettyihin kirjoituksiin tai muihin yksilöityihin pyhinä pidettyihin vakiintuneisiin toiminnan perusteisiin. Lisäksi esimerkiksi YK:n yleiskommentissa uskonnonvapaudesta todetaan, että uskonnonharjoittamiseen kuuluu uskonnollisten ryhmien sisäisten asioidensa hoito, kuten oikeus valita uskonnolliset johtajansa, oikeus perustaa seminaareja tai uskonnollisia kouluja sekä oikeus jakaa uskonnollisia tekstejä ja materiaaleja.⁸⁶

Uskonnonvapauslain esitöiden mukaan uskonnon tunnustamiseen ja harjoittamiseen kuuluvalla toiminnalla tarkoitetaan kyseisessä laissa rituaalisessa muodossa, esimerkiksi jumalanpalveluksissa ja muissa uskonnollisissa menoissa, tapahtuvaa toimintaa.⁸⁷ Lisäksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen sekä YK:n KP-sopimuksen uskonnonvapautta koskevat säännökset täsmentävät, mitä uskonnonvapauden positiiviseen ulottuvuuteen kuuluu. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 9(1) artiklan mukaan ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapaus pitää sisällä vapauden tunnustaa uskontoaan tai uskoaan joko yksin tai yhdessä muiden kanssa julkisesti tai yksityisesti jumalanpalveluksissa, opettamalla, hartaudenharjoituksissa ja uskonnollisin menoin. KP-sopimuksen 18(1) artiklan mukaan oikeus sisältää vapauden joko yksinään tai yhdessä muiden kanssa julkisesti tai yksityisesti harjoittaa uskontoaan tai

---

⁸⁵ HE 309/1993 vp, s. 55–56.

⁸⁶ United Nations Human Rights Committee 1993.

⁸⁷ HE 170/2002, s. 40.

uskoaan jumalanpalveluksissa, uskonnollisissa menoissa, hartaudenharjoituksissa ja opetuksessa.

Edellä kuvatuissa artikloissa on esimerkinomainen lista siitä, mitä uskonnon ”tunnustaminen” tai harjoittaminen tarkoittaa. Englanninkielisissä Euroopan ihmisoikeussopimuksessa käytetään termiä *manifest*, joka suomenkielisessä käännöksessä on ilmaistu termillä ”tunnustaa”.⁸⁸ KP-sopimuksen englanninkielisessä versiossa käytetään myös termiä *manifest*, joka on edellä kuvatun mukaisesti äännetty suomeksi ”harjoittaa”.⁸⁹ Termit ”tunnustaa” ja ”harjoittaa” ovat siis käytännössä toistensa synonyymeja.

YK:n KP-sopimusta koskevan yleiskommentin mukaan uskonnonharjoittaminen (*manifest*) sisältää lukuisia asioita ja se voidaan jakaa neljään osaan. Artiklan jumalanpalvonta (*worship*) tarkoittaa rituaalisia ja seremoniallisia tekoja, jotka suoraan ilmaisevat uskon. Tähän kuuluu esimerkiksi palvontapaikkojen rakentaminen, rituaalisten kaavojen ja esineiden käyttäminen, symbolien näyttäminen sekä pyhä- ja vapaapäivien viettäminen, rukoulu tai saarnaaminen tietyllä tavalla. Uskonnollisten menojen (*observance*) harjoittaminen tarkoittaa seremoniallisten tilaisuuksien lisäksi erilaisia tapoja, kuten tietyn ruokavalion noudattamista, tiettyjen vaatteiden käyttämistä, tiettyihin elämäntilanteisiin liittyviin rituaaleihin osallistumista sekä tietyn kielen käyttäminen. Manfredin mukaan termi kattaa esimerkiksi kulkueet, parrat, ympärileikkauksen, rukouksen sekä muut tavat ja riitit. Hartaudenharjoitus (*practice*) on terminä vaikeammin määriteltävä. Se voisi sinällään kattaa kaiken, mihin uskonto on motivaationa, mikä voi johtaa oikeuden väärinkäyttöön. Näin ollen hartaudenharjoituksella tarkoitetaan uskontoon liittyvää käytöstä, joka ilmiselvästi liittyy uskonnolliseen vakaumukseen. Opettamisella (*teaching*) tarkoitetaan kaikenlaista uskonnon sisällön välittämistä. Lisäksi hartaudenharjoituksiin ja uskonnon opettamiseen kuuluu edellä mainitulla tavalla oikeus järjestää nämä haluamallaan tavalla.⁹⁰

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytännössä uskonnon tunnustaminen (*manifestation of religion or belief*) merkitsee jonkinlaista ”aktiivista toimintaa ja vakaumuksen

⁸⁸ “... either alone or in community with others and in public or private, to *manifest* his religion or belief, in worship, teaching, practice and observance.”

⁸⁹ “... either individually or in community with others and in public or private, to *manifest* his religion or belief in worship, observance, practice and teaching.”

⁹⁰ United Nations Human Rights Committee 1993, kohta 4 sekä Manfred 1993, 320–321.

ilmaisemista”.⁹¹ Kuitenkaan mikä tahansa teko, jota perustellaan uskonnolla tai vakaumuksella, ei ole uskonnon tunnustamista.⁹² Jotta jokin uskonnon motivoiva teko lasketaan EIT:n oikeuskäytännössä uskonnon tunnustamiseksi, tulee sen liittyä kiinteästi kyseiseen uskontoon. Tällaisia ovat esimerkiksi kyseisessä uskonnossa yleisesti tunnustetut palvonnan muodot. Tämä ei ole kuitenkaan ainoa kriteeri, vaan artiklan tarkoittamaa uskonnon tunnustamista ovat myös teot, joilla tarpeeksi läheinen ja suora liittymä kyseiseen uskontoon. Hakijan ei kuitenkaan tarvitse esimerkiksi osoittaa, että uskonto vaatii kyseistä tekoa.⁹³

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä uskonnon tunnustamiseksi on katsottu esimerkiksi tietyn ruokavalion noudattaminen⁹⁴, uskonnollisten vaatteiden ja symbolien käyttäminen⁹⁵ sekä muun muassa kieltäytyminen samaa sukupuolta olevien parien parisuhteen rekisteröimisestä ja seksuaaliterapeutin kieltäytyminen terapian antamisesta samaa sukupuolta oleville pareille⁹⁶. Kotimaisina esimerkkeinä voidaan mainita, että perustuslakivaliokunnan mukaan avioliittoon vihkiminen on osa uskonnon harjoittamista⁹⁷ mutta kappelin antaminen vainajan saattotilaisuuden järjestämiseen ei ole.⁹⁸

2.4.2 Mikä ei ole uskonnonharjoittamista?

Edellä mainitulla tavalla uskonnon tunnustamisen tai harjoittamisen tulee kiinteästi liittyä kyseiseen uskontoon. Uskonnon tunnustamista tai harjoittamista ei Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan ole ollut esimerkiksi abortinvastaisen aineiston jakaminen⁹⁹, avustettu itsemurha¹⁰⁰, lasten etunimien valinta¹⁰¹ taikka työskentelystä kieltäytyminen tiettyinä päivinä.¹⁰²

⁹¹ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 865.

⁹² Ks. esim. Leyla Sahin (2005) [GC], kohta 105.

⁹³ Council of Europe/European Court of Human Rights 2019, kohta 77. Katso myös Leyla Sahin (2005) [GC], kohta 55 sekä Hamidović v. Bosnia and Herzegovina (2017), kohta 30.

⁹⁴ Jakobski v. Poland (2010), kohta 45.

⁹⁵ Esim. Leyla Sahin (2005) [GC], kohta 105, S.A.S. v. France (2014) [GC], kohta 108 sekä Eweida and Others v. the United Kingdom (2013), kohdat 89 ja 97.

⁹⁶ Eweida and Others v. the United Kingdom (2013), kohdat 103 ja 108.

⁹⁷ PeVL 8/2008 vp, s. 2.

⁹⁸ Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta 293/2017.

⁹⁹ Van de Dungen v. the Netherlands (1995), kohdan 1 alla.

¹⁰⁰ Pretty v. the United Kingdom (2002), kohta 31.

¹⁰¹ Salonen v. Finland (1997), kohdan 2 alla.

¹⁰² X. v. the United Kingdom (1981), kohdan ”The Law” -alla, kohdat 4-23.

Hallituksen esityksen HE 309/1993 vp mukaan pykälään vedoten ei voida ”harjoittaa toimia, jotka loukkaavat ihmisarvoa tai muita perusoikeuksia tai ovat oikeusjärjestyksen perusteiden vastaisia”. Esimerkiksi uskonnon harjoittamisen käsitteen alaa arvioitaessa tulee ottaa huomioon muiden ihmisten perusoikeudet. Näin ollen Suomessa uskonnon- ja omantunnon vapauden nimissä ei voida suorittaa naisten ympärileikkauksia, eikä myöskään moniavioisuus saa artiklan suojaa.¹⁰³ YK:n yleiskommentin mukaan uskonnon tai vakaumuksen harjoittaminen ei voi olla sotapropagandaa tai kannustamista kansalliseen, rodulliseen tai uskonnolliseen vihaan, joka tarkoittaisi yllytystä syrjintään, vihaan tai väkivaltaan.¹⁰⁴

2.4.3 Uskonnonvapauden rajoitukset

PL 11 §:ään ei sisälly erillistä rajoituslauseketta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että oikeus olisi ehdoton.¹⁰⁵ Perusoikeusuudistusta koskevan perustuslakivaliokunnan mietinnön mukaisesti rajoituksia arvioidaan tällöin perusoikeusten yleisten rajoitusedellytysten täyttymisen mukaan.¹⁰⁶ Näin ollen rajoituksen tulee ensinnäkin perustua eduskunnan säätämään lakiin (lailla säätämisen vaatimus) ja asiaan olennaisesti liittyvät seikat tulee säätää laissa (täsmällisyys- ja tarkkarajaisuusvaatimus). Lisäksi rajoitusten tulee olla ”painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatima” (rajoitusperusteiden hyväksyttävyyden vaatimus) eikä rajoitus voi ulottua perusoikeuden ytimeen (ydinalueen koskemattomuuden vaatimus). Rajoitusten tulee olla välttämättömiä hyväksyttävän tavoitteen saavuttamiseksi: perusoikeutta ei saa rajoittaa, mikäli on olemassa jokin toinen, perusoikeutta vähemmän rajoittava keino. Rajoitus ei myöskään saa ”mennä pidemmälle kuin on perusteltua ottaen huomioon rajoituksen taustalla olevan yhteiskunnallisen intressin painavuus suhteessa rajoitettavaan oikeushyvään” (suhteellisuusvaatimus). Viimeiset kaksi edellytystä ovat oikeusturvavaatimus sekä vaatimus ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisesta.¹⁰⁷

Perustuslakivaliokunnan mietinnön mukaan suhteellisuusvaatimukseen kuuluvaa hyväksyttävyyttä arvioitaessa esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen sisältämällä kyseisen oikeuden hyväksyttävillä rajoitusperusteilla voi olla merkitystä. Yleisten rajoitusedellytysten lisäksi mahdollisia rajoituksia uskonnonvapauteen tulee siis arvioida EIS:n 9(2) artiklan

¹⁰³ HE 309/1993 vp, s. 56.

¹⁰⁴ United Nations Human Rights Committee 1993, kohta 7.

¹⁰⁵ HE 309/1993 vp, s. 56 ja PeVM 25/1994 vp, s. 4.

¹⁰⁶ PeVM 25/1994 vp, s. 5 ja Viljanen 2011, s. 168.

¹⁰⁷ Viljanen 2011, s. 146 sekä PeVM 25/1994 vp, s. 5.

sekä KP-sopimuksen 18(3) artiklan rajoitusedellytysten valossa. Lisäksi ainoastaan ihmisoikeussopimuksessa hyväksytyt rajoitusperusteet voivat olla hyväksyttäviä perusteita rajoittaa vastaavaa kansallista perusoikeutta.¹⁰⁸ Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikki esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksessa mainitut rajoitusperusteet olisivat kansallisella tasolla hyväksyttäviä, sillä kansainväliset ihmisoikeudet asettavat perusoikeussuojan minimitason.¹⁰⁹

Uskonnonvapauden osalta suojan ydinalueelle kuuluvat edellä käsitellyt *forum internum*, sekä negatiivinen uskonnonvapaus.¹¹⁰ Alla käsiteltävät Euroopan ihmisoikeussopimuksen ja KP-sopimuksen rajoitusedellytykset koskevatkin ainoastaan uskonnon tunnustamista ja/tai harjoittamista.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 9(2) artiklassa luetellaan perusteet rajoittaa uskonnon tunnustamista. Ensinnäkin rajoituksesta täytyy säätää laissa ja sen lisäksi sen tulee olla välttämätön demokraattisessa yhteiskunnassa yleisen turvallisuuden vuoksi, yleisen järjestyksen, terveyden tai moraalin suojaamiseksi tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi. Rajoituksen välttämättömyyden arvioinnin yhteydessä tarkastellaan, onko rajoitus suhteellisuusperiaatteen mukainen¹¹¹. Tähän liittyy myös valtion harkintamarginaalioppi, jonka mukaan valtiolla on liikkumavaraa sen suhteen, onko jokin rajoite tarpeellinen.¹¹² Uskonnonvapauden osalta EIT on yleensä sallinut useita rajoituksia uskonnon tunnustamiselle ja antanut valtioille melko laajan harkintamarginaalin.¹¹³

KP-sopimuksen rajoitusedellytykset ovat asiallisesti samat kuin Euroopan ihmisoikeussopimuksen. Artiklan 18(3) mukaan henkilön vapaudelle tunnustaa uskontoaan tai uskoaan voidaan asettaa vain sellaisia rajoituksia, jotka on säädetty lailla ja jotka ovat välttämättömiä suojelemaan yleistä turvallisuutta, järjestystä, terveydenhoitoa tai moraalialia tai muiden perusoikeuksia ja -vapauksia. Yleiskommentin mukaan valtioiden tulisi rajoitusedellytyksiä tulkittaessaan ottaa huomioon sopimuksen artikkelit yhdenvertaisuudesta ja syrjintäkiellosta. Rajoituksia tulee myös tulkita rajoittavasti, eikä niitä saa säätää tai soveltaa syrjivästi.

---

¹⁰⁸ PeVM 25/1994 vp, s. 5.

¹⁰⁹ Ojanen – Scheinin 2011a, s. 191–192.

¹¹⁰ Ojanen – Scheinin 2011b, s. 441.

¹¹¹ Evans 2001, s. 145.

¹¹² Ibid. s. 142.

¹¹³ Ojanen – Scheinin 2011b, s. 421 sekä Evans 2001, s. 143.

Moraalia suojeltaessa on lisäksi otettava huomioon se, että se saa sisältönsä useista sosiaalisista, filosofisista ja uskonnollisista perinteistä. Mikäli uskonnonharjoittamista siis rajoitetaan moraalien perusteella, ei moraalien merkitystä saisi johtaa ainoastaan yhdestä perinteestä.¹¹⁴ Uskonnonvapauden merkitystä korostaa myös se, että KP-sopimuksen artiklan 4(2) mukaan edes yleinen hätätila ei ole peruste asettaa rajoituksia artiklaan 18. Tämä tarkoittaa sitä, että vakavissa kriisioloissakaan uskonnonvapautta ei ole sallittua rajoittaa enemmän, kuin mitä KP-sopimuksen artiklan 18(3) yleiset rajoitusperusteet sallivat.¹¹⁵

YK:n ihmisoikeuskomitea on ratkaisukäytännössään antanut uskonnonharjoittamiselle paikoitellen laajempaa suojaa kuin Euroopan ihmisoikeustuomioistuin. YK:n ihmisoikeuskomitea on tapauksessa *Mann Singh v. Ranska* todennut, että Ranska rikkoi KP-sopimusta, kun se kielsi sikhimiestä käyttämästä turbaania passikuvassa.¹¹⁶ Sama henkilö oli aikaisemmin valittanut Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen siitä, että Ranska oli kieltänyt käyttämästä turbaania ajokorttikuvassa, mutta EIT katsoi rajoituksen tarpeelliseksi ja valtion harkintamarginaaliin kuuluvaksi.¹¹⁷ Samoin Ranskassa 2010 voimaan tullut laki, joka kielsi kasvojen peittämisen kaikilla julkisilla paikoilla ja asetti siten rajoituksia joidenkin musliminaisten käyttämän, kasvot peittävän niqab-huivin¹¹⁸ käytölle, ei EIT:n mukaan rikkonut hakijan (niqabia käyttävä musliminainen) uskonnonvapautta, vaan asiasta säättäminen kuului valtion harkintamarginaaliin.¹¹⁹ Vuonna 2018 YK:n ihmisoikeuskomitea taas totesi, että kyseinen Ranskan laki rikkoo uskonnonvapautta ja on lisäksi syrjintää uskonnon ja sukupuolen perusteella.¹²⁰

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin ei ole oikeuskäytännössään juurikaan avannut sitä, mitä ”rajoitus” tai ”puuttuminen” uskonnonvapauteen tarkoittaa.¹²¹ Aikaisemmassa oikeuskäytännössä tämä on tuottanut ratkaisuja, joissa tuomioistuimen mukaan valtio ei ole rajoittanut (tai puuttunut) henkilön uskonnonvapauteen, vaikka vastakkainen näkemys olisi perusteltu.¹²² Hirvelän ja Heikkilän mukaan nykyään uskonnonvapauteen puuttumisen

¹¹⁴ United Nations Human Rights Committee 1993, kohta 8.

¹¹⁵ HE 309/1993, s. 56.

¹¹⁶ Shingara Mann Singh v. France (2013), kohta 9.5. Vastaavasti myös Ranjit Singh v. France (2011).

¹¹⁷ Mann Singh v. France (2008). Katso myös Kortteinen 2013, Berry 2013 sekä Ouald-Chaib 2013.

¹¹⁸ Niqab on huivi, joka peittää kasvot mutta jättää silmät näkyviin.

¹¹⁹ S.A.S. v. France (2014).

¹²⁰ Miriana Hebbadj v. France (2018) sekä Sonia Yaker v. France (2018). Ks. myös YK:n ihmisoikeuskomitean tapaus Raihon Hudoyberganova v. Uzbekistan (1995) sekä EIT:n tapaukset Leyla Şahin v. Turkey (2004 ja 2005).

¹²¹ Evans 2011, s. 133–134.

¹²² Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 855, Vermeulen 2010, s. 14–19 sekä Evans 2001, s. 117 ja 201.

näyttäminen ei kuitenkaan ole ongelma.¹²³ Tässä työssä ”rajoittaminen” käsitetäänkin laajasti. ”Rajoittamiseksi” siis tulkitaan kaikki, minkä voidaan nähdä uskonnonharjoittamiseen jollain tavalla negatiivisesti vaikuttavaksi.

2.5 Valtion velvollisuuden uskonnonvapauden suhteen

2.5.1 Julkisen vallan positiiviset ja negatiiviset velvollisuudet

Jotta perus- ja ihmisoikeuksilla olisi tosiasiallista käytännön merkitystä, vaatii se julkiselta vallalta erilaisia toimia. Julkisen vallan on ensinnäkin kunnioitettava tiettyä perusoikeutta siten, ettei se itse rajoita kyseisen perusoikeuden toteutumista.¹²⁴ Tätä voidaan kutsua myös negatiiviseksi velvollisuudeksi: julkisen vallan tulee olla puuttumatta tietyn perus- tai ihmisoikeuden nauttimiseen.¹²⁵ Tämä lähestymistapa on esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimuksen artiklassa 9 lähtökohtana.¹²⁶ Julkisella vallalla voi kuitenkin olla myös positiivinen velvollisuus turvata perus- ja ihmisoikeuden toteutuminen. Joskus uskonnonvapauden tosiasiallinen toteutuminen voi edellyttää valtiolta aktiivisia toimia, jotta ”artiklan takaama vapaus on käytännössä tehokas, todellinen ja toimiva”.¹²⁷ Positiivinen velvollisuus, jota voidaan nimittää myös turvaamisvelvollisuudeksi¹²⁸, voidaan jaotella eri osioihin. Julkisella vallalla voi olla esimerkiksi *suojaamisvelvollisuus*, jolloin sen täytyy ”aktiivisin toimin estää yksityisiä tahoja loukkaamasta yksilön perusoikeuksia”.¹²⁹ Lisäksi julkisella vallalla voi olla *toteuttamisvelvollisuus*, jolloin julkisen vallan tulee aktiivisin toimin turvata kyseisen perusoikeuden tosiasiallinen toteutuminen. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi erilaisia rahallisia tukia uskonnonharjoituksen varmistamiseksi.¹³⁰ Edellä mainittuja yhdessä voidaan nimittää turvaamisvelvollisuudeksi, joka ilmenee myös eksplisiittisesti KP-sopimuksen 2. artiklasta.¹³¹ Uskonnonvapauden osalta Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen

¹²³ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 855.

¹²⁴ Karapuu 2011, s. 83–84.

¹²⁵ Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 869.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Karapuu 2011, s. 84.

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Ibid. Ks. Tämän työn luku 3.2.1 ja 3.2.2.

¹³¹ Ibid. KP-sopimuksen artiklan 2 mukaan jokainen sopimusvaltio sitoutuu kunnioittamaan ja takaamaan jokaiselle alueellaan olevalle ja oikeuspiiriinsä kuuluvalla yksilöllä kyseisessä yleissopimuksessa tunnustetut oikeudet ilman minkäänlaista rotuun, ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittiseen tai muuhun mielipiteeseen, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, omaisuuteen, syntyperään tai muuhun asemaan perustuvaa syrjintää. Lisäksi jokainen valtio sitoutuu perustuslakiansa mukaisessa järjestyksessä ja kyseisen

oikeuskäytännössä valtion positiivisiin velvollisuuksiin on kuulunut muun muassa suojeleminen ulkopuolisten tahojen fyysisiltä ja verbaaleilta hyökkäyksiltä¹³² sekä sen varmistaminen, että uskonnolliset ryhmät voivat noudattaa tiettyä ruokavaliota.¹³³ Koskien syrjintää, YK:n mukaan valtioiden tulee tehokkain keinoin estää ja poistaa uskontoon kohdistuvaa syrjintää kaikilla yhteiskunnan osa-alueilla. Lisäksi valtioiden tulee säätää lainsäädäntöä, jossa kielletään uskontoon perustuva syrjintä sekä puuttua suvaitsemattomuuteen uskontoa tai muita vakaumuksia kohtaan.¹³⁴

2.5.2 Valtion neutraliteetti sekä uskonnollisen yhteisön työntekijän asema

EIT:n mukaan artiklan 9 keskiössä on uskonnollisten yhteisöjen autonomia, mikä on keskeistä pluralismille demokraattisessa yhteiskunnassa. Tämä on yhteydessä sekä itse yhteisön järjestäytymiseen että myös sen jäsenten vapautteen harjoittaa uskontoaan.¹³⁵ YK:n yleiskommentin no. 22 mukaan uskonnon harjoittaminen sekä uskonnon opettaminen sisältää teot, jotka ovat keskeisiä uskonnollisten ryhmien perusasioille (*basic affairs*). Tähän kuuluu esimerkiksi yhteisöjen vapaus valita uskonnolliset johtajansa, pappinsa ja opettajansa, sekä vapaus perustaa seminaareja tai uskonnollisia kouluja.¹³⁶ Yleisesti EU-maissa uskonnollisille yhteisöille annettu autonomia kattaa yleensä ainakin doktriinisen autonomian, mahdollisesti myös organisatorisen. Ensimmäinen tarkoittaa sitä, että valtio ei voi kieltää uskontoa, koska ei hyväksy sen doktriinia. Jälkimmäisessä on kyse siitä, että uskonnolliset yhteisöillä on yleensä enemmän päätäntävaltaa omasta järjestäytymisestään kuin muilla yhteisöillä.¹³⁷

Euroopan ihmisoikeussopimuksen artiklasta 9 ja uskonnollisten yhteisöjen autonomiasta johtuen valtion tehtävä ei ole toimia sovittelijana uskonnollisen yhteisön ja sen sisällä mahdollisesti syntyvien, toisinajattelevien ryhmien välillä. Valtion tulee kunnioittaa yhteisöjen

---

yleissopimuksen määräysten mukaisesti ryhtymään tarpeellisiin toimenpiteisiin toteuttaakseen lainsäädännöllä tai muulla tavalla tässä yleissopimuksessa tunnustetut oikeudet, jotka eivät jo ole voimassa.

¹³² *Members (97) of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses v. Georgia* (2007), kohdat 140–141 sekä *Karaahmed v. Bulgaria* (2015), kohdat 110–111. Ks. myös kootusti Council of Europe/European Court of Human Rights 2019, s. 78–80.

¹³³ *Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France* [2000], kohta 83

¹³⁴ United Nations General Assembly 1981, kohta 4.

¹³⁵ *Fernández Martínez v. Spain* (2014) [GC], kohta 127.

¹³⁶ United Nations Human Rights Committee 1993, para 4.

¹³⁷ Ferrari 2002, s. 9–10. Tämä kattaa myös uskonnollisten yhteisöjen oikeuden uskoa tai kannattaa asioita, jotka voivat olla lainvastaisia. Oikeus ei kuitenkaan kata esimerkiksi yllyttämistä väkivaltaan, tai jos kyse perustavanlaatuisesta ihmisoikeudesta. Ferrari käyttää tässä esimerkkinä rotuopin julistamista. Suomessa on tällä hetkellä valtakunnansyyttäjän määräämiä tutkintoja kristillisdemokraattien kansanedustajan Päivi Räsäsen lausunnoista kristinuskon näkemyksistä homoseksuaaleista. Ks. esim. Uusi Suomi 2020.

oikeutta toimia sen omien sääntöjen ja intressien mukaisesti sen sisällä syntyviä erimielisiä ryhmittymiä kohtaan, jotka saattavat uhata yhteisön yhtenäisyyttä ja imagoa.¹³⁸ Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan uskonnollisen yhteisön autonomiaa rikkoo muun muassa se, jos valtio puuttuu sen asioihin suosimalla tiettyä johtajaa ja määräämällä yhteisön tietyn johdon alaisuuteen.¹³⁹ Yksilön kohdalla artikla 9 ei sisällä oikeutta olla eri mieltä uskonnollisen yhteisön kanssa. Mikäli yksilöllä on esimerkiksi opillinen erimielisyys uskonnollisen yhteisön ja sen jäsenten kanssa, yksilön uskonnonvapaus turvataan hänen oikeudellaan jättää yhteisö.¹⁴⁰ Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa onkin ratkottu tapauksia, joissa on ollut kyse erityisesti lojaliteetista kirkon oppeja kohtaan. Silloin kun henkilö toimii kirkon, tai muun uskonnollisen palveluksessa, voidaan häneltä edellyttää sitoutumista kirkon oppeihin niin töissä kuin siviilielämässä.¹⁴¹ Asioita tulee kuitenkin arvioida tapauskohtaisesti ja kilpailevia intressejä tasapainottaen.¹⁴²

2.6 Syrjintä uskonnon perusteella

2.6.1 Kielto syrjiä uskonnon perusteella

Uskonnonvapauteen liittyy kiinteästi kielto syrjiä uskonnon perusteella. Hallituksen esityksessä todetaan, että yhdenvertaisuutta ja syrjintäkieltoa koskevasta pykälästä (nyk. PL 6 §) seuraa ”[j]ulkisen vallan käyttöön kohdistuva velvoite kohdella tasapuolisesti kaikki uskonnollisia yhdyskuntia tai maailmankatsomuksellisia suuntauksia”.¹⁴³ Syrjinnässä on kyse siitä, että henkilö tai ryhmä asetetaan ilman hyväksyttävää syytä eri asemaan jonkin kielletyn syrjintäperusteen, kuten vakaumuksen tai uskonnon, perusteella. Hallituksen esitys viittaa nimenomaisesti yhdyskuntiin eli ryhmiin. Koska Suomessa on ns. valtionkirkkojärjestelmä, on mahdollista, että syntyy tilanteita, joissa valtio tosiasiallisesti kohtelee eri uskonnollisia yhdyskuntia eri tavoin. Tällöinkin erilaiselle kohtelulle on oltava hyväksyttävä syy ja huomioitava suhteellisuusperiaate.¹⁴⁴

¹³⁸ Fernández Martínez v. Spain (2014) [GC], kohta 128.

¹³⁹ Hasan and Chaush v. Bulgaria (2000) [GC].

¹⁴⁰ Fernández Martínez v. Spain (2014) [GC], kohta 128.

¹⁴¹ Ks. tapaukset Siebenhaar v. Germany (2011), Schüth v. Germany (2012), Obst v. Germany (2010) sekä Fernández Martínez v. Spain (2014) [GC].

¹⁴² Fernández Martínez v. Spain (2014) [GC], kohdat 122–124.

¹⁴³ HE 309/1993 vp, s. 55.

¹⁴⁴ Ojanen – Scheinin 2011b, s. 437.

Syrjintä uskonnon perusteella voi vaikuttaa vakavasti uskonnonvapauden toteutumiseen. YK:n mukaan:

[...] the expression “intolerance and discrimination based on religion or belief” means any distinction, exclusion, restriction or preference based on religion or belief and having as its purpose or as its effect nullification or impairment of the recognition, enjoyment or exercise of human rights and fundamental freedoms on an equal basis.¹⁴⁵

Syrjinnässä voi siis useissa tapauksissa olla kyse uskonnonvapauden rajoittamisesta. Esimerkiksi silloin, kun henkilöä kielletään käyttämästä jotain uskonnollista symbolia, voi kyse olla ensinnäkin uskonnonvapauden rajoituksesta, kun henkilön uskonnon harjoittaminen estyy. Samanaikaisesti kyse voi olla myös syrjinnästä, eli kyseisen henkilön asetetaan uskonnon perusteella epäedullisempaan asemaan vertailukelpoisessa tilanteessa. EIT:n tapauksissa tosin usein, jos valtion on katsottu rikkoneen esimerkiksi uskonnonvapautta, ei tuomioistuimien ole pitänyt tarpeellisena arvioida asiaa enää syrjintäkiellon näkökulmasta.¹⁴⁶

Suomessa perustuslain 6 §:n syrjintäkieltoa täsmentää yhdenvertaisuuslaki (YVL, 1325/2014). Tämä on tärkeää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta, sillä perus- ja ihmisoikeusnormit eivät lähtökohtaisesti sovellu yksityisten välisiin suhteisiin.¹⁴⁷ Yhdenvertaisuuslakia sovelletaan myös yksityisten välisissä suhteissa, mutta ei lähtökohtaisesti oikeushenkilöihin, ellei luonnollisten henkilöiden oikeussuojan tarve sitä edellytä.¹⁴⁸ Lakia ei sovelleta 2.2 §:n mukaan uskonnonharjoittamiseen. Yhdenvertaisuuslaissa kiellettyä syrjintää on 8.2 §:n mukaan muun muassa välitön ja välillinen syrjintä sekä häirintä. Välittömästä syrjinnästä on 10 §:n mukaan kyse, kun henkilöä kohdellaan henkilöön liittyvän syyn (kielletyn syrjintäperusteen, kuten uskonnon) perusteella epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta on kohdeltu, kohdellaan tai kohdeltaisiin vertailukelpoisessa tilanteessa. Välillisessä syrjinnässä on 13 §:n mukaan kyse siitä, että näennäisesti yhdenvertainen sääntö, peruste tai käytäntö saattaa jonkun muita epäedullisempaan asemaan henkilöön liittyvän syyn perusteella.

Kaikki erilainen kohtelu ei kuitenkaan ole syrjintää. YVL 10 §:ssä tarkoitettu erilainen kohtelu ei ole syrjintää, mikäli kohtelu perustuu lakiin ja sillä on muutoin hyväksyttävä tavoite

¹⁴⁵ United Nations General Assembly 1981, Art 2(2).

¹⁴⁶ Ks. esim. Aziz v. Cyprus (2004), kohta 35.

¹⁴⁷ Anttila – Ojanen 2019, s. 69.

¹⁴⁸ HE 19/2014 vp, s. 55 sekä PeVL 11/2012 vp, s.2.

ja keinot tavoitteen saavuttamiseksi ovat oikeasuhtaisia. Riittävää kuitenkin on, että kohtelulla on perus- ja ihmisoikeuksien kannalta hyväksyttävä tavoite ja keinot tavoitteen saavuttamiseksi ovat oikeasuhtaisia, vaikka kohtelusta ei olisikaan säädetty laissa. Pykälän toisessa momentissa luetellaan kuitenkin lista poikkeuksia, joissa erilaisesta kohtelusta on nimenomaisesti säädetty lailla. 13 §:n mukaan välilliseltä syrjinnältä ei myöskään edellytetä lailla säätämistä, vaan riittävää on, että käytännöllä on hyväksyttävä tavoite ja tavoitteen saavuttamiseksi käytetyt keinot ovat asianmukaisia ja tarpeellisia. Yhdenvertaisuuslain soveltamisalaan kuuluvat myös moniperusteinen syrjintä, jossa henkilöä syrjitään useamman syyn perusteella samanaikaisesti. Samoin kiellettyä risteävä syrjintä, jossa useampi seikka yhdessä (ja ainoastaan yhdessä) johtavat henkilön syrjintään.¹⁴⁹ Uskontoon liittyvissä syrjintätapauksissa voi usein olla myös kyse moniperusteisesta syrjinnästä, joissa muita syrjintäperusteita on esimerkiksi etninen tausta ja (nais)sukupuoli.¹⁵⁰

Myös rikoslaissa kielletään syrjintä. Rikoslain (RL, 39/1889) 11 luvun (212/2008) 11 §:n (511/2011) mukaan joka elinkeinotoiminnassa, ammatin harjoittamisessa, yleisönpalvelussa, virkatoiminnassa tai muussa julkisessa tehtävässä taikka julkista tilaisuutta tai yleistä kokousta järjestettäessä ilman hyväksyttävää syytä ei palvele jotakuta yleisesti noudatettavilla ehdoilla, kieltäytyy päästämästä jotakuta tilaisuuteen tai kokoukseen tai poistaa hänet sieltä tai asettaa henkilön ilmeisen eriarvoiseen tai muita olennaisesti huonompaan asemaan esimerkiksi uskonnon perusteella, on tuomittava *syrjinnästä* sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.

Sen lisäksi, että yhdenvertaisuuslaki täydentää PL 6 §:ää, täsmentää se kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa olevia syrjintäkieltoja sekä toimeenpanee neuvoston direktiiviä rodusta tai etnisestä alkuperästä riippumattoman yhdenvertaisen kohtelun periaatteen täytäntöönpanosta, eli ns. syrjintädirektiiviä (2000/43/EY) sekä neuvoston direktiiviä yhdenvertaisesta kohtelusta työssä ja ammatissa koskevista yleisistä puitteista (2000/78/EY).¹⁵¹

Myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 14. artiklassa kielletään syrjintä. Artiklan 14 mukaan syrjinnältä edellytetään jotain liityntää johonkin sopimuksessa turvatuista

¹⁴⁹ HE 19/2014 vp, s. 57.

¹⁵⁰ Ojanen – Scheinin 2011b, s. 439. Musliminaisiin kohdistuvasta risteävästä syrjinnästä, ks. esim. Vakulenko 2007 ja Mykkänen 2020, s. 32–34.

¹⁵¹ Katso HE 19/2014 vp, s. 6 sekä Anttila – Ojanen 2019, s. 7.

substanssioikeuksista. Muun substanssioikeuden rikkomista ei varsinaisesti edellytetä, eli vaikka tuomioistuin katsoisi, että mitään muuta sopimuksen artiklaa ei ole rikottu, voi se todeta syrjinnän artiklan 14 perusteella tapahtuneen.¹⁵² Lisäksi EIS:n 12. lisäpöytäkirjan¹⁵³ 1 artikla sisältää yleisen ja itsenäisen syrjintäkiellon.¹⁵⁴ Myös KP-sopimuksen artiklan 26 sisältää kiellon syrjiä. Lisäksi syrjintä kielletään muissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa, kuten taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan yleissopimuksen (TSS-sopimus, SopS 6/1976) 2(2) artiklassa. Syrjintäkiellon merkitystä korostaa se, että EIS:n 14 artiklaa tai KP-sopimuksen 26 artiklaa on noudatettava myös hätätilan aikana.¹⁵⁵ Yleisesti voidaan todeta, että KP-sopimusta valvova YK:n ihmisoikeuskomitea on antanut suojaa syrjinnälle laajemmin, kuin Euroopan ihmisoikeustuomioistuin.¹⁵⁶

Syrjintä on kielletty myös Euroopan unionin perusoikeuskirjassa sekä useissa EU-direktiiveissä. Uskonnollisiin symboleihin tai vaatteisiin liittyen Euroopan unionin tuomioistuin (EUT) on ratkaissut kaksi ennakkoratkaisupyyntöä ns. työsyryntädirektiivin 2000/78/EU osalta. Ennakkoratkaisut sitovat sekä ennakkoratkaisua pyytäneitä kansallista tuomioistuinta että muita kansallisia tuomioistuimia, jotka käsittelevät samaa asiaa¹⁵⁷. Tapauksessa *Asma Bougnaoui, Association de Défense des Droits de l'Homme (ADDH) v. Micropole Univers SA* oli kyse siitä, että huivia käyttävä ohjelmistosuunnittelija irtisanottiin sen jälkeen, asiakasyritys oli toivonut, että seuraavalla kerralla heidän tiloihinsa tuleva työntekijä ei käyttäisi huivia. Ennakkoratkaisukysymys liittyi siihen, oliko asiakkaan toivomus ”huivittomasta” työntekijästä todellinen ja ratkaiseva työhön liittyvä vaatimus, jonka perusteella tiettyyn ominaisuuteen perustuva erilainen kohtelu ei ole syrjintää direktiivin 2000/78 4 artiklan 1 kohdan mukaisesti.¹⁵⁸ Ominaisuus, joka liittyy mm. uskontoon, voi direktiivin perusteluosan mukaan vain erittäin rajoitetuissa tilanteissa olla todellinen ja ratkaiseva työhön liittyvä vaatimus.¹⁵⁹ Tuomioistuimen mukaan tapauksessa oli kyse välittömästä syrjinnästä, eikä

¹⁵² Ks. *Belgian Linguistic v. Belgium* (1968), kohta 33. Yleisesti Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 1166–1167. Ks. myös Council of Europe, European Court of Human Rights 2019a.

¹⁵³ Ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamista koskevan yleissopimuksen kahdestoista pöytäkirja, 4.XI.2000.

¹⁵⁴ Katso Anttila – Ojanen 2019, s. 24.

¹⁵⁵ KP-sopimus, art. 4(1), Anttila – Ojanen 2019, s. 22–23.

¹⁵⁶ Berry 2013. Katso myös myös tämän työn luku 2.4.3.

¹⁵⁷ Raitio 2016, 175.

¹⁵⁸ *Asma Bougnaoui, Association de Défense des Droits de l'Homme (ADDH) v. Micropole Univers SA* Kohdat 14 ja 25.

¹⁵⁹ Neuvoston direktiivi 2000/78/EY, annettu 27 päivänä marraskuuta 2000, yhdenvertaista kohtelua työssä ja ammatissa koskevista yleisistä puitteista, kohta 23.

ratkaiseva ja todellinen työhön liittyvä vaatimus kata subjektiivisia näkökohtia, kuten työnantajan halua ottaa asiakkaan erityistoivomukset huomioon.¹⁶⁰

Sen sijaan tapauksessa *Samira Achbita and Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding v. G4 S Secure Solutions NV* oli kyse vastaanottovirkailijasta, joka irtisanottiin islamiin kuuluvan huivin käytön takia. Yritys vetosi tapauksessa ”neutraliteettisääntöön”, jonka mukaan työntekijät eivät saaneet työpaikallaan käyttää poliittisen, filosofisen tai uskonnollisen vakaumuksensa näkyviä tunnusmerkkejä.¹⁶¹ EUT:n mukaan kyse ei ollut välittömästä syrjinnästä, sillä neutraliteettisääntö kohteli kaikkia työntekijöitä samalla tavalla.¹⁶² Pyrkimys neutraliteettiin on siten sinällään sallittua, kunhan tunnusmerkkien kieltoa sovelletaan johdonmukaisesti ja järjestelmällisesti.¹⁶³ EUT:n mukaan kielto saattaa kuitenkin olla välillistä syrjintää, mikäli seuraavia ehtoja ei noudateta: kieltoa tulee soveltaa johdonmukaisesti ja järjestelmällisesti, sitä sovelletaan ainoastaan asiakaskontaktissa oleviin työntekijöihin, sitä on tosiasiallisesti sovellettava kaikkiin asiakaskontaktissa oleviin työntekijöihin ja ko. työntekijälle on mahdollisuuksien mukaan tarjottava sellaisia työtehtäviä, joissa ei ole asiakaskontaktia.¹⁶⁴

2.6.2 Positiivinen erityiskohtelu ja yhdenvertaisuuden edistäminen

Yhdenvertaisuuslaissa säädetään lisäksi positiivisesta erityiskohtelusta. Lain 9 §:n mukaan sellainen oikeasuhtainen erilainen kohtelu, jonka tarkoituksena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden edistäminen taikka syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäiseminen tai poistaminen, ei ole syrjintää. Positiivisessa erityiskohtelussa on siis muodollisen yhdenvertaisuuden, eli kaikkien kohtelemisessa samalla tavalla, sijaan kyse tosiasiallisen yhdenvertaisuuden saavuttamisesta. Tällöin esimerkiksi vähemmistöryhmään kuuluva henkilö voi saada sellaisia palveluita, joita valtaväestöön kuuluva ei saa, jotta vähemmistöryhmään kuuluva henkilö voi yhdenvertaisesti toimia yhteiskunnan jäsenenä.¹⁶⁵ Tällainen erilainen kohtelu ei myöskään

¹⁶⁰ Asma Bougnaoui, Association de Défense des Droits de l’Homme (ADDH) v. Micropole Univers SA, kohta 40.

¹⁶¹ Samira Achbita and Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding v. G4 S Secure Solutions NV, kohdat 1-16.

¹⁶² Ibid. kohdat 30–31. Tuomioistuim on saanut tästä lähestymistavasta myös kritiikkiä, ks. esim. Brems 2017, Clark 2018 sekä Ouald-Chaib – David 2017.

¹⁶³ Samira Achbita and Centrum voor Gelijkheid van Kansen en voor Racismebestrijding v. G4 S Secure Solutions NV, kohta 40.

¹⁶⁴ Ibid. kohdat 41–44.

¹⁶⁵ Anttila – Ojanen 2019, s. 189.

ole PL 6 §:n vastaista.¹⁶⁶ Asia on myös hyväksytty kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa.¹⁶⁷

Yhdenvertaisuuslain mukaan viranomaisella, koulutuksen järjestäjällä sekä työnantajalla on velvollisuus edistää yhdenvertaisuutta. Yhdenvertaisuuden edistämisvelvollisuus on kansallista, eikä perustu EU-velvoitteisiin¹⁶⁸. Viranomaisen velvollisuus edistää yhdenvertaisuutta heijastelee PL 22 §:ssä asetettua julkisen vallan velvollisuutta turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Samoin se konkretisoi perustuslaista johtuvaa viranomaisen velvollisuutta yhdenvertaiseen kohteluun kaikessa toiminnassaan.¹⁶⁹ Yhdenvertaisuuden edistäminen saattaa esimerkiksi kouluissa uskonnon osalta tarkoittaa sitä, että koulu tarjoaa tilat ruokailua varten.¹⁷⁰

2.6.3 Kansalliset valvontaviranomaiset ja oikeusturva

Yhdenvertaisuuslain noudattamista valvoo yhdenvertaisuuslain 18 §:n mukaan yhdenvertaisuusvaltuutettu, yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta sekä työsuojeluviranomaiset. Sekä yhdenvertaisuusvaltuutetun että lautakunnan nimittää valtioneuvosto.¹⁷¹

Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimivaltaan kuuluu 19.1 §:n muun muassa avustaa syrjinnän uhriksi joutuneita, antaa yleisiä suosituksia syrjinnän ehkäisemiseksi ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi sekä ryhtyä toimenpiteisiin sovinnon edistämiseksi. 19.2 §:n mukaan valtuutettu voi antaa yksittäistapauksessa perustellun kannanoton yhdenvertaisuuslain menettelyn ennaltaehkäisemiseksi tai sellaisen jatkamisen tai uusimisen estämiseksi. Yleiset suositukset ja perustellut kannanotot eivät ole oikeudellisesti sitovia¹⁷². Siltä osin kuin kyse on

¹⁶⁶ HE 309/1994 vp, s. 44: ”Säännös ei estäisi tosiasiallisen tasa-arvon turvaamiseksi tarpeellista positiivista erityiskohtelua eli tietyn ryhmän (esimerkiksi naiset, lapset, vähemmistöt) asemaa ja olosuhteita parantavia toimia.”

¹⁶⁷ Ks. esim. KP-sopimuksen osalta United Nations Human Rights Committee 1989, kohta 10. Ks myös Ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamista koskevan yleissopimuksen (EIS) kahdestoista pöytäkirja, 4.XI.2000, johdanto.

¹⁶⁸ HE 44/2003 vp, s. 32 ja 37. Ennen vuoden 2014 lakia ainoastaan viranomaisilla oli mainittu edistämisvelvollisuus (yhdenvertaisuuslaki 21/2004, 4§), joka tosin koski vain syrjintää etnisen alkuperän perusteella.

¹⁶⁹ Ibid. s. 37

¹⁷⁰ Honkala ym. 2019, s. 37. Lisäksi esimerkiksi ratkaisussa 3033/4/10 Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen mukaan erityisen rukousnurkkauksen rakentamisessa pääasiassa muslimien käyttöön kaupungin kirjastossa ei ollut kyse lainvastaisesta menettelystä, vaan positiivisesta erityiskohtelusta huomioiden erityisesti sen, että nurkkaus oli pystytetty tilapäisesti paastokuukausi ramadanin ajaksi. Katso tämän työn luku 3.6.

¹⁷¹ Yhdenvertaisuusvaltuutetusta annettu laki (1326/2013) 2 § ja yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnasta annettu laki (1327/2014) 4 §.

¹⁷² HE 19/2014 vp s. 84 ja 85.

moniperustaisesta syrjinnästä, vaikka yksi syrjintäperusteista olisi sukupuoli, on yhdenvertaisuusvaltuutettu toimivaltainen viranomainen arvioimaan asiaa.¹⁷³ YVL 22 §:n mukaan työsuhteessa tai julkisoikeudellisessa palvelussuhteessa, työharjoittelussa tai muussa vastaavassa toiminnassa työpaikalla sekä työhönotossa tapahtuvan syrjinnän osalta toimivaltainen viranomainen on työsuojeluviranomaiset. Yhdenvertaisuusvaltuutettu ei voi 19.2 §:n mukaan yksittäisessä työsuojeluviranomaisen toimivaltaan kuuluvassa tilanteessa antaa perusteltua kannanottoa.

Toisin kuin yhdenvertaisuusvaltuutettu, oikeusministeriön yhteydessä toimiva yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta (tästä eteenpäin lautakunta) voi antaa oikeudellisesti sitovan ratkaisun siitä, onko yhdenvertaisuuslain syrjintäkieltoa rikottu. Yhdenvertaisuuslain 20 §:n mukaan lautakunta voi muun muassa vahvistaa osapuolten välisen sovinnon syrjintää koskevassa asiassa, sekä kieltää asianomaista jatkamasta tai uusimasta syrjintää tai määrätä tämän ryhtymään toimenpiteisiin yhdenvertaisuuslaissa säädettyjen velvollisuuksien täyttämiseksi. Lautakunta voi asettaa uhkasakon antamansa kiellon tai määräyksen tehosteeksi.

Koska yhdenvertaisuuslaki on yleislaki, tulee se tuki ottaa huomioon myös muiden viranomaisten toiminnassa. Eduskunnan oikeusasiamies (EOA) sekä valtioneuvoston oikeuskansleri (OKA) ovat ylimpiä laillisuusvalvojia, joiden tehtävänä on muun muassa valvoa, että viranomaiset ja virkamiehet noudattavat lakia.¹⁷⁴ Eduskunnan oikeusasiamies keskittyy ratkaisutoiminnassaan erityisesti perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvomiseen.¹⁷⁵ Kun esimerkiksi yhdenvertaisuusvaltuutettu on toimivaltainen arvioimaan asiaa ainoastaan yhdenvertaisuuslain näkökulmasta, voi esimerkiksi EOA ottaa huomioon myös muun relevantin uskonnonvapauden liittyvän lainsäädännön. Sekä eduskunnan oikeusasiamieheltä että oikeuskanslerilta on tullut useita keskeisiä uskonnonvapautta koskevia ratkaisuja, joita käsitellään luvussa kolme.

Jos kyse on RL 11:11 mukaisesta syrjintärikoksesta, tehdään asiasta rikosilmoitus poliisille. Syrjintärikoksesta voidaan määrätä sakko tai enintään kuusi kuukautta vankeutta. Rikoksen uhriksi joutuneella on myös oikeus vahingonkorvaukseen.¹⁷⁶ Lisäksi yhdenvertaisuuslain 23

---

¹⁷³ Ibid. s. 57.

¹⁷⁴ Katso Oikeuskanslerinvirasto 2020 ja Eduskunnan oikeusasiamies 2020a.

¹⁷⁵ Eduskunnan oikeusasiamies 2020b.

¹⁷⁶ Vahingonkorvauslaki (412/1974) ja rikosvahinkolaki (1204/2005).

§:n mukaan syrjinnän tai vastatoimien kohteeksi joutuneella on oikeus saada hyvitys siltä viranomaiselta, työnantajalta tai koulutuksen järjestäjältä taikka tavaroiden tai palveluiden tarjoajalta, joka on kyseisen lain vastaisesti syrjinyt häntä tai kohdistanut häneen vastatoimia. Hyvitys on mahdollista saada vahingonkorvauksen lisäksi¹⁷⁷.

2.7 Muu uskonnonvapautta koskeva ja siihen vaikuttava lainsäädäntö

Uskonnonvapaus mainitaan myös muissa merkityksellisissä kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa, kuten TSS-sopimuksen 13(3) artiklassa, UNESCO:n yleissopimuksessa syrjinnän vastustamiseksi opetuksen alalla (SopS 59/1971), kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskevassa kansainvälisessä yleissopimuksessa (SopS 37/1970, 5.d. artikla) sekä yleissopimuksessa lasten oikeuksista (SopS 59–60/1991, 14 artikla). Uskonnon ja omantunnonvapaus on Euroopan unionin oikeudessa voimassa oleva oikeusperiaate, ja se on kirjattu myös Euroopan unionin perusoikeuskirjan¹⁷⁸ 10 artiklaan.

Lisäksi uskonnonvapautteen ja uskonnonharjoittamiseen liittyy keskeisesti ja läheisesti monet muut perusoikeudet syrjintäkiellon lisäksi. Näitä ovat muun muassa sananvapaus, koontumis- ja yhdistymisvapaus sekä yksityiselämän suoja.¹⁷⁹ Uskonnonvapauden osa-alueisiin kuuluvaa ja uskonnonharjoitukseen vaikuttavaa tai sitä täsmentävää sisältöä löytyy myös useasta kansallisesta laista, joista monet toimivat tämän tutkielman analysoitavana aineistona. Näitä käsitellään luvussa kolme.

Kuten yllä on tullut ilmi, julkisen vallan positiivisiin velvollisuuksiin kuuluu sen varmistaminen, että uskovaiset voivat tosiasiallisesti nauttia uskonnonvapaudesta ja harjoittaa uskontoaan. YK:n yleiskokouksen julistuksessa vaaditaan valtioita muun muassa säätämään lainsäädäntöä, jossa kielletään syrjintä sekä vaaditaan valtioita ryhtymää toimiin uskontoon perustuvan suvaitsemattomuuden kitkemiseksi.¹⁸⁰ Lisäksi KP-sopimuksen 20 artiklassa velvoitetaan kieltämään lailla kaikki kansallisen, rotu- tai uskonnollisen vihan puoltaminen, joka merkitsee yllytystä syrjintään, vihollisuuksiin tai väkivaltaan. Sopimuksen 27 artiklan mukaan uskonnollisilta vähemmistöiltä ei saa kieltää oikeutta tunnustaa ja harjoittaa omaa

¹⁷⁷ Hyvitystä on lain 26.2 §:n mukaan haettava kahden vuoden kuluessa käräjäoikeudessa, ellei kyse ole työhönottotilanteesta, jolloin aikaa on yksi vuosi.

¹⁷⁸ Euroopan Unioni, Euroopan Unionin perusoikeuskirja, 26.10.2012, 2012/C 326/02.

¹⁷⁹ Ks. yleisesti esim. Heikkilä – Hirvelä 2017, s. 858–859.

¹⁸⁰ United Nations General Assembly 1981, art. 4(2).

uskontoaan. Myös Euroopan unionin ns. rasismipuitepäätöksessä¹⁸¹ velvoitetaan jäsenvaltioita kriminalisoimaan vihaan ja väkivaltaan yllyttäminen. Rikoslaissa onkin kielletty kiihottaminen kansanryhmää vastaan (11:10, 511/2011), sen törkeä tekemuoto (11:10a, 511/2011) sekä syrjintä (11:11). Lisäksi rikoslaissa on kielletty uskontorauhan rikkominen (563/1998) sekä uskonnonharjoituksen estäminen (563/1998).

2.8 Uskonto Euroopassa

2.8.1 Uskonnon ja valtion suhde Euroopassa

Ferrarin mukaan kirkon ja valtion välinen suhde on Länsi-Euroopassa perinteisesti jaettu kolmeen malliin: järjestelmien erillisyys, konkordaattijärjestelmät sekä valtionkirkkojärjestelmät. Ensimmäiseen ryhmään kuuluu muun muassa Ranska, Irlanti, Belgia ja Alankomaat, vaikkakin näiden maiden välillä on käytännössä huomattavia eroja. Yhdistävä tekijä on se, että mailla ei ole konkordaatteja eikä mailla ole virallista valtionkirkkoa. Eroja ilmenee muun muassa tavassa, jolla valtio rahoittaa kirkkoja ja toisaalta siitä, miten uskontoa opetetaan kouluissa.¹⁸² Toisaalta kaikkien näiden valtioiden suhde uskontoon on hyvin erilainen: Ranskassa *laïcité* on perustuslaillinen arvo, ja Ranska mallia kutsutaan jopa militantiksi sekularismiksi. Ranskassa suhde uskontoon ei ole neutraali ja sekularismia edistetään arvona niin, että julkiseen uskonnon tunnustamiseen suhtaudutaan kielteisesti.¹⁸³ Sen sijaan Irlannin perustuslaissa on erikseen mainittu pyhä kolminaisuus ja katolisen kirkon asema maassa on parempi kuin joissain niissä maissa, joissa kyseisellä kirkolla ja valtiolla on konkordaatti.¹⁸⁴

Konkordaattiryhmään kuuluvat esimerkiksi Italia, Saksa ja Espanja. Näissä maissa valtiolla on konkordaatti katolisen kirkon kanssa ja lisäksi erillisiä sopimuksia muiden uskontokuntien kanssa. Valtionkirkkojärjestelmä taas on muun muassa Norjassa, Tanskassa ja Englannissa. Näissä maissa kirkolla on erityisasema esimerkiksi kouluissa. Lisäksi valtiovallalla on kiinteä liitäntä kirkkoon: valtion päämies on myös kirkon johtaja ja valtio esimerkiksi nimitää kirkon piispat.¹⁸⁵

¹⁸¹ Neuvoston puitepäätös 2008/913/YOS, tehty 28 päivänä marraskuuta 2008, rasismien ja muukalaisvihan tiettyjen muotojen ja ilmaisujen torjumisesta rikosoikeudellisin keinoin.

¹⁸² Ferrari 2002, s. 6.

¹⁸³ Hirschl 2011, s. 423.

¹⁸⁴ Ferrari 2002, s. 6–7.

¹⁸⁵ Ibid. s. 6.

Kuten Ferrari toteaa, kyseiset mallit saattavat olla vanhentuneita ja turhan muodollisia, eivätkä oikeastaan kerro siitä, mikä kirkon asema kussakin valtiossa todellisuudessa on.¹⁸⁶ Esimerkiksi Iso-Britanniassa valtion kirkko saa paljon vähemmän tukea valtiolta kuin katonlinen ja protestanttinen kirkko Saksassa.¹⁸⁷ Hirschl onkin jaotellut uskonnon ja valtion suhdetta määritteleviä perustuslaillisia malleja eri ryhmiin niiden käytännön vaikutusten mukaan.¹⁸⁸ Ferrarin mukaan siinä, että valtio tukee tiettyä uskontoa, on kyse historiallisesta tavasta Euroopassa järjestää kirkon ja valtion suhdetta. Ne uskonnolliset ryhmät, jotka jakavat väestön enemmistön periaatteet ja arvot saavat enemmän tukea, kuin ne ryhmät, jotka perustuvat toisenlaiseen eetokseen (ts. vähemmistöuskonnot). Samalla kaikille ihmisille turvataan tietyt perusoikeudet.¹⁸⁹ Ns. valtionkirkkojärjestelmä ei ole uskonnonvapauden vastainen, kunhan valtio sallii muita uskontoja virallisen ohella eikä harjoita suoraa tai epäsuoraa pakkoa liittyä viralliseen uskontoon.¹⁹⁰ Mikäli erot eri ryhmien välillä kuitenkin kasvavat liian suureksi, alkaa sillä olla merkitystä yksilön oikeuksien näkökulmasta.¹⁹¹ Ongelmia voi syntyä syrjäntäkiellon kannalta, sillä yleensä viralliseen uskontoon kuulumisen tuottaa tiettyjä etuja, mikä asettaa muut uskonnolliset ryhmät huonompaan asemaan.¹⁹²

2.8.2 Uskontoihin kohdistuvat rajoitukset Euroopassa

Uskontoihin kohdistuvien rajoitusten määrä on kasvanut ympäri maailmaa vuosien 2007–2017 välillä. Asiaa selvittäneen Pew-tutkimuskeskuksen tutkimuksessa *Government Restrictions Index* uskonnonvapauden rajoituksia mitattiin neljässä eri kategoriassa: (1) uskonnollisten ryhmien suosiminen valtion toimesta (*Government favoritism of religious groups*); (2) uskonnonvapautta rajoittajat lait ja käytännöt (*Laws and policies restricting religious freedom*); (3) Uskonnollisten aktiviteettien rajoittaminen valtion toimesta (*Government limits on religious activities*); sekä (4) Uskonnollisten ryhmien häirintä valtion toimesta (*Government harassment of religious groups*).¹⁹³

¹⁸⁶ Ibid, s. 6–7.

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Hirschl 2011, s. 422–440.

¹⁸⁹ Ferrari 2002, s. 11.

¹⁹⁰ Manfred 1993, s. 317

¹⁹¹ Ferrari s. 12.

¹⁹² Manfred 1993, s.317

¹⁹³ Pew Research Center 2019, s. 6.

Ensimmäisessä kategoriassa tiettyjen uskonnollisten ryhmien suosiminen on Euroopassa kohonnut vuoden 2007 tasosta 3.7 tasoon 4.7 (asteikko 1–10).¹⁹⁴ Käytännössä kyseisessä kategoriassa mitattiin sitä, onko valtiolla jokin virallinen valtion uskonto, joka on muita uskontoja paremmassa asemassa.¹⁹⁵ Euroopan osalta tutkimuksessa mainitaan erikseen Kreikka, jossa ortodoksisella kirkolla on erityisasema ja jonka papiston koulutuksen, pappien palkat sekä uskonnon opetuksen valtio maksaa. Islannissa valtio maksaa viralliselle valtionkirkolle, evankelis-luterilaiselle kirkolle, rahallista tukea ja etuja, joita se ei tarjoa muille uskonnollisille ryhmille. Yhdistyneissä kuningaskunnissa monarkki on Englannin kirkon päämies ja hänen täytyy olla kyseisen kirkon jäsen.¹⁹⁶ Suomen osalta tiettyjen uskonnollisten ryhmien suosiminen nousu on ollut jyrkkää: vuonna 2007 taso oli 3.0, kun vuonna 2017 se oli 9.5. Raportissa ei kuitenkaan selitetä nousun syitä.¹⁹⁷

Toisessa kategoriassa selvitettiin sitä, kuinka hallinto rajoittaa uskonnonvapautta laeilla ja käytännöillä. Eniten pisteitä Euroopan ja muiden alueiden osalta tuottava kysymys koski sitä, vaaditaanko uskonnollisilta ryhmiltä rekisteröitymistä mistä tahansa syystä, kuten verohelpotusten saamiseksi. Puolet Euroopan maista vaatii rekisteröitymistä, mikä voi vaikuttaa joidenkin uskonnollisten ryhmien mahdollisuuksiin toteuttaa uskonnollisia menojaan. Euroopan osalta vuonna 2007 taso oli 3.4 ja vuonna 2017 4.1.¹⁹⁸ Suomen osalta vastaavat luvut olivat 1.3 ja 2.7.¹⁹⁹

Kolmannessa osiossa valtion asettamista rajoituksista uskonnollisten ryhmien tai yksilöiden toimille Euroopassa tapahtui tutkimusaikana suurin nousu suhteessa muihin tutkittaviin maantieteellisiin alueisiin²⁰⁰. Tutkimusjaksolla rajoitusten määrä Euroopassa kaksinkertaistui: vuonna 2007 taso oli 1,5 ja 10 vuotta myöhemmin 3.0.²⁰¹ Monessa Euroopan maassa on asetettu kieltoja uskontoon perustuvalle vaatetukselle. Rajoituksissa on ollut kyse muun muassa kiellosta käyttää uskonnollisia symboleita tai vaatteita virallisissa valokuvissa, kielloista käyttää kyseisiä symboleita tai vaatteita julkisen sektorin töissä tai koko maan kattava

¹⁹⁴ Ibid. s. 12.

¹⁹⁵ Ibid. s. 10–14.

¹⁹⁶ Ibid. s. 13

¹⁹⁷ Ibid. Appendix E, s. 123. Kysymyksenä tässä kohdassa on muun muassa ollut, suositaanko perustuslaissa jotain tiettyä uskontoa tai uskontoja, nauttivatko kaikki uskonnot samoista julkisen vallan turvaamista eduista ja myöntääkö valtio tukea uskonnollisen omaisuuden ylläpitoon. Ibid. s. 81.

¹⁹⁸ Ibid. s. 5–6.

¹⁹⁹ Ibid. Appendix E, s. 123.

²⁰⁰ Tutkimuksessa mitattiin Amerikkoja, Aasian ja Tyynenmeren aluetta, Eurooppaa, Lähi-itää ja Pohjois-Afrikkaa sekä Saharan eteläpuolista Afrikkaa.

²⁰¹ Pew Research Center 2019, s. 21.

kielto käyttää uskonnollista vaatetusta julkisilla paikoilla.²⁰² Viimeisessä on kyse joidenkin musliminaisten käyttämästä kasvot peittävästä niqab-huivista, jonka käyttö on kielletty muun muassa Ranskassa, Belgiassa ja Tanskassa.²⁰³ Uskonnollisten symboleiden tai vaatteiden kiellot kohdistuvat tai on kohdistettu käytännössä vähemmistöuskontoihin ja hyvin usein nimenomaisesti muslimeihin.²⁰⁴ Myös muuhun uskonnon harjoittamiseen kuin pukeutumiseen on Euroopassa puututtu. Rajoituksia on kohdistunut muun muassa uskonnon harjoittamiseen julkisilla paikoilla, skientologikirkon hääseremonian viettoon sekä uskonnollisista syistä tehtävään poikien ympärileikkaukseen.²⁰⁵ Suomen pisteet rajoitusten suhteen ovat nousseet tasosta 0 tasolle 2.9 vuosien 2007–2017 aikana.²⁰⁶

Viimeinen mitattava kategoria koski valtion uskonnollisiin ryhmiin kohdistamaa häirintää, joka on noussut vuoden 2007 tasosta 1.4 tasoon 2.4.²⁰⁷ Euroopassa tällä tarkoitetaan käytännössä halventavia ja pelottelevia kommentteja viranomaisilta tai poliitikoilta.²⁰⁸ Suomessa muutos oli 0.3–1.4.²⁰⁹ Pew-tutkimuskeskuksen aikaisemman tutkimuksen *Global Uptick in Government Restrictions on Religion in 2016* mukaan nationalistiset puolueet ja poliitikot Euroopassa kohdistivat vihamielistä retoriikkaa ja häirintää uskonnollisista ryhmistä erityisesti muslimeita kohtaan. Tutkimuksen mukaan 33 %:ssa Euroopan maissa oli vuonna 2016 poliittisia puolueita, jotka esittivät poliittisia kannanottoja uskonnollisia vähemmistöjä vastaan. Tämä oli 20 %:n lisäys vuodesta 2015. Neljässä Euroopan maassa (Saksa, Kreikka, Puola, Ruotsi) juutalaiset olivat kannanottojen kohteena. Joissain maissa vihamielinen retoriikka kohdistui myös kristittyihin vähemmistöihin.²¹⁰ Vuonna 2015 uskonnolliset ryhmät kokivat ainakin jonkintasoista häirintää 84 %:ssa Euroopan maista. Vuotta aikaisemmin luku oli 71 %.²¹¹

---

²⁰² Katso esim. EIT:n tapaukset *Leyla Şahin v. Turkey* (2005), *Dogru v. France* (2008), *Eweida and Others v. the United Kingdom* (2013), *S.A.S. v. France*, no. 43835/11 (2014), *Lachiri v. France* (2018) sekä YK:n ihmisoikeuskomitean tapaukset *Ranjit Singh v. France* (2011), *Bikramjit Singh v. France* (2013), *Shingara Mann Singh v. France* (2013), *F.A. v. France* (2018), *Miriana Hebbadj v. France* (2018) sekä *Sonia Yaker v. France* (2018). Kootusti, ks. *Equinet European Network of Equality Bodies*, 2017, s. 30–38 sekä 82–93.

²⁰³ Ks. tämän työn luku 2.4.3.

²⁰⁴ Ks. esim. *Smet* 2012, s. 127–129.

²⁰⁵ *Pew Research Center* 2019, s. 19–20, 22.

²⁰⁶ *Ibid.* Appendix E, s. 123.

²⁰⁷ *Ibid.* s. 25.

²⁰⁸ *Ibid.* s. 24.

²⁰⁹ *Ibid.* Appendix E, s. 123.

²¹⁰ *Pew Research Center* 2018a, s. 7–9.

²¹¹ *Pew Research Center* 2019, s. 24.

2.8.3 Uskonnolliset vähemmistöt Euroopassa ja niihin kohdistuvat rajoitukset – neutraliteetti ja sekularismi

Erilaiset uskonnonvapauden rajoitukset kohdistavat vaikutuksensa yleensä uskonnollisiin vähemmistöihin, Euroopassa yleisimmin muslimeihin, juutalaisiin ja sikkeihin, joiden uskonnolliset symbolit ja tavat ovat eurooppalaisella mittapuulla näkyviä ja poikkeavat ns. perinteisestä. Erityisesti silloin kun kyse on uskontoon perustuvan vaatetuksen tai symboleiden käytöstä, jotka ovat siis osa uskonnon harjoittamista, on Euroopassa usein käytetty kyseisten asioiden kieltämiseen tai niiden käytön rajoittamiseen perusteena neutraliteetin ja/tai sekularismin periaatetta. Kyseisten periaatteiden merkitys uskonnollisten vähemmistöjen ulossulkemisen ja näiden uskonnonharjoittamisen rajoittamisen välineenä ja rajoittamisen mahdollistajana voivat olla merkittäviä.

Esimerkiksi useassa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tapauksessa neutraliteettia ja/tai sekularismia on käytetty perusteena kieltää yksilöiltä uskonnollisten symbolien käyttö. Yleensä argumentti on liittynyt siihen, että yksilöllä on jonkinlainen kytkös julkiseen valtaan. Käytännössä neutraliteettivaatimuksella on pyritty siihen, että koska valtio on neutraali, tulee myös esimerkiksi valtion työntekijän tai opiskelijan olla neutraalin näköinen, jottei valtiota yhdistettäisi mihinkään tiettyyn uskontoon.²¹² Tuomioistuimen ratkaisemissa tapauksissa neutraliteettiin ja sekularismiin vedoten joidenkin musliminaisten huivin käyttö on valtion toimesta kielletty luokanopettajalta²¹³, yliopisto-opiskelijalta²¹⁴, koululaiselta²¹⁵, valtion työntekijältä²¹⁶ sekä oikeussalissa vierailijalta²¹⁷.

Uskonnon julkisen harjoittamisen rajoittaminen liittyy siihen, kuinka uskonto, käytännössä vähemmistöuskonnot, saavat näkyä julkisessa tilassa. Smetin mukaan sekularismilla pyritään hallinnoimaan uskonnollista fragmentaatiota pluralistisessa yhteiskunnassa. Sekulaari valtio ei hallinnoi uskonnolla. Sekulaareja valtion hallinnan malleja voi olla useita ja näissä valtion ja Euroopan tapauksessa kirkon suhdetta säännellään eri tavoin. Näitä on käsitelty yllä.²¹⁸ Sekulaareja malleja kuitenkin yhdistää kolme periaatetta: sekulaari valtio kunnioittaa

²¹² Ks. Dahlab v. Switzerland (2001), s. 9 ja Mykkänen 2020, s. 38.

²¹³ Dahlab v. Switzerland (2001).

²¹⁴ Leyla Şahin v. Turkey (2004) ja Leyla Şahin v. Turkey [GC] (2005).

²¹⁵ Dogru v. France (2008).

²¹⁶ Ebrahimian v. France (2015)

²¹⁷ Lachiri v. France, no. 3413/09 (2018).

²¹⁸ Smet 2012, s. 117.

yhtäläisesti erilaisia uskonnollisia ja ei-uskonnollisia maailmankatsomuksia, se käyttää keinoaan neutraliteettia yhdenvertaisuuden saavuttamiseksi ja lisäksi se kunnioittaa yhtäläisesti jokaisen autonomiaa kehittää ja ilmaista uskonnollista tai ei-uskonnollista vakaumustaan.²¹⁹ Kuitenkin tietyissä tilanteissa ns. suljetusta neutraliteetista tulee kuitenkin itsessään arvo, jolloin neutraliteetti ei ole väline, vaan päämäärä. Suljettu neutraliteetti tarkoittaa tällöin sitä, että koko julkisen tilan tulee olla vapaa uskonnosta ja uskonnollisista symboleista, mikä vaikuttaa yksilöiden oikeuksiin merkittävällä tavalla.²²⁰

Sellainen sekularistinen malli, joka nojautuu suljettuun neutraliteettiin, suosii käytännössä kristinuskon valtavirtaisten muotojen, eli katolilaisuuden, protestanttisuuden ja ortodoksisuuden, tunnustamista ja harjoittamista. Sikäli kuin sekularismin ja kristinuskon yhteinen historia unohdetaan, jätetään huomiotta myös se, että sekulaarit arvot ja säännöt eivät välttämättä ole neutraaleja. Ne asettavat vähemmistöuskonnot huonompaan asemaan uskonnonharjoittamisen osalta, sillä se eroaa kristityn enemmistön tavoista.²²¹ Euroopassa kristinuskoon ei kuulu esimerkiksi juutalaismiesten kipan, sikhimiesten turbaanin tai musliminaisten huivin kaltaisten näkyvien uskonnollisten vaatteiden pitäminen. Toisaalta esimerkiksi ristikorun käyttämisestä ei yleensä mielletä uskonnolliseksi velvollisuudeksi, toisin kuin edellä mainittuja vaatteita. Lisäksi ristikoru on yleensä pieni ja huomaamaton. Näin olleen vähemmistöuskontojen edustajia, jotka näkyvästi ilmaisevat uskontoaan saatetaan ikään kuin rangaista siitä, etteivät heidän symbolinsa ole huomaamattomampia.²²² Uskonnon rajoittaminen julkisessa tilassa ei tosin rajoitu vain yksilöiden käyttämiin vaatteisiin tai symboleihin, vaan uskonnon harjoittamista on myös muutoin rajoitettu. Esimerkiksi Moldovassa muslimeilta on kielletty ”julkinen palvonta” ja Sveitsissä on kielletty minareettien rakentaminen moskeijoihin.²²³

Kymlicka kirjoittaa vähemmistöuskontojen edustajien oikeuksiin liittyen, että on sinällään kiistämätöntä, että valtiolla on yksi valtakulttuuri, johon kuuluu muun muassa virallinen kieli tai kielet sekä muut keskeiset instituutiot.²²⁴ Valtio ei kuitenkaan ole neutraali vähemmistökulttuureja tai -uskontoja kohtaan, kun se esimerkiksi tekee enemmistön juhlapyhistä

---

²¹⁹ Ibid. s. 117–118.

²²⁰ Ibid. s. 127.

²²¹ Ibid.

²²² Ibid. s. 129

²²³ Amnesty International 2013 sekä Swissinfo.ch 2019. Ks. myös European Court of Human Rights 2011.

²²⁴ Kymlicka 2001, s. 24–25.

valtion virallisia juhlapyyhiä.²²⁵ Valtio suosii rakenteellisesti enemmistökulttuuria sekä valtion ja kirkon suhteesta riippuen myös uskontoa, mikäli uskonto nähdään osana kulttuuria. Vähemmistöjen oikeudet voidaankin nähdä kompensationsa valtion epäneutraaliteetin aiheuttamista haitoista.²²⁶ Vaikka Kymlicka oikeastaan puhuu vähemmistöjen oikeuksista, on hänen ajatuksillaan merkitystä myös uskonnonvapauden osalta, kuten seuraavaksi huomataan. Käytännössä myös valtauskonnon rakenteellisesta etulyöntiasemasta johtuen tässä työssä tarkasteltavat uskonnonvapauden toteutumisen ongelmat tulevat näkymään erityisesti vähemmistöuskontojen näkökulmasta.

Toisaalta on myös argumentoitu, että esimerkiksi EIT on oikeuskäytännössään suoraan asettanut muut kuin kristilliset symbolit epäedullisempaan asemaan²²⁷ ja että uskonnonvapautta jopa tulkitaan kristinuskon näkökulmasta.²²⁸ Rakenteiden osalta uskonnollisiin vähemmistöihin vaikuttaa keskeisesti se, että Euroopassa ja myös Suomessa kristinuskko nähdään osana kulttuurihistoriallista perinnettä. Käytännössä kyse saattaa olla kristinuskon tapojen ja symbolien ”kulturalisoinnista”, jolloin kristinuskoon liittyviä symboleita ja tapoja ei nähdä niinkään uskontona, vaan historiallisena ja kulttuurisena kansallisidentiteettinä, mikä voi vaikuttaa rakenteellisesti epäedullisesti vähemmistöuskontoihin ja asettaa ne lähtökohtaisesti altavastajaan asemaan. Sen sijaan esimerkiksi ja erityisesti islamiin liittyvät symbolit nähdään epäilyttävinä ja niiden katsotaan ilmaisevan arvoja, jotka eivät ole yhteensopivia liberaalien ja demokraattisten arvojen kanssa.²²⁹

Kristinuskosta ja sen kulttuurihistoriallisesta merkityksestä on ollut kyse esimerkiksi EIT:n tapauksessa *Lautsi v. Italia*, jossa EIT totesi, että Italian valtion kouluissa valtion toimesta seinälle asetettu pakollinen krusifiksi ei ollut Euroopan ihmisoikeussopimuksen vastainen. Tuomioistuimen mukaan kyseisen tradition ylläpitämisen järjestäminen kuului valtion harkintamarginaalin eikä risti näin ollen rikkonut ei-kristittyjen ja ei-uskovaisten oikeutta opetukseen.²³⁰ Valtio vetosi tapauksessa muun muassa siihen, että risti ei ole ainoastaan uskonnollinen symboli, vaan kulttuuriin ja identiteettiin linkittyvä symboli sekä niiden

²²⁵ Ibid. 43 sekä Kymlicka 1995, s. 51.

²²⁶ Kymlicka 2001, S. 30–32.

²²⁷ Smet 2012, s. 129.

²²⁸ Ibid. s. 131. Ks. myös Evans 2001, s. 125–126.

²²⁹ Mancini 2009, s. 2631.

²³⁰ *Lautsi and Others v. Italy* [GC] (2011), kohdat 76 ja 77.

periaatteiden ja arvojen symboli, jotka muodostavat demokratian ja länsimaisen sivilisaation pohjan. Italia vetosi lisäksi siihen, että ristin läsnäolo oli:

[T]he expression of a “national particularity”, characterised notably by close relations between the State, the people and Catholicism attributable to the historical, cultural and territorial development of Italy and to a deeply rooted and long-standing attachment to the values of Catholicism. Keeping crucifixes in schools was therefore a matter of preserving a centuries-old tradition.²³¹

Myös Suomessa on jouduttu aika ajoin pohtimaan perinteisten kristittyjen tapojen merkitystä. Esimerkiksi perustuslakivaliokunta on todennut, että yksittäisen hymnin laulaminen koulun juhlassa ei tee tilaisuudessa uskonnonharjoittamista, koska kyseiset juhlatraditiot ovat osa suomalaista kulttuuria.²³² Myös eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen (AOA) ratkaisussa on todettu, että Suvivirren laulaminen koulun kevätjuhlassa on osa suomalaista juhlatraditiota.²³³ Toisaalta koska kaikkien näkemys asiasta ei välttämättä ole sama, on esimerkiksi opetushallituksen (OPH) ohjeessa todettu, että vaikka kyseiset tilaisuudet ovat ”osa opetusta ja toimintaa, johon oppilaan tulee osallistua”, tulee asiassa tehdä yhteistyötä kotien kanssa ja mahdollisesti sopia huoltajien kanssa vaihtoehtoisista järjestelyistä, kuten oppilaan poistumisesta juhlatilasta osaksi aikaa tarpeen mukaan.²³⁴

Vaikka kristittyjen traditioiden katsottaisiin olevan osa kulttuurihistoriaa tai juhlatraditioita on tärkeää huomioda, että vähemmistöjen näkökulmasta asia ei näin välttämättä ole. Suomessa kristinusko on hyvin läsnä valtion toiminnassa, arjessa ja kulttuurissa ja häipyä helposti näkymättömiin, jos uskonnollisia elementtejä ajatellaan ainoastaan kulttuurina. Tämä voi myös johtaa eriarvoiseen asemaan eri uskontojen välillä, mikäli esimerkiksi kirkontornien nähdään edustavan eurooppalaista kulttuurihistoriallista identiteettiä, mutta minareettien rakentaminen kielletään. Toisaalta myöskään vähemmistöuskontojen edustajien symboleita ei tulisi typistää pelkäksi tavaksi ilmaista kulttuuria. Tämä voi alentaa suojaa uskonnonvapauden osalta, sillä kulttuuria ei ole ihmisoikeutena suojattu vastaavalla tavalla, kuin uskonnonharjoittamista yksilön oikeutena.²³⁵

---

²³¹ Ibid. kohta 36.

²³² PeVM 10/2002 vp, s. 7.

²³³ AOA 2488/4/13.

²³⁴ Opetushallitus 2018, s. 5.

²³⁵ Davies 2017.

2.9 Yhteenvetoa

Kuten yllä on tullut ilmi, uskonnonvapaus on merkittävä perus- ja ihmisoikeus, joka on suojeltu useassa kansainvälisessä ihmisoikeussopimuksessa sekä Suomen perustuslaissa. Uskonnonvapauden vaikuttavaa lainsäädäntöä on runsaasti. Uskonnonvapauden toteutumisen kannalta keskeinen on myös syrjintäkielto, jonka rikkominen voi syrjinnän lisäksi merkitä uskonnonvapauden rajoittamista. Julkiselta vallalta voidaan edellyttää uskonnonvapauden puuttumattomuuden lisäksi aktiivisia toimia sen tosiasiallisen toteutumisen turvaamiseksi. Kuitenkin Euroopassa erityisesti vähemmistöuskontoihin ja näiden uskontojen edustajien uskonnon harjoittamiseen kohdistuu paljon rajoituksia. Nämä rajoitukset ovat viime vuosikymmenen aikana lisääntyneet.

Uskonnollisten vähemmistöjen positiiviseen uskonnonvapauden kohdistuvat rajoitukset eivät aina ole tietoisia, vaan ne voivat johtua rakenteellisista ongelmista. Eurooppa on perinteisesti kristitty manner, ja erilaiset valtionkirkkojärjestelmät voivat kohdella kyseisen maan virallista kirkkoa toisin ja paremmin, kuin muita uskonnollisia ryhmiä ja yhdyskuntia. Suomessa erityisessä asemassa on evankelis-luterilainen kirkko sekä jossain määrin myös ortodoksinen kirkko. Valtionkirkkoa suosiva kohtelu ei ole ihmisoikeussopimusten vastaista, mikäli erilainen kohtelu ei riko suhteellisuusvaatimusta.

Toisaalta erityisesti vähemmistöuskontojen edustajien positiiviselle uskonnonvapaudelle hankaluuksia voivat aiheuttaa vaatimukset neutraliteetista ja sekularismista. Näitä arvoja voidaan ja onkin Euroopassa käytetty erityisesti vähemmistöuskontojen edustajien ulossulkemisen välineenä esimerkiksi kieltämällä näiden totutusta poikkeavia uskonnollisia symboleita ja vaatteita. Lisäksi Euroopassa on paikoin tendenssinä pitää kristinuskoon liittyviä traditioita, tapoja ja symboleita osana maan ja mantereen kulttuurihistoriaa, mikä voi osaltaan johtaa eri uskonnollisten ryhmien eriarvoiseen kohteluun, yleensä huonontaan vähemmistöuskontojen asemaa.

3 POSITIIVINEN USKONNONVAPAUS SUOMESSA

3.1 Aluksi

Tässä kappaleessa analysoidaan edellisessä luvussa esiteltyjen positiiviseen uskonnonvapauteen liittyvien osa-alueiden tilaa ja toteutumista Suomessa. Jokaisen osa-alueen osalta pyritään käsittelemään asiaan liittyvät rakenneindikaattorit, prosessi-indikaattorit ja lopputulosindikaattorit. Rakenneindikaattoreina analysoidaan tässä luvussa pääasiassa positiiviseen uskonnonvapauteen vaikuttavaa lainsäädäntöä ja prosessi-indikaattoreina valtion toimia vapauden suhteen. Lopputulosindikaattoreina analysoidaan käytännössä ilmenneitä rajoituksia tai muita seikkoja, jotka ilmenevät esimerkiksi uutisista, valvontaelinten huomioista, oikeustapauksista ja tutkimuksista. Kuten yllä luvussa 1.4 on todettu, indikaattorijakottelu on toiminut hyödyllisenä työkaluna erityisesti aineistoa valittaessa sekä sen jäsentämisessä sekä tukena analyysin taustalla. Näin ollen jokaisen aihealueen kohdalla ei tarvitse erikseen todeta onko asiassa kyse esimerkiksi rakenne- tai prosessi-indikaattorista, eikä tämä toisi työhön varsinaista lisäarvoa. Lisäksi, kuten kappaleessa 1.3 on todettu, indikaattorit voivat analyysin kohteesta riippuen olla limittäisiä eikä jonkin indikaattorin erottelu prosessi- tai lopputulosindikaattoriksi aina ole mahdollista tai hyödyllistä.

Jotta tutkielman rajallinen pituus huomioiden kappale ei olisi pelkkää pintapuolista teemojen kuvailua, keskitytään tässä luvussa erityisesti niihin positiivisen uskonnonvapauden osa-alueisiin, joissa selkeimmin ilmenee edellisessä luvussa esitelty kirkon ja valtion läheinen suhde ja sen vaikutukset vähemmistöuskontoihin. Kuten tässä luvussa tulee käymään ilmi, uskontoryhmien erilainen kohtelu on Suomessa selvää pitkälti jo lain tasolla. Yksittäisten uskonnonvapauteen liittyvien teemojen kohdalla käsitellään myös tuomioistuinten, EOA:n, OKA:n sekä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan syrjintää koskevia ratkaisuja, joissa on ollut kytkentä johonkin uskonnonvapauden osa-alueeseen ja uskonnonvapauden rajoittamiseen. Vaikka kyse olisikin sen arvioinnista, onko kyse ollut rikoslaissa tai yhdenvertaisuuslaissa kielletystä syrjinnästä, olisi näiden tapausten käsitteleminen erillään uskonnonvapauden rajoittamisesta keinotekoisista. Kuten aiemmin on jo todettu, syrjinnässä uskonnon perusteella on usein asiallisesti kyse uskonnonvapauden ja usein erityisesti uskonnon harjoittamisen rajoittamisesta.

Luvun lopussa käsitellään omana osionaan syrjintää Suomessa uskonnon perusteella. Tässä syrjintäosiossa käsitellään ensin kansallisista syrjintälainsäädäntöä. Tämän jälkeen tarkastellaan kansainvälisiä ja kansallisia uskontoon perustuvasta syrjinnästä tehtyjä tutkimuksia. Kyseisissä tutkimuksissa ei tosin välttämättä ole suoraan tutkittu uskovaisiin tai uskonnollisiin ryhmiin kohdistuvaa syrjintää, vaan uskonto on käynyt tutkimuksista ilmi yhtenä syrjintäperusteena.

Tässä osiossa ei, kuten ei tutkielmassa muutenkaan, analysoida sitä onko jossain asiassa oikeudellisessa mielessä kyse uskonnonvapauden kohdistuvasta rajoituksesta tai syrjinnästä, onko rajoitukselle hyväksyttävä syy ja pyritäänkö siihen oikeasuhtaisesti. Perusoikeuksien rajoittamisessa ja rajoitusedellytysten arvioimisessa on aina kyse tapauskohtaisesta punninnasta, johon tämän työn puitteissa ei ole mahdollista taikka tutkielman aiheen kannalta perusteltua paneutua. Näin ollen tässä osiossa pyritään huomioimaan kaikki ne merkittävimmät seikat, jotka vaikuttavat positiivisen uskonnonvapauden toteutumiseen kunkin osa-alueen kohdalla. Työssä ei kuitenkaan keskitytä ainoastaan vapautta rajoittaviin tekijöihin, vaan myös sitä tukeviin seikkoihin. Vaikka tutkielman keskiössä on kansallinen tilanne, tuodaan paikoitellen ilmi myös se, miten vastaava asia on järjestetty muualla Euroopassa.

3.2 Kirkon ja valtion suhde Suomessa

3.2.1 *Evangelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkon erityisasema*

Suomi ei ole tunnustuksellinen muttei myöskään tunnustukseton valtio. Suomessa valtiolla on erityissuhde evangelis-luterilaisen kirkon ja jossain määrin myös ortodoksisen kirkon kanssa.²³⁶ Evangelis-luterilainen kirkko käyttää tietyssä mielessä julkista valtaa ja on siten perustuslain sitoma.²³⁷ Erot näiden uskontokuntien sekä muiden uskontojen välillä ovat lainsäädännössä paikoitellen hyvin selkeitä. Hallituksen esityksessä uudeksi kirkkolaiksi HE 19/2019 erot uskontoryhmien välillä ilmenevät seuraavasti:

Evangelis-luterilaisella kirkolla ja ortodoksisella kirkolla on erityinen julkisoikeudellinen asema. Mainitut kirkot ja niiden seurakunnat ovat julkisyhteisöjä, joiden asema ja järjestysmuoto perustuvat niitä koskevaan erilliseen lainsäädäntöön. Rekisteröidyt uskonnolliset

²³⁶ Ojanen – Scheinin 2011b, s. 414.

²³⁷ Katso HE 309/1993 vp, s. 26 sekä PeVL 4/2020 ja HE 19/2019 vp, s. 6.

yhdyskunnat puolestaan ovat yksityisoikeudellisia yhteisöjä, joiden rekisteröinnistä säädetään uskonnonvapauslaissa.²³⁸

Koska kirkolla on Suomessa erityinen asema, saattaa olla hyväksyttävää, että sitä kohdellaan sekä lainsäädännössä että muutoin eri lailla kuin muita uskontokuntia. Huomioiden kuitenkin perustuslain 6 §:n vaatimus yhdenvertaisuudesta sekä sen sisältämä syrjintäkielto, evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkon suosimisen tulee perustua hyväksyttävien päämäärin tavoitteluun eikä se saa olla suhteellisuusvaatimuksen vastaista.²³⁹ Valtion ja kirkon erityissuhde tai valtionkirkkojärjestelmä eivät ole myöskään kansainvälisten ihmisoikeussopimusten vastaisia. YK:n ihmisoikeuskomitean yleiskommentin mukaan tällainen järjestely ei saa kuitenkaan heikentää muiden KP-sopimuksen oikeuksien toteutumista eikä johtaa muita uskontoja seuraavien tai uskonottomien syrjintään²⁴⁰. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen mukaan lukuisat erilaiset mallit järjestää valtion ja kirkon suhde ovat Euroopan ihmisoikeussopimuksen näkökulmasta sallittuja.²⁴¹ Valtion suhde muihin uskontoihin tulee olla neutraali ja puolueeton muun muassa silloin, kun on kyse uskonnollisten yhteisöjen rekisteröimisestä.²⁴² Suomessa asiasta säädetään uskonnonvapauslaissa.

Vuoden 2019 hallituksen esitys kirkkolaiksi tiivistää kirkon ja valtion suhteisiin liittyvät merkittävimmät asiaryhmät:

Kirkon ja valtion suhteisiin liittyvät merkittävimmät asiaryhmät ovat kirkkolain erityinen sääntämisjärjestys sekä valtiovallan oikeus säätää kirkollisverotuksesta, kirkon eläkelainsäädännöstä, kirkon virka- ja työehtolainsäädännöstä, seurakuntien hautaustoimeen ja väestökirjantpitoon liittyvistä tehtävistä sekä koululainsäädäntöön sisältyvästä oppilaan oman uskonnon mukaisesta uskonnonopetuksesta. Valtio kustantaa edelleen sotilassielunhoidon puolustusvoimissa ja vankilasielunhoidon vankiloissa.²⁴³

Suomessa evankelis-luterilainen kirkko vastaa useista julkisoikeudellisista tehtävistä, kuten väestörekisterien, hautausmaiden sekä kulttuurihistoriallisten rakennusten ja irtaimiston

²³⁸ HE 19/2019 vp, s 5.

²³⁹ Ojanen – Scheinin 2011b, s. 414. Katso myös kootusti Council of Europe/European Court of Human Rights 2019b, kohdat 145–147.

²⁴⁰ United Nations Human Rights Committee 1993, kohta 9.

²⁴¹ Izzettin Doğan and Others v. Turkey [GC] (2016), kohdat 162 ja 183.

²⁴² The Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints v. United Kingdom (2014), kohta 35.

²⁴³ HE 19/2019, s. 6.

ylläpidosta. Valtion rahoituksesta evankelis-luterilaiselle kirkolle eräisiin yhteiskunnallisiin tehtäviin annetun lain (430/2015) 1 §:n mukaisesti opetus- ja kulttuuriministeriö myöntää kirkolle vuosittain avustuksen. Myös ortodoksiselle kirkolle varataan vuosittain valtion talousarvioon määräraha käytettäväksi sen toiminnasta aiheutuviin kohtuullisiin kustannuksiin (laki ortodoksisesta kirkosta 985/2006, 119 §).

Esimerkiksi vuoden 2020 valtion talousarvioesityksessä evankelis-luterilaisen kirkon yhteiskunnallisiin tehtäviin (arviomääräraha) varattiin määrärahoja 115 596 000 euroa.²⁴⁴ Avustuksiin kirkolliseen ja uskonnolliseen toimintaan varattiin kiinteänä määrärahana yhteensä 3 679 000 euroa. Valtiovarainministeriön mietinnön mukaan kohdennukset tehtäisiin seuraavasti: avustus ortodoksiselle kirkolle (laki ortodoksisesta kirkosta 119 §) 2 579 000 euroa; avustukset Suomen Merimieskirkolle 134 000 euroa (mistä merimieskirkkojen rakennusavustuksiin ja rakennuslainojen hoitoon (enintään) 52 000 euroa); avustukset eräiden siirtoväen sankarihautojen hoitoon ja luovutetun alueen hautausmaiden kunnostamiseen 32 000 euroa; avustus rekisteröidyille uskonnollisille yhdyskunnille 824 000 euroa sekä avustus uskontojen vuoropuhelun edistämiseen 110 000 euroa. Valtiovarainvaliokunta lisäsi hallituksen esitykseen nähden 300 000 euron avustuksen juutalaisen seurakunnan turvallisuuden ylläpitämiseen.²⁴⁵

Uskonnon tunnustaminen ja harjoittaminen yhteisömuodossa vaatii rahaa. Rahaa tarvitaan muun muassa uskonnollisten palvontapaikkojen rakentamiseen, vuokraamiseen ja ylläpitoon. Kuitenkin varallisuus ja taloudelliset resurssit vaikuttavat merkittävästi siihen, miten eri uskonnollisten ryhmien tosiasialliset mahdollisuudet uskonnon harjoittamiseen toteutuvat.²⁴⁶ Tällä on vaikutuksia yksilön uskonnonvapauteen. Varsinkin silloin, jos uskonnollisen yhteisön jäsenet ovat pääasiassa maahanmuuttajataustaisia, voi uskonnollisten yhdyskuntien tilanne olla taloudellisesti hankala.²⁴⁷ Vuodesta 2008 lähtien opetusministeriö on myöntänyt yleisavustusta uskonnollisten yhdyskuntien toimintaan. Avustusten tavoitteena onkin ”edistää uskonnonvapauden toteutumista parantamalla rekisteröityjen uskonnollisten yhdyskuntien mahdollisuuksia uskonnon tunnustamiseen ja harjoittamiseen”.²⁴⁸ Edellä esitellyn vuoden 2020 hyväksytyn talousarvioesityksen mukaisesti tähän on varattu 824 000, josta

²⁴⁴ HE 29/2019 vp, s. 351 sekä EK 24/2019, Opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonala, momentti 52.

²⁴⁵ VaVM 20/2019 vp, kohta 51.

²⁴⁶ Ojanen – Scheinin 2011b, s. 426.

²⁴⁷ Ibid.

²⁴⁸ Opetus- ja kulttuuriministeriö 2020b.

300 000 on jo korvamerkitty juutalaisen seurakunnan turvallisuuden ylläpitoon ja 30 000 euroa Vapaa-ajattelijat ry:lle.²⁴⁹ Vuonna 2019 avustuksia jaettiin 540 000 euroa. Myönnettyt avustukset löytyvät opetus- ja kulttuuriministeriön nettisivuilta.²⁵⁰

Rahalliset avustukset ovat tärkeä osa julkisen vallan velvollisuuksia varmistaa, että eri uskonnollisten ryhmien mahdollisuudet uskonnon harjoittamiseen ovat tosiasiassa mahdollisia. Tässä kuvatut rahalliset avustukset eri uskontoryhmille ja uskonnollisille yhdyskunnille ja ovat siten merkityksellisiä positiivisen uskonnonvapauden kannalta ja tukevat osaltaan sen toteutumista.

3.2.2 Uskonnollisten yhdyskuntien rekisteröiminen

Kuten edellä on mainittu, Suomessa uskonnollisten yhdyskuntien rekisteröimisestä säädetään uskonnonvapauslaissa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin edellyttää, että valtio on puolueeton uskonnollisten yhteisöjen rekisteröimisessä.²⁵¹ Suomessa uskonnonvapauslain tarkoituksena on lain 1 §:n mukaan turvata perustuslaissa säädetyn uskonnonvapauden käyttämistä. Hallituksen esityksen mukaan kyseisellä rekisteröityjen uskonnollisten yhdyskuntien erityissääntelyllä valtio ”ilmaisee tahtonsa kohdella erilaisia uskonnollisia yhteisöjä tasa-arvoisesti”.²⁵² Erityissääntely on tärkeää myös siksi, että uskonnollisiin yhteisöihin liittyy sääntelytarpeita, jotka poikkeavat muista yhdistyksistä. Näitä ovat muun muassa uskonnon opillisista käsityksistä muodostuvat vaatimukset yhdistyksen järjestysmuodolle, uskonnollisen yhteisön jäsenyyteen linkittyvä oikeus saada oman uskontonsa opetusta peruskoulussa sekä uskonnollisille yhteisöille myönnettävä vihkimisoikeudet.²⁵³

3.2.3 Valtion neutraliteetti ja puuttumattomuus uskontokuntien sisäisiin asioihin

Suomen perustuslain 76 §:n mukaan kirkkolaissa säädetään evankelis-luterilaisen kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta. Kirkkolain (1054/1993) 2:2:n mukaan kirkolla on yksinoikeus ehdottaa kirkkolakia kaikesta, mikä koskee ainoastaan kirkon omia asioita. Eduskunta joko hyväksyy tai hylkää ehdotuksen.²⁵⁴ Valtion ja kirkon suhde on siis hyvin kiinteä ja

²⁴⁹ VaVM 20/2019 vp, kohta 51.

²⁵⁰ Opetus- ja kulttuuriministeriö 2020b.

²⁵¹ Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova (2001), kohdat 116, 123–130, 129–130

²⁵² HE 170/2002 vp, s. 31.

²⁵³ Ibid. s. 31–32.

²⁵⁴ Kirkkolaki 2:2.2 sekä Ojanen – Scheinin 2011b, s. 442.

sinällään ongelmallinen: valtio ikään kuin päättää kirkon asioista, ja eduskunta voisi halutessaan hylätä ehdotuksen uudeksi kirkkolaiksi vaikkapa poliittisista syistä, vaikka kirkon näkemyksen mukaan lakia olisi syytä muuttaa. Kumotun valtiopäiväjärjestyksen (7/1928) 61 §:n mukaan ainoastaan ne kansanedustajat, jotka olivat evankelis-luterilaisen kirkon jäseniä, saivat osallistua kirkkolain käsittelyyn.

Valtion neutraliteetti ja puuttumattomuus uskontokuntien sisäisiin asioihin aktualisoitui keskeisellä tavalla hallituksen esityksen yhteydessä uudeksi kirkkolaiksi, jonka ensimmäinen luvun toinen pykälä koski kirkon tunnustusta. PL 76 § mukaan kirkkolaissa säädetään ainoastaan kirkon järjestysmuodosta ja hallinnosta. Lavapuro onkin lausunnossaan perustuslakivaliokunnalle todennut, että kirkon uskonnollisen tunnuksen²⁵⁵ sisällön hyväksyttämisen eduskunnassa olisi perustuslain vastaista, sillä se kuuluu selvästi uskonnonvapauden ydinalueella. Mikäli eduskunta voisi päättää uskonnollisen yhteisön eetoksesta, tekisi se uskonnonvapausperusoikeudesta tyhjän.²⁵⁶ Perustuslakivaliokunta totesi lausunnossaan PeVL 4/2020 vp muista syistä johtuen, että lakiehdotusta ei voida käsitellä tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä.²⁵⁷ Lisäksi PeVL toisti näkemyksensä siitä, että kirkkolain säätämisestä olisi syytä tehdä erillinen selvitys.²⁵⁸

Perustuslaki ja kirkkolaki yhdessä turvaavat kirkon itsehallinnon²⁵⁹ ja ovat samalla osoitus evankelis-luterilaisen kirkon vahvasta asemasta Suomessa. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta on vuonna 2018 ratkaissut asian 293/2017, jossa oli kyse siitä, että evankelis-luterilainen seurakunta suostui luovuttamaan kappelin hakijan äidin uskonnotoman muistotilaisuuden järjestämiseen ainoastaan sillä ehdolla, että pappi suorittaisi vainajan siunauksen. Hakija koki tulevansa syrjityksi ja lautakunta totesikin syrjintäolettan syntyneen, sillä monissa seurakunnissa papin suorittamaa siunausta ei olisi vaadittu. Lautakunta kuitenkin totesi ratkaisussaan syrjintäolettan kumoutuneen. Tämä perustui pitkälti kirkon uskonnonvapauteen ja kirkon omaan näkemykseen evankelis-luterilaisen uskonnon tulkinnasta. Lautakunnan mukaan:

---

²⁵⁵ Ehdotetun kirkkolain 1 luvun 2 §, Kirkon tunnustus ja tehtävä: ”Kirkko tunnustaa sitä Raamattuun perustuvaa kristillistä uskoa, joka on lausuttu kolmessa vanhan kirkon uskontunnustuksessa sekä luterilaisissa tunnustuskirjoissa. Kirkko julistaa tunnustuksensa mukaisesti Jumalan sanaa ja jakaa sakramenteja sekä toimii muutenkin kristillisen sanoman levittämiseksi ja lähimmäisenrakkauden toteuttamiseksi.”

²⁵⁶ Lavapuro 2019, s. 5–6.

²⁵⁷ PeVL 4/2020 vp, s. 11.

²⁵⁸ Ibid. s. 10–11.

²⁵⁹ Ojanen – Scheinin 2011b, s. 442.

Evangelis-luterilaisen seurakunnan ja Suomen evankelisluterilaisen kirkon perusteet olla luovuttamatta sen omia kirkollisin toimituksin pyhitettyjä tiloja uskonottomien tilaisuuksien pitämiseen perustuvat kirkon perustuslaissa tunnustetun itsehallinnon piiriin kuuluvaan ja perustuslaissa uskonnonvapautena turvattuun kirkon omaan uskonto- ja pyhyyskäsitykseen, joista päättäminen kuuluu kirkolle itselleen.

Hakija valitti asiasta vielä Turun hallinto-oikeuteen, joka lautakuntaa vastaavilla perusteilla hylkäsi hakemuksen.²⁶⁰

Kuten edellä kappaleessa 2.5.2 on tullut ilmi, EIT:n oikeuskäytännön mukaan esimerkiksi kirkon työntekijöiden uskonnonvapaus taataan viime kädessä heidän vapaudellaan jättää kyseinen yhteisö. Suomessa perustuslakivaliokunta on papin sananvapauden osalta todennut, että viranhaltijan tulee opettaa kirkkokunnan opin mukaisesti ja silloin kun henkilö ottaa viran vastaan, tulee hänen olla tästä tietoinen.²⁶¹ Kirkko voi edellyttää esimerkiksi papeiltaan sekä muilta työntekijöiltään ”kirkon tunnustuksen omaksumista” silloin kun näille kuuluu ns. tunnustuksellisia työtehtäviä.²⁶² Kaikilta työntekijöiltä ei kuitenkaan voida järjestelmällisesti vaatia evangelis-luterilaisen kirkon jäsenyyttä, sillä evangelis-luterilaista kirkkoa sitoo julkisoikeudellisenä itsehallintoyhdyskuntana perustuslaki ja muun muassa sen sisältämä syrjintäkielto.²⁶³ Lisäksi kirkon henkilöstö on virkasuhteessa kirkkoon²⁶⁴.

Sekä korkeimmassa oikeudessa (KKO) että korkeimmassa hallinto-oikeudessa (KHO) on ratkaistu asioita liittyen ns. naispappeuteen. Tapauksissa on ollut kyse työhönotosta sekä kieltäytymisestä työskennellä naispappien kanssa. Kyseisiä ratkaisuja ei tässä käydä yksityiskohtaisesti läpi, sillä niissä on pitkälti ollut kyse negatiivisesta uskonnonvapaudesta, joka ei ole tämän tutkielman aiheena. Tiivistetysti voidaan todeta, mitä ratkaisuista ilmenee miesten ja naisten tasa-arvosta annetun lain (tasa-arvolaki, 609/1986) ja rikoslain sisältämien syrjintäkieltojen soveltumisesta uskonnollisten yhteisöjen toimintaan tietyissä tilanteissa. KKO:n ratkaisun 2001:9 perusteella tasa-arvo laki soveltuu, tapauksessa naispuolisen, kapalaisen palkkaukseen, vaikka tasa-arvolain 2.1:1 §:n mukaan lain säännöksiä ei sovelleta

²⁶⁰ Turun hallinto-oikeus 00450/18/1205.

²⁶¹ PeVL 22/1997 vp, s. 1–2.

²⁶² Ojanen – Scheinin 2011b, s. 443. Kirkon tunnustus ilmaistaan nykyisen kirkkolain 1:1:ssä.

²⁶³ Ibid.

²⁶⁴ Katso kirkkolaki luku 6.

evankelis-luterilaisen kirkon, ortodoksisen kirkkokunnan eikä muiden uskonnollisten yhdyskuntien uskonnonharjoitukseen liittyvään toimintaan.²⁶⁵ KKO:n mukaan kappalaisen valinnassa ei ole kyse uskonnonharjoittamisesta, vaan työhönotosta. Rikoslain syrjintäkielto taas soveltuu ratkaisun KKO 2010:74 perusteella jumalanpalveluksessa tapahtuvaan syrjintään sen ollessa julkinen tilaisuus.²⁶⁶ Tapauksessa miespapit olivat jumalanpalveluksessa kieltäytyneet työskentelemästä naispapin kanssa. KHO:n tapauksissa on ollut kyse siitä, että miespapit tai muut kirkon työntekijät ovat uskonnonvapauteensa vedoten kieltäytyneet työskentelemästä naispappien kanssa. Tapausten kannalta keskeistä on ollut se, että henkilöt ovat virassaan sitoutuneita noudattamaan kirkon lakia ja järjestystä, ja ovat käyttäneet uskonnonvapauttaan kirkon palvelukseen hakeutumiseen.²⁶⁷

Keskeistä on kuitenkin huomata se, että tapauksissa on ollut kyse evankelis-luterilaisesta kirkosta ja että ko. kirkkokunta on tasa-arvolain säätämisen jälkeen avannut pappisviran myös naisille, mikä tarkoittaa sitä, että se on hyväksynyt naisten ja miesten tasa-arvon periaatteen. Ratkaisuista sekä tasa-arvolain hallituksen esityksestä voidaan päätellä, että vaatimukset eivät samalla tavalla soveltuisi muihin kirkkokuntiin tai muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin, jotka eivät ole hyväksyneet esimerkiksi naispappeutta. Muutoin uskonnollisten yhteisöjen autonomian ydinalueeseen puututtaisiin merkittävällä tavalla, mikäli niitä veloitettaisiin muuttamaan teologisia oppejaan.²⁶⁸ Koska evankelis-luterilainen kirkko on hyväksynyt naispappeuden, ei asian katsota ainakaan ylimpien laillisuusvalvojien näkökulmasta kuuluvan uskonnonvapauteen tai opillisten asioiden piiriin.²⁶⁹

3.3 Vapaapäivät ja työajat

Suomessa kirkollisia juhlapäiviä on kirkkolain 4:3.1:n mukaan joulupäivä, toinen joulupäivä, uuden vuoden päivä, loppiainen, pitkäperjantai, pääsiäispäivä, toinen pääsiäispäivä, helatorstai, helluntai, juhannuspäivä ja pyhäinpäivä. Nämä päivät, kuten myös kirkollinen

²⁶⁵ Tasa-arvolain säätämisen yhteydessä lailla ei puututtu naispappeuskysymykseen, HE 57/1985 vp, s. 12.

²⁶⁶ KKO 2010:74, kohdat 9, 10 ja 11. Vaikka KKO ei asiaa ratkaisussaan syvällisemmin käsittele, oli asiassa merkitystä sillä, että evankelis-luterilainen kirkko on hyväksynyt naispappeuden eivätkä syytetyt voineet omaan uskonnonvapauteensa vedoten kieltäytyä työskentelemästä tehtävään palkatun henkilön kanssa tämän sukupuolen takia, ks. kohta 25.

²⁶⁷ KHO 2009:95 ja KHO 2011:56

²⁶⁸ Ks. Neuvoston direktiivi 2000/78/EY, annettu 27 päivänä marraskuuta 2000, yhdenvertaista kohtelua työssä ja ammatissa koskevista yleisistä puitteista, art 4(2) sekä European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe 2018, s. 102–103.

²⁶⁹ Pajuoja 2010, s. 320.

pyhäpäivä sunnuntai²⁷⁰, ovat lähtökohtaisesti vapaapäiviä.²⁷¹ Vähemmistöuskontoihin kuuluvien tulee omilla järjestelyillään työnantajansa kanssa pyrkiä halutessaan saamaan oman uskontonsa pyhät päivät vapaaksi.

EIT:n Suomea koskeneessa tapauksessa *Konttinen v. Suomi*²⁷², oli kyse uskonnolliseen vähemmistöön kuuluvan henkilön tarpeesta saada muutoksia työaikoihinsa. Hakija työskenteli Valtion rautateillä ja kuului Suomen adventtikirkkoon. Adventistit viettävät sapattia, jonka aikana ei ole sallittua tehdä töitä. Sapatin viettäminen alkaa perjantaina auringonlaskun aikaan. Hakija oli useita kertoja lopettanut perjantaisin tästä syytä työvuoronsa aikaisemmin, ja tästä johtuen hänet lopulta irtisanottiin. EIT (silloinen komissio) totesi, että hakijaa ei irtisanottu hänen uskonnollisen vakaumuksensa vuoksi vaan siksi, ettei hän ollut noudattanut työaikoja. Vaikka kieltäytyminen työstä tietynä aikana johtui hakijan uskonnollisesta vakaumuksesta, ei asia komission mukaan kuulunut artiklan 9 alaan. Komission mukaan uskonnonvapauden toteutumisen takasi viime kädessä se, että hakijan oli mahdollista irtisanoutua.²⁷³ Syrjinnän osalta komissio totesi, että vaikka Suomessa yleinen lepopäivä on sunnuntai ei se kuitenkaan tarkoita sitä, että tiettyyn uskonnolliseen ryhmään kuuluvalla henkilöllä olisi oikeutta siihen, että jokin hänen uskontonsa tietty päivä katsottaisiin pyhäpäiväksi. Hakijaa ei siis ollut kohdeltu huonommin vertailukelpoisessa tilanteessa.²⁷⁴

Päätöstä voi kritisoida muun muassa siitä syystä, että komissio ei tapauksessa edes tunnustanut hakijan toimien kuuluneen uskonnonvapauden ja uskonnonharjoittamisen alaan.²⁷⁵ Myöskin ajatus siitä, että uskonnonvapaus toteutuu, mikäli rajoitusten kohteena olevalla henkilöllä on mahdollisuus vaihtaa työpaikkaa, on sellaisenaan kestävä. Tapauksen suhteen on tosin syytä huomioida ensinnäkin se, että se on vuodelta 1996 ja EIT:n oikeuskäytäntö on sittemmin kehittynyt.²⁷⁶ Lisäksi Suomessa on toteutettu perusoikeusuudistus.

²⁷⁰ Suomen Ev.Lut. Kirkko 2020.

²⁷¹ Katso työaikalaki (872/2019) 17 §. Hallituksen esityksen mukaan lainkohdassa tarkoitettulla kansallisella juhlapäivällä tarkoitettaisiin muun muassa kirkkolain 4 luvun 3 §:ssä tarkoitettuja kirkollisia juhlapäiviä. HE 158/2018 vp, s. 99.

²⁷² *Konttinen v. Finland* (1996)

²⁷³ Ibid. The law, kohta 1.

²⁷⁴ Ibid. The law, kohta 2.

²⁷⁵ Kritiikki EIT:n arvioinnista uskonnonvapauteen puuttumisen osalta: Vermeulen 2010, s. 18–19 sekä Evans 2001, s. 130–131. Vastaavasti myös tapauksen *Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France* (2000) osalta, ks. Vermeulen 2010, s. 19.

²⁷⁶ Ks. *Eweida and Others v. the United Kingdom* (2013), kohta 83: ”Given the importance in a democratic society of freedom of religion, the Court considers that, where an individual complains of a restriction on freedom of religion in the workplace, rather than holding that the possibility of changing job would negate any interference with the right, the better approach would be to weigh that possibility in the overall balance when

Suomessa asioita tulee aina arvioida tapauskohtaisesti, eikä lähtökohtana tule olla se, että yksilön oikeus uskonnonharjoittamiseen aina väistyy.²⁷⁷ Esimerkiksi perusoikeusuudistusta koskeneessa hallituksen esityksessä todetaan uskonnonvapauden osalta seuraavasti:

Säännöksellä voisi olla tulkinnallista vaikutusta ratkaistaessa omantunnonvapauden ja erilaisten velvollisuuksien välisiä ristiriitatilanteita. Säännös puoltaisi yleisesti työnjaollisia tai muita hallinnollisia järjestelyjä, joilla vältettäisiin henkilön velvoittaminen vakaumustaan loukkaaviin työtehtäviin. Esimerkiksi uskonnon tai omantunnon vapauden ja virkavelvollisuuksien väliset ristiriidat joudutaan kuitenkin ratkaisemaan tapauskohtaisesti.²⁷⁸

Toinen esimerkki vähemmistöuskontoon kuuluvan henkilön työaikajärjestelyistä koskee muslimia. Tapauksessa jo luvattua työsopimusta ei työnantajan toimesta allekirjoitettu kun työsopimuksen allekirjoitustilaisuudessa muslimimies ilmoitti, että hän tarvitsee työpäivien aikana muutaman viiden minuutin rukoustaunon sekä perjantaisin noin tunnin rukoustaunon, jotka olisivat olleet hänelle palkatonta vapaata ja jotka hän olisi korvannut. Virastossa oli liukuva työaika. Käräjäoikeus tuomitsi entisen toimitusjohtajan syrjinnästä sakkoihin.²⁷⁹ Olennaista asiassa oli se, että vaikka työnantajalla ei ole ehdotonta velvollisuutta poikkeavien lepotaukojen järjestämiseen, olisi työntekijän poistuminen työpaikalta voitu mahdollistaa ruokataunon aikana.²⁸⁰ Tapauksenkin perusteella perusoikeuksien rajoittamisessa ja syrjintäolettan syntymistä tarkasteltaessa on kyse tapauskohtaisesta arviosta. Kaikissa tilanteissa ja kaikissa työpaikoissa tai -tehtävissä työpaikalta poistuminen ei ole mahdollista, mutta kyseisessä tapauksessa oli. Näin ollen esimerkiksi rukoilua työpaikalla ei voi kategorisesti kieltää erityisesti silloin, jos se ei edellytä työpaikalta poistumista.

Vastaavissa asioissa tulee toki huomioida muiden työntekijöiden negatiivinen uskonnonvapaus. Silloisen syrjintälautakunnan²⁸¹ ratkaisemassa tapauksessa oli kyse siitä, että työnantaja kielsi muslimityöntekijöitä rukoilemasta yhteisissä taukotiloissa silloin, kun paikalla oli muita, minkä hakija koki syrjiväksi. Osa työntekijöistä koki rukoushetkien häiritsevän

---

considering whether or not the restriction was proportionate”. Kehittyminen tässä yhteydessä tarkoittaa analyysin syventymistä ja monipuolistumista, ei välttämättä muutosta itse ratkaisujen lopputuloksiin. EIT:n oikeuskäytäntö yleisesti ei ole tuonut merkittävää suojaa uskonnon harjoittamiselle, ks. Evans 2001, s. 132 sekä 200–202.

²⁷⁷ Ojanen – Scheinin 2011b, s. 455–456.

²⁷⁸ HE 309/1993 vp, s. 55.

²⁷⁹ Helsingin sanomat 2019d.

²⁸⁰ Aluehallintovirasto 2019 ja Helsingin uutiset 2017.

²⁸¹ Nykyinen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta.

heidän taukojaan. Vastaaja oli asiassa ehdottanut hakijalle mahdollisuutta hänen työntekijöidensä rukoushetkien järjestämiseen yhteisissä taukotiloissa sellaisina ajankohtina, jolloin muut työntekijät eivät ole tauolla, tai tuomalla työmaalle oma parakki tai kontti, jossa työntekijät voisivat harjoittaa uskontoaan muita häiritsemättä. Lautakunta katsoi, että asiassa ei ollut kyse syrjinnästä.²⁸² Myöhemmin tarkemmin tarkasteltavassa eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisussa 033/4/10 taas oli kyse kirjastosta, jonne oli rajattu sermein alue hiljentymiseen ja rukoiluun muslimeiden paastokuukausi ramadanin ajaksi. Apulaisoikeusasiamies totesi negatiivista uskonnonvapautta koskien, että oleskelu tilassa, jossa toinen henkilö rukoilee tai hiljentyä sermin takana, ei loukkaa muiden uskonnonvapautta.²⁸³ Asia on erilainen verrattuna syrjintälautakunnan ratkaisemaan tapaukseen, jossa muut työntekijät joutuivat oleskelemaan samassa tilassa kuin rukoilevat kollegat ja kokivat rukoilun häiritseväksi. Olennaista on siis rajanveto siinä, missä vaiheessa toisen henkilön omat perusoikeudet vaarantuvat. Pelkkä rukoilevan henkilön olemassaolo ja rukoilu eivät tätä sellaisenaan aiheuta tai kuten apulaisoikeusoikeusasiamies on ratkaisussaan todennut: ”[k]aikilta kirjaston käyttäjiltä voidaan myös edellyttää toisten uskonnollisten tapojen sietämistä ja suvaitsevaisuutta”.²⁸⁴

Niin rukoilun kuin muidenkin uskonnonharjoittamiseen liittyvien toimien osalta on muistettava, että lähtökohtana on yksilön perustuslaissa suojeltu perusoikeus. Perusoikeus ei tietenkään ole ehdoton eikä yksilön uskonnolla tai vakaumuksella voi olla ehdotonta etusijaa.²⁸⁵ Lähtökohtana ei kuitenkaan voi olla oikeuden väistyminen tai rajoittaminen, vaan perusoikeuden rajoittaminen on poikkeus sääntöön. Tähän tulee kiinnittää erityistä huomiota vähemmistöuskontojen kohdalla kohdalla. Kuten Ojanen ja Scheinin toteavat monikulttuuristumiseen liittyen, ”[o]ikeusvaltiossa ratkaisuna ei voi olla [--] perusoikeuden yleinen väistyminen suhteessa esimerkiksi lakia alemmanasteisiin normeihin tai perin yleisluonteisiin vanhoihin säännöksiin, jotka on laadittu kokonaan toisella aikakaudella”.²⁸⁶ Tämä liittyy myös luvussa 2.8.3 esiteltyihin Kymlickan näkemyksiin siitä, miten valtio lähtökohtaisesti suosii aina tiettyä valtakulttuuria, mikä aiheuttaa rakenteellista eriarvoisuutta vähemmistöjä kohtaan. Esimerkiksi Suomessa sunnuntai on lähtökohtaisesti vapaapäivä ja vakaumukselliset kristityt pääsevät näin ollen yleensä kirkkoon halutessaan. Kielto poistua työpaikalta,

²⁸² Syrjintälautakunta 2011/93.

²⁸³ AOA 3033/4/10 kohdan ”Kirjaston asiakkaiden uskonnonvapaus” alla.

²⁸⁴ Ibid.

²⁸⁵ Ojanen – Scheinin 2011b, s. 455–456.

²⁸⁶ Ibid.

vaikka se näennäisesti koskisi kaikkia, kohdistaa vaikutuksensa niihin työntekijöihin, joiden uskontoon kuuluu pakollinen uskonnonharjoitus muualla kuin työpaikalla. Esimerkiksi edellä mainittuun käräjäoikeuden ratkaisuun viitaten, on kuitenkin hyvin mahdollista, että työnantajalla on painava hyväksyttävä syy, jonka takia poistumista työpaikalta uskonnon harjoittamista varten ei ole mahdollista sallia työtehtävien laatuun liittyen.²⁸⁷ Kuitenkaan esimerkiksi tauoilla tapahtuvan rukouksen, sikäli kuin se ei häiritse muiden perusoikeuksia, kieltämiseen on vaikea keksiä hyväksyttävää painavaa syytä. Vastaavasti myöskään kielto poistua työpaikalta, kun kiellon taustalla on perusoikeuden harjoittaminen, pitää perustua hyväksyttävään syyhyn ja kiellon on oltava oikeasuhtainen tuohon syyhyn nähden. Yleinen tapa toimia tai se, että kukaan muukaan ei mene rukoilemaan kesken päivän, eivät ole tällaisia syitä. Lisäksi on huomioitava, että työnantajalla on yhdenvertaisuuslain 7 §:n mukaan velvollisuus edistää yhdenvertaisuutta. Kyse voi olla myös ennakkoluuloista tai tietämättömyydestä, joita erityisesti tiettyjen uskonnollisten vähemmistöjen edustajiin kohdistuu. Esimerkiksi Euroopan komission julkaiseman eurobarometrin mukaan kristittyä kollegaa epämiellyttävänä piti 1 %, mutta juutalaista 5 %, buddhalaista 7 % ja muslimia 12 %.²⁸⁸ Syrjintätutkimuksia ja uskovaisiin kohdistuvia asenteita käsitellään tämän työn luvussa 3.9.

Puolustusvoimien palvelusohjesäännössä on kiinnitetty huomiota uskonnonharjoittamisen erityiskysymyksiin. Ohjesäännön mukaan muslimiasevelvolliselle on tarjottava mahdollisuus rukouksiin ennen palvelusta, palveluksen jälkeen ja tauoilla. Perjantairukoukset tulee hoitaa lomajärjestelyin, eli mitä ilmeisemmin perjantaisrukouksia ei armeijassa järjestetä.²⁸⁹ Vapaapäiviin liittyen ohjeessa on lueteltu yhteiset juhlapäivät sekä kristinuskoon liittyvät juhlapäivät, sekä juutalaisuuteen ja islamiin kuuluvat juhlapäivät.²⁹⁰ Ohjeen mukaan juhlapäiviä tulee myöntää tasapuolisesti eri uskontokuntien edustajille, ja erikseen luetellut, tiettyihin uskontoihin liittyvät juhlapäivät tulee ohjeen mukaa pyrkiä myöntää varusmiehille vapaaksi.²⁹¹ Lisäksi esimerkiksi juutalaisuuteen kuuluvaan sapattiin liittyen vapaat tulee ohjeen mukaan suunnitella siten, että juutalainen asevelvollinen ei joudu rikkomaan sapattiaan, toisin sanoen matkustamaan.²⁹² Puolustusvoimissa lomien myöntäminen eri uskontojen pyhinä päivinä näyttää siis olevan lähtökohta. Myönteistä on muutenkin se,

²⁸⁷ Aluehallintovirasto 2019.

²⁸⁸ Euroopan komissio 2019, QC12R.

²⁸⁹ Puolustusvoimat 2016, kohta 2.

²⁹⁰ Ibid. kohdat 4–7.

²⁹¹ Ibid. kohdat 4 ja 8.

²⁹² Ibid. kohta 6.

että puolustusvoimissa on huomioitu eri uskontokuntien edustajien erilaiset tarpeet, mikä on tietenkin yksilön oikeuksien toteutumisen kannalta tärkeää. Varusmiesten uskonnonharjoitukseen liittyviä tarpeita on selvästi pohdittu ja selvitetty sekä ryhdytty toimenpiteisiin näiden toteuttamiseksi, mikä kiteyttää viranomaisen velvollisuutta edistää yhdenvertaisuutta, mihin yhdenvertaisuuslaki velvoittaa. Asian käytännön toteutumisesta ei kuitenkaan ole tietoa.

3.4 Vankien ja vapautensa menettäneiden uskonnonvapaus

Perustuslain 7.3 §:n mukaan vapautensa menettäneiden oikeudet turvataan lailla. Myös vangeilla on oikeus uskonnonvapauteen ja uskonnonharjoittamiseen. Vankien ja muiden vapautensa menettäneiden kohdalla korostuu erityisesti julkisen vallan positiiviset toimet perusoikeuksien turvaamiseksi. Vankeuslain (767/2005) 11:3:n mukaan vankilassa on mahdollisuuksien mukaan järjestettävä vankien tarpeiden mukaan jumalanpalveluksia, hartaushetkiä ja muita uskonnollisia tilaisuuksia. Lisäksi vangeille on annettava mahdollisuus tavata oman uskontokuntansa sielunhoitajaa tai muuta edustajaa ja vankilassa on myös oltava uskonnonharjoitukseen soveltuvat tilat. Hallituksen esityksen 263/2004 vp mukaan uskonnollisia tilaisuuksia tulee järjestää vankien tarpeiden mukaisesti, eli vankiloissa tulee järjestää myös muita kuin evankelis-luterilaisia ja ortodoksisia tilaisuuksia.²⁹³

Nykyisellään tilanne on järjestetty siten, että evankelis-luterilaiset vankilapapit nimitetään virkaan laitokseen kirkkolain mukaan (valtioneuvoston asetus Rikosseuraamuslaitoksesta (1739/2015) 17 §). Tällöin vankilapapin palkan maksaa valtio.²⁹⁴ Lisäksi joissain vankiloissa on sivutoiminen diakonin virka, jonka palkan maksaa kirkko.²⁹⁵ Muiden uskontokuntien edustajat ja toimijat vastaavat kustannuksistaan itse, samoin kuin työtä tekevien jäsentensä koulutuksesta sekä koulutuksen kustannuksista. Tällöin asiaa harkitaan tapauskohtaisesti vankien tarpeiden mukaan ja vankilakohtaisesta luvasta päättää kyseisen vankilan johtaja.²⁹⁶ On lähtökohtaisesti ongelmallista, että valtion lakisääteistä velvollisuutta varmistaa vankien uskonnonvapauden toimiminen pidetään yllä uskonnollisten toimijoiden vapaaehtoistyönä silloin, kun kyse ei ole evankelis-luterilaisen kirkon virkapapeista. Tämä asettaa

---

²⁹³ HE 263/2004 vp, s. 173.

²⁹⁴ Kirkkohallitus 2015, s. 17.

²⁹⁵ Ibid. s. 16–17.

²⁹⁶ Ibid. s. 18.

käytännössä muiden uskontojen edustajat sekä vangit eriarvoiseen asemaan evankelis-luterilaisiin verrattuna. Vapaaehtoistyöläisten voi lisäksi olla vaikeaa päästä virka-aikana tapamaan vankeja oman työnsä vuoksi²⁹⁷. Myös puolustusvoimissa on töissä sotilaspappeja, jotka ovat valtion virkamiehiä.²⁹⁸ Ei ole tiedossa, vieraileeko esimerkiksi puolustusvoimissa muiden uskonnollisten yhdyskuntien uskonnollisia toimijoita. Edellä mainittu osoittaa evankelis-luterilaisen kirkon vahvemman aseman selkeästi.

Kirkkohallituksen vuoden 2015 selvityksen mukaan tutkimukseen osallistuneiden muslimivankien osalta uskonnonharjoitus oli henkilökohtaista, eikä esimerkiksi perjantairukouksia järjestetty. Haasteena tähän liittyen on se, että toisin kuin esimerkiksi ortodoksisella kirkolla, muslimiella ei ole yhtä toimijaa, joka voisi esimerkiksi osoittaa sopivan imaamin vankilaan. Selvityksen mukaan myös venäjänkielisten ortodoksivankien sekä ulkomaalaisten vankien uskonnonvapauden toteutumisessa oli ongelmia.²⁹⁹ Sisäministeriön *Kansallisen väkivaltaisen radikalisoitumisen ja ekstremismin ennalta ehkäisyn toimenpideohjelman 2019–2023* mukaan uskonnonvapaus toteutuu vankiloissa käytännössä kristinuskoisten osalta, mutta muslimivankien mahdollisuudet uskonnonharjoitukseen eivät ole riittävät. Ongelmia liittyy edellä mainitulla tavalla siihen, että sopivia imaameja voi olla vaikea saada ja varmistaa, että imaamit ”edustavat muslimiiden valtavirtaa eivätkä levitä väkivaltaan yllyttävää tulkintaa”.³⁰⁰ Ohjelman toimenpiteisiin kuuluukin kehittää menettelyjä, joilla varmistetaan muslimivankien uskonnonvapauden toteutuminen ja sopivien imaamien löytäminen.³⁰¹ Lisäksi toimenpiteenä on oppaan tai käsikirjan laatiminen ”yhdenvertaisuuden edistämiseen vankeuden täytöntöönpanossa erityisesti silmällä pitäen muslimivangeja”.³⁰²

Muita ongelmia on ratkaistu eduskunnan oikeusasiamiehen toimesta. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan kahden tai kolmen viikon viiveessä papin puheille pääsemisessä ei ollut kyse lainvastaisesta menettelystä tai velvollisuuksien laiminlyönnistä. Rikosseuraamuslaitoksen selvityksen mukaan kyseisessä vankilassa järjestettiin viikoittain jumalanpalvelus ja pastorin puheille oli mahdollista päästä kriisitilanteessa nopeastikin.³⁰³

²⁹⁷ Ibid., s. 71.

²⁹⁸ Ks. Puolustusvoimat 2016, kohta 11 sekä Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2020b.

²⁹⁹ Kirkkohallitus 2015, s. 98.

³⁰⁰ Sisäministeriö 2020, s. 62, kohta 8

³⁰¹ Ibid.

³⁰² Ibid. kohta 9.

³⁰³ AOA 756/4/05.

Asiassa AOA 570/4/15 oli kyse siitä, että vankilassa oli kolmen vuoden ajan ollut käytäntö, jossa evankelis-luterilaiset jumalanpalvelukset järjestettiin sunnuntaisin aina samaan aikaan kyseisen selliosaston ainoan viikonlopputapaamisen kanssa, mikä tarkoitti sitä, että vangin tuli valita perheen tapaamisen ja jumalanpalveluksen välillä. Näin ei apulaisoikeusasiamiehen eikä asiaa aiemmin käsitelleen Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen aluekeskuksen mukaan saisi olla.³⁰⁴ Vankilassa asiasta oltiin tietoisia ja asiaa pyrittiin järjestelemään, eikä AOA siten nähnyt tarpeelliseksi ryhtyä muihin toimenpiteisiin kuin saattaa päätöksensä vankilalle tiedoksi ja pyytää vankilaa ilmoittamaan, mihin toimenpiteisiin se oli ryhtynyt.³⁰⁵

Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisussa EOAK/5349/2019 oli kyse siitä, että kirkkoon meno ja tupakointiaika osuivat päällekkäin, ja vangin tuli valita kumpaan osallistua. Asiaan oli kuitenkin reagoitu vankilassa saman päivänä, eikä apulaisoikeusasiamies katsonut kantelun näin ollen antavan aihetta toimenpiteisiin. Vankilan johtajan näkemyksen mukaisesti hänkin katsoi, ettei uskonnollisen tilaisuuden ja tupakointimahdollisuuden tulisi olla toisilleen vaihtoehtoisia.³⁰⁶

Vankeuslain 7:5.2:n mukaan perusruokavaliosta poiketaan, jos se on perusteltua vangin terveyden taikka uskonnollisen tai muun perustellun vakaumuksen vuoksi. KHO:n tapauksessa 2008:20 oli kyse siitä, että ortodoksivanki ei saanut paaston aikana ortodoksisen uskonnon paastonaikaista ravintoa. Ortodoksisen kirkon yleisen opin mukaan paaston aikana pitäydytään lihasta ja maitotuotteista, mutta kalaa ja kasvisruokaa voi syödä. KHO:n mukaan koska vankilassa oli mahdollisuus kasvisruokaan, ratkaisun perusteella lakto-ovovegetaariseen ruokavalioon, johon kuuluvat maitotuotteet ja kananmunat, ei asiassa ollut kyse uskonnon vapauden ydinalueeseen kuuluvasta rajoituksesta. Epäselväksi ratkaisun perusteella kuitenkin jää se, miten kyseisen ruokavalion osalta vankin vankeuslain 7:5 edellyttämä terveellinen, monipuolinen ja riittävä ruokavalio toteutuu, jos paaston aikana ei syödä maitotuotteita.

Ratkaisussa AOA 3101/4/13 oli kyse muslimien paastokuukausi ramadanin viettämisestä Metsälän säilöönottoyksikössä. Kantelija katsoi, että ramadania viettävät muslimit eivät säilöönottoyksikössä saaneet tarpeeksi ruokaa. Tapauksessa apulaisoikeusasiamiehen sijainen (AOAS) katsoi, että säilöönottoyksikön järjestelyt eivät olleet virheellisiä tai lainvastaisia.

³⁰⁴ AOA 570/4/15, kohdat 3.1 ja 3.2.

³⁰⁵ Ibid. kohta 4.

³⁰⁶ EOAK/5349/2019, kohta 3.12.

Paastoavat saivat iltapalan yhteydessä klo 20–20.45 syödä lämpimän aterian, jonka jättivät syömättä päivällä. Tämän lisäksi heillä oli mahdollisuus ottaa aamupalalta ja lounaalta hedelmiä ja juomaa huoneisiinsa.³⁰⁷ Ratkaisusta ei ilmene kantelun ja selvitysten sisältöä eikä sitä, ovatko paastoavat henkilöt todellisuudessa voineet rikkoa paastonsa tuohon aikaan. Kesällä 2013 ramadan oli heinäkuussa, jolloin paasto Helsingin aikaan rikotaan kello 22 jälkeen.³⁰⁸ Näin ollen, mikäli ruokailuun on ollut mahdollisuus ainoastaan ennen kello yhdeksää, ei se täytä tarkoitustaan.³⁰⁹

Ehkä olennaisempi osa ratkaisua on kuitenkin apulaisoikeusasiamiehen sijaisen arvio Metsälän säilöönottoyksikön, ja yleisemmin julkisen vallan, positiivisista velvollisuuksista mahdollistaa uskonnonharjoittaminen. Säilöönottoyksikön selvityksen mukaan ramadanin poikkeusjärjestelyjä pidettiin ”käden ojennuksena” ramadania viettäville. Kuten ratkaisussa todetaan, uskonnonvapauden harjoittamisen mahdollistamisessa ei ole kyse ”käden ojennuksesta” vaan uskonnonvapaus on perustuslaissa ja ihmisoikeussopimuksissa turvattu yksilön oikeus.³¹⁰ Mikäli uskonnonvapautta rikotaan, rikotaan yksilön perus- ja ihmisoikeuksia. Apulaisoikeusasiamiehen sijainen kiinnitti lisäksi huomiota ratkaisussaan siihen, että perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen ja että uskonnonvapauden toteuttamisen turvaaminen voi edellyttää julkiselta vallalta positiivisia toimia.³¹¹ Toimintavelvollisuudet tulee erityisesti huomioida, ja ne voivat olla suuremmat, kun kyse on vapautensa menettäneestä henkilöstä ja tämän perusoikeuksista. Vapautensa menettäneen henkilön mahdollisuudet vaikuttaa omaan tilanteeseensa ja toimintaansa ovat huomattavasti rajallisemmat kuin muilla.

3.5 Hautaustoimilaki ja hautaamiseen liittyvät seikat

Kuolema, kuolemaan liittyvät toimet ja hautajaisrituaalit ovat tärkeitä kaikissa uskonnoissa ja kulttuureissa. Uskonnoissa esimerkiksi hautaamiseen liittyy erilaisia sääntöjä ja rituaaleja, joiden noudattamista pidetään tärkeänä.³¹² Kuolemaan liittyvät uskonnolliset riitit kuuluvat

³⁰⁷ AOAS 3101/4/13, s. 1.

³⁰⁸ Islamic Finder 2020.

³⁰⁹ Puolustusvoimien palvelusohjesäännön mukaan ramadania viettävälle asevelvolliselle on järjestettävä mahdollisuus ruokailla auringonlaskun ja -nousun välisenä aikana. Puolustusvoimat 2016, kohta 10.

³¹⁰ AOAS 3101/4/13, s. 1.

³¹¹ Ibid. s. 2–3.

³¹² Ks. esim. Kirkko ja kaupunki 2015, Helsingin juutalainen seurakunta 2020b sekä Islamilainen hautaus 2020a.

selvästi uskonnonvapauteen.³¹³ Euroopan ihmisoikeussopimuksen 9 artiklaan kuuluu läh-
tökohtaisesti oikeus tarjota, avata ja ylläpitää paikkoja tai rakennuksia, jotka on tarkoitettu
uskonnolliseen palvontaan.³¹⁴ Hautausmaan voi katsoa olevan tällainen paikka.

Evangelis-luterilaisella kirkolla on hautaustoimilain (457/2004) 3 §:n mukaan lakisääteinen
velvollisuus ylläpitää yleisiä hautausmaita. Hautasija tulee lain 4 §:n mukaan osoittaa vai-
najalle, jonka kotikuntalaissa (201/1994) tarkoitettu kotikunta oli kuolinhetkellä kyseisen
seurakunnan tai seurakuntayhtymän alueella. Lisäksi hautasija on pyynnöstä osoitettava eril-
liseltä tunnustuksettomalta hauta-alueelta, joka ei saa sijaita kohtuuttoman kaukana seura-
kunnan tai seurakuntayhtymän alueesta. 5 §:n mukaan tällainen tunnustukseton hauta-alue
on erillinen hautausmaa tai muusta hautausmaasta selvästi erottuvalla tavalla rajattu hau-
tausmaan osa. 7 §:n mukaan myös ortodoksinen seurakunta, valtio, kunta tai kuntayhtymä
voivat ylläpitää hautausmaata. Aluehallintovirasto voi 8 §:n mukaan myöntää rekisteröidylle
uskonnolliselle yhdyskunnalle taikka muulle rekisteröidylle yhteisölle tai säätiölle luvan pe-
rustaa hautausmaa. Lupaa haetaan Itä-Suomen aluehallintovirastolta.³¹⁵

Evangelis-luterilainen kirkko saa valtiolta rahoitusta muun muassa hautaustoimeen.³¹⁶
Syynä tähän on se, että hautausmaiden ylläpito on edellä kuvatulla tavalla kirkon lakisäätei-
nen tehtävä. Valtio ei kuitenkaan myönnä avustuksia muiden uskonnollisten yhdyskuntien
hautausmaiden ylläpitoon. Ongelmaksi pienille uskonnollisille yhdyskunnille voikin muo-
dostua se, että rahaa hautausmaiden ylläpitämiseen ei ole ottaen huomioon niiden muutoin-
kin vähäiset varat.

Muut ongelmat vähemmistöuskontojen kannalta liittyvät hautausmaiden puutteeseen. Hie-
taniemen hautausmaalla on seuraavat omat alueet: Helsingin ortodoksinen hautausmaa, or-
todoksinen Pyhän Nikolauksen seurakunnan hautausmaa, vanha ja uusi juutalainen hautaus-
maa sekä Helsingin islamilainen hautausmaa. Helsingin islamilainen hautausmaa on Suo-
men islam-seurakunnan ylläpitämä, ja sinne haudataan vain kyseisen seurakunnan jäseniä
eli tataareja.³¹⁷ Muutoin helsinkiläiset muslimit haudataan Vantaalla sijaitsevalle

³¹³ Esimerkiksi YK:n ihmisoikeuskomitean yleiskommentin mukaan uskonnonvapauteen kuuluvat tiettyyn elä-
mänvaiheeseen kuuluvien rituaaleihin osallistuminen. United Nations Human Rights Committee 1993, kohta
4.

³¹⁴ Council of Europe, European Court of Human Rights 2019b, kohta 121.

³¹⁵ Opetus- ja kulttuuriministeriö 2020a.

³¹⁶ Laki valtion rahoituksesta evangelis-luterilaiselle kirkolle eräisiin yhteiskunnallisiin tehtäviin (430/2015)

³¹⁷ Suomen Islamilainen Yhdyskunta 2020 ja Yle 2014.

Honkanummen hautausmaalle³¹⁸, vantaalaiset Honkanummen ja Ruskeasannan hautausmaalle, espoolaiset Kellonummen hautausmaalle ja kirkkonummelaiset Kirkkonummen muslimien hautausmaalle.³¹⁹ Turun hautausmaalla on omat hautausmaat tai -alueet ortodokseille, katolisille, juutalaisille ja muslimeille.³²⁰ Myös suuremmilla paikkakunnilla hautausmailla on omat korttelit esimerkiksi muslimeille.³²¹ Osa muslimeista kuljetetaan Suomesta pois haudattavaksi.³²² Ongelmia voi olla etenkin pienemmillä paikkakunnilla.³²³

Yhtenä syynä hautausmaiden puutteeseen on rahan vähyys vuoksi se, että sopivia tontteja ei ilmeisesti ole ollut vapaana.³²⁴ Tieto perustuu uutiseen vuodelta 2016, jolloin muslimeille sopivaa aluetta oli etsitty jo kuusi vuotta eikä tilanne ole muuttunut sen jälkeen. On toki myös mahdollista, että tonttipaikkojen puutteen lisäksi kielteisillä asenteilla voi olla vaikutusta. Euroopan rasismin ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio (ECRI) on jo vuonna 2013 todennut maaraportissaan, että muslimeilla ei ole sopivaa hautausmaata ja suositellut, että valtio pyrkisi asiasta dialogiin muslimiyhteisön kanssa.³²⁵ Muiden vähemmistöuskontojen osalta tietoa suomalaisen hautausjärjestelmän toimivuudesta kyseisen uskonnon näkökulmasta on vaikea löytää. Ylen uutisen mukaan buddhalaiset hyväksyvät evankelis-luterilainen hautausmaan tai uurnalehdon.³²⁶

Hautapaikkojen puutteen lisäksi ongelmia voi liittyä kuolemaan liittyviin toimiin, kuten hautajaisjärjestelyihin ja vainajan käsittelyyn, jotka voivat erota valtakulttuurista. Esimerkiksi buddhalaisille haastavaa on varmistaa se, että vainajaan ei kosketa muutamaan päivään kuoleman jälkeen.³²⁷ Muslimeilla kuolemaan taas liittyy kuoleman jälkeen suoritettava kokovartalopesu *ghusl* ja lisäksi vainaja olisi suotavaa haudata kangasliinoissa, ei arkussa.³²⁸ Jälkimmäiseen liittyen terveydensuojeluasetuksen (1280/1994) 40 §:n mukaan vainajan ruumis on haudattava tiiviissä asianmukaisessa arkussa tai *vastaavassa*. Lisäksi esimerkiksi Helsingin seurakuntayhtymän hautaustoimen ohjesäännön 11 §:n mukaan ”[r]uumiin hautaaminen voidaan erityisistä syistä sallia ilman arkkuja, mikäli terveydensuojelusäännökset sen

³¹⁸ Kirkko Helsingissä 2019.

³¹⁹ Suomen Islamilainen Yhdyskunta 2020.

³²⁰ Turun hautausmaa 2020.

³²¹ Yle 2016.

³²² Ibid.

³²³ Yle 2017.

³²⁴ Yle 2014.

³²⁵ European Commission Against Racism and Intolerance 2013, kohdat 125 ja 126.

³²⁶ Yle 2016.

³²⁷ Ibid.

³²⁸ Islamilainen hautaus 2020a.

sallivat”. Näin ollen ehdotonta velvollisuutta arkkuhautaukseen ei ole, mutta tietoa siitä miten hautajaiset käytännössä toimitetaan, ei ole saatavissa. Islamilaista hautausta käsittelevän sivuston mukaan Suomessa hautaus tapahtuu yleensä arkussa.³²⁹ Helsingin juutalaisen seurakunnan nettisivujen mukaan Israelissa ruumis haudataan ilman arkkaa, mutta Suomessa yksinkertaisessa arkussa.³³⁰

Keväällä 2020 COVID-19-epidemian Suomessakin aiheuttamat poikkeusolot ulottavat vaikutuksensa myös uskonnonvapauteen. Esimerkiksi sairaalat ovat kieltäneet islamiin kuuluvan kuoleman jälkeen tehtävän vainajan kokovartalopesun ja muut vainajaan valmisteluun liittyvät toimet suurimmilta osin.³³¹ Itse kiellosta ja sen perusteluista ei ole julkisista aineistoista saatavilla olevia tietoja. Koska kiellon perusteluja ei ole saatavilla, on mahdotonta arvioida millaista merkitystä asiassa on uskonnonvapaudelle annettu ja onko sitä ylipäätään pohdittu. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) sivujen ohjeen *Vainajien käsittelyohjeet varmistetussa tai epäillyssä COVID-19-infektiossa* mukaan koronavirukseen kuolleen henkilön käsittely on matalariskistä toimintaa ja ohjeiden perusteella voi saada käsityksen, että vainajan peseminen olisi mahdollista.³³² Sosiaali- ja terveysministeriö on 7.4.2020 antanut THL:n ohjetta täydentäviä ohjeita. Ohjeiden mukaan, mikäli vainajalla on todettu COVID-19 infektio tai sitä epäillään, ”on vainajaa käsittelevien henkilöiden oltava perehtyneitä tällaisen vainajan käsittelyyn”. Vainajan käsittelyssä tuli käyttää THL:n ohjeistuksen mukaisia suojavarusteita ja ilman niitä sekä ohjeistusta niiden käyttöön tulee fyysistä kontaktia vainajaan välttää.³³³ Ohjeistuksessa ei muutoin puhuta vainajan käsittelystä.

Vaikka edellä on esitelty kattavasti ohjeita vainajan käsittelyyn, kun heillä on varmistettu tai epäilty COVID-19-infektio, vainajan pesun epääminen koskee kuitenkin kaikkia kuolinsyystä riippumatta. Valmiuslaissa (1552/2011) ei säädetä toimivaltuuksista uskonnonvapauden rajoittamiseen.³³⁴ Terveystieteiden tutkimuslaki (763/1994) 41.1 §:n (553/2014) mukaan kunnan terveydensuojeluviranomaisella on oikeus antaa yksittäisiä kieltoja ja määräyksiä, jotka ovat välttämättömiä terveyshaitan poistamiseksi tai sen ehkäisemiseksi. Lisäksi hautaustoimilain

³²⁹ Ibid.

³³⁰ Helsingin juutalainen seurakunta 2020b.

³³¹ Islamilainen hautaus 2020b.

³³² Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2020. Lisäksi esimerkiksi Iso-Britanniassa ruumiin pesu, vaikka henkilö olisi kuollut koronavirukseen, on yhä sallittu. The Muslim Council of Britain 2020

³³³ Sosiaali- ja terveysministeriö 2020, s. 1

³³⁴ PL 23 §:n (1112/2011) mukaan poikkeusoloissa tilapäisistä poikkeuksista perusoikeuksiin voidaan säätää lailla, mutta lailla on säädettävä myös ko. poikkeusten perusteet.

25 §:n mukaan muun muassa vakavissa epidemioissa tai muissa vastaavissa olosuhteissa kuolleiden hautaamisessa voidaan poiketa kyseisen lain säännöksistä, jos olosuhteet sitä välttämättä edellyttävät. Poikkeusoloissa ja edellä mainittuja lakeja sovellettaessa tulee kuitenkin perusoikeuksien rajoittamista arvioida perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten, ja mahdollisten erityisten, osalta. Julkisella vallalla on myös perustuslain 22 §:n mukaan velvollisuus turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Sikäli kuin toimijat ovat viranomaisia, ovat ne myös yhdenvertaisuuslain 5 §:n mukaan velvollisia edistämään yhdenvertaisuutta.

Vaikka rajoituksen antamisesta ei todetusti ole tarkempia tietoja, muun muassa uskontoon liittyvän ruumiin pesun mahdollistamiseen ei voi suhtautua edellä vankien uskonnonvapautta koskeneessa luvussa mainitulla tavalla, jossa Metsälän säilön johtaja piti ramadanin vieton mahdollistamista säilössä oleville muslimeille ”käden ojennuksena”. Kuten Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen sijainen asiaa koskeneessa ratkaisussaan totesi, kyse on perustuslaissa ja ihmisoikeussopimuksissa turvatusta perus- ja ihmisoikeudesta, jonka turvaamisen julkisella vallalla on velvollisuus. Asia herättää pohtimaan myös laajemmassa mittakaavassa sitä, miten uskonnonvapaus sairaanhoidossa ja muussa viranomaistoiminnassa toteutuu sekä miten vähemmistöuskontojen edustajien erityistarpeet ja oikeudet huomioidaan ja turvataan, erityisesti väestön monimuotoisuus ja monikulttuuristuminen huomioon ottaen. Riippumatta päätösten lopputuloksesta, voidaan edellyttää erilaisten rajoitusten vaikutusten arvioimista ja vähemmistöjen kanssa tehtävää yhteistyötä, samoin kuin niistä viestimistä.

3.6 Uskonnolliset rakennukset ja palvontapaikat

YK:n ihmisoikeuskomitean KP-sopimuksessa taattua uskonnonvapautta koskevan yleiskommentin mukaan uskonnonvapauteen kuuluu palvontapaikkojen rakentaminen.³³⁵ Tämä kuuluu vastaavasti myös EIS:n alaan.³³⁶ Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on oikeuskäytännössään verotukseen liittyvässä tapauksessa todennut, että tietyissä tilanteissa uskonnollisten rakennusten toimintakyvyllä voi olla vaikutuksia kyseisen yhteisön jäsenten oikeuteen harjoittaa uskontoaan.³³⁷ Samoin mikäli uskonnollisella yhteisöllä ei ole ollenkaan

³³⁵ United Nations Human Rights Committee 1993, kohta 4.

³³⁶ Council of Europe, European Court of Human Rights 2019b, kohta 121.

³³⁷ Katso *The Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints v. the United Kingdom*, kohta 30

mahdollisuutta palvontapaikkaan, tekee se oikeuden tyhjäksi.³³⁸ EIS ei kuitenkaan anna uskonnolliselle yhteisölle oikeutta saada valtiolta palvontapaikkaa.³³⁹ Mikäli yhteiskunta on järjestäytynyt yhden kulttuurin tai uskonnollisen tradition ympärillä, voi olla vaikeaa huomata, miten tämä yksi tapa järjestää asiat ei majoita muita traditioita. Sikäli kuin on vielä kyse perus- ja ihmisoikeudesta, voivat liian suuriksi kasvaneet erot eri uskonnollisten ryhmien välillä vaikuttaa yksilön oikeuksiin.³⁴⁰

Evankelis-luterilaisia kirkkorakennuksia on Suomessa paljon ja ongelmana on tällä hetkellä se, että useat kirkot tarvitsisivat remonttia, mutta seurakunnilla ei ole tähän varaa.³⁴¹ Kuten yllä on käynyt ilmi, opetus- ja kulttuuriministeriö myöntää vuosittain kirkolle rahoitusta muun muassa kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten ylläpitoon.³⁴²

Yleiseurooppalaisena trendinä on kuitenkin jo pidempään ollut erityisesti moskeijoiden rakentamiseen liittyvät vaikeudet.³⁴³ Tähän syynä ovat erityisesti poliittiset konfliktit ja moskeijoiden rakentamiseen liittyvät suuret symboliset merkitykset, mutta myös käytännön rakentamiseen liittyvät ongelmat.³⁴⁴ Kiistoja ei ole liittynyt ainoastaan itse moskeijoiden rakentamiseen, vaan myös moskeijoihin kuuluvien minareettien rakentamiseen sekä rukouskutsuun. Muslimien rukouskutsu, *adhan*, on herättänyt keskustelua ja vastustusta Euroopassa.³⁴⁵ On melko selvää, että kun uskontoja on kohdeltava yhdenvertaisesti ja mikäli kirkot soittavat kellojaan säännöllisesti, on rukouskutsukin sallittava. Asia on kuitenkin poliittisesti vaikea ja kytkeytyy pitkälti kysymykseen islamin asemasta Euroopassa sekä alussa luvussa 2.8.3 mainittuihin sekularismin ja neutraliteetin konsepteihin. Euroopassa kristinusko ja siihen liittyvät traditiot nähdään paikoitellen ennemmin osana eurooppalaista kulttuuria ja kulttuurihistoriallista traditiota, kuin varsinaisena uskontona tai sen harjoittamisena. Esimerkiksi minareetti on rakenteeltaan hyvin vastaava kuin kirkontornit, joita Euroopassa on runsaasti,

³³⁸ Association de solidarité avec les témoins de Jéhovah and Others v. Turkey (2016), kohta 90: Or, si une communauté religieuse ne peut disposer d'un lieu pour y pratiquer son culte, ce droit se trouve vidé de toute substance"

³³⁹ Katso Griechische Kirchengemeinde München et Bayern E.V. c. Allemagne (2007), kohdan "B) Appréciation de la Cour" alla: "La Cour considère que l'on ne saurait tirer de la Convention le droit d'une communauté religieuse à obtenir un lieu de culte par les autorités publiques" sekä Association de solidarité avec les témoins de Jéhovah and Others v. Turkey (2016), kohta 97.

³⁴⁰ Ferrari 2002, s. 12.

³⁴¹ Yle 2020c sekä Helsingin sanomat 2013a.

³⁴² Laki valtion rahoituksesta evankelis-luterilaiselle kirkolle eräisiin yhteiskunnallisiin tehtäviin, 1 §.

³⁴³ Ks. Ferrari 2002, 12–13, Green 2010 ja Swissinfo.ch 2019.

³⁴⁴ Ferrari 2002, s. 12. Katso myös Pauha – Martikainen 2017, s. 24–25.

³⁴⁵ Ks. Green 2010 ja Ringmar 2019.

mutta esimerkiksi Toddin mukaan kirkontornit on hyväksytty osaksi sekulaaria eurooppalaista identiteettiä. Sen sijaan islamiin liittyvät rakennelmat eivät ainoastaan muistuta uskonnosta, josta kirkontornit ja muut kristinuskoon liittyvät rakennelmat eivät siis sellaisenaan viesti, vaan vieraasta, alistavasta ja eurooppalaiseen kulttuuriin sopimattomaksi katsotusta uskonnosta.³⁴⁶

Edellä olevassa ei ole kyse oikeudellisesta argumentaatiosta, mutta selittää osaltaan asiaan liittyviä vaikeuksia. Ongelmakohtia ei ole kuitenkaan päästy ratkomaan kansainvälisissä ratkaisuelimissä. Esimerkiksi Sveitsissä kiellettiin vuonna 2009 kansanäänestyksellä minareettien rakentaminen.³⁴⁷ Asiasta valitettiin Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen, mutta tuomioistuin hylkäsi hakemuksen, sillä se ei katsonut hakijoiden täyttävän edellytyksiä ihmisoikeusloukkauksen uhrina olemisesta.³⁴⁸ Toisaalta myös Suomessa Turkuun kaavailtua moskeijaa ja kulttuurikeskusta koskien Pauhan ja Martikaisen aiheesta kertovan raportin mukaan ”[k]aupunki on toivonut rakennuksesta ympäristöön sopivaa. Esimerkiksi minareetille ei ole myönnetty oikeuksia eikä muslimiyhteisö ole sellaista toivonutkaan.”³⁴⁹ Tataarien Järvenpäässä sijaitsevassa moskeijassa on minareetti.³⁵⁰ Vaikka siis maankäyttö- ja rakennuslaissa (32/1999) 117 §:ssä säädetään, että rakennettavan rakennuksen tulee soveltua rakennettuun ympäristöön ja maisemaan sekä täyttää kauneuden ja sopusuhtaisuuden vaatimukset ja 118 §:n mukaan rakentamisessa kaupunkikuvaa ei saa turmella, tulee nämä tasapainottaa perustuslaissa turvatun uskonnonvapauden kanssa.

Suomessa on tällä hetkellä kaksi varsinaisesti uskonnolliseen käyttöön rakennettua tilaa, joita voidaan kutsua moskeijoiksi. Toinen näistä sijaistaa Järvenpäässä ja toinen Helsingissä, ja molemmat ovat tataarien käytössä.³⁵¹ Ympäri Suomea ja erityisesti pääkaupunkiseudulla on useita pienempiä rukoushuoneita.³⁵² Muissa pohjoismaisissa pääkaupungeissa (pl. Reykjavik) on varsinaisia moskeijoita, eli rakennuksia, jotka on nimenomaisesti tätä käyttöä varten rakennettu.³⁵³ Muslimien määrän kasvun myötä isommalle rukoustilalle olisi tarvetta

³⁴⁶ Green 2010, s. 622.

³⁴⁷ Tämä siitä huolimatta, että maassa oli neljä minareettia jotka eivät muutenkaan saaneet kuuluttaa rukouksua. Green 2010, s. 619.

³⁴⁸ European Court of Human Rights 2011.

³⁴⁹ Pauha – Martikainen 2017, s. 9. Käytännössä minareettikielloissa on kyse uskonnon, erityisesti islamin, näkyvyydestä julkisessa kuvassa, Allievi 2014 sekä Green 2010. Lisäksi moskeijaa on suunniteltu myös Ouluun. Pauha – Martikainen 2017, s. 10.

³⁵⁰ Pauha – Martikainen 2017, s. 6.

³⁵¹ Ibid. s. 6.

³⁵² Ibid. s. 6 sekä European Commission Against Racism and Intolerance 2013, kohta 125.

³⁵³ Pauha – Martikainen 2017, s. 7.

Suomessa.³⁵⁴ Myös ECRI on vuoden 2013 raportissaan suositellut, että Suomen viranomaiset ryhtyvät maahanmuuttajataustaisten muslimien kanssa dialogiin moskeijan rakentamisesta.³⁵⁵ Helsingin suunniteltiin vuosina 2015–2017 ns. suurmoskeijaa, johon olisi moskeijana lisäksi tullut monitoimikeskus.³⁵⁶ Hankkeelle ei kuitenkaan myönnetty tonttivarausta Helsingin kaupunkiympäristölautakunnassa muun muassa hankkeen laajuuteen ja rahoituksen epäselvyyteen vedoten.³⁵⁷ Asiassa on kaupungin taholta toivottu, että rahoitus tulisi yhteisön sisältä.³⁵⁸ Ottaen huomioon, että Suomessa muslimiyhteisö on pääasiassa maahanmuuttajataustaista ja vähävaraista, on epätodennäköistä, että tältä yhteisöltä rahat moskeijan rahoittamiseen ja ylläpitoon sellaisenaan löytyisivät.³⁵⁹ Lisäksi kuten yllä on todettu, kirkon ja valtion suhteesta johtuen evankelis-luterilaisen kirkonkaan rakennusten ylläpito ei tule yhteisön sisältä, joka tosin on huomattavan suuri (noin 4 miljoona jäsentä). Mahdolliselle moskeijalle tulisi lisäksi löytyä sopiva tontti tai alue. Kaavoituksen osalta valtiot nauttivat laajaa harkintamarginaalia EIT:n oikeuskäytännön mukaan, mutta tältäkin osin asiassa kaavoitus täytyy tasapainottaa uskonnonvapauden kanssa.³⁶⁰

Muiden uskontojen osalta voidaan todeta, että synagogia Suomessa on Helsingissä ja Turussa.³⁶¹ Buddhalaisilla on useampia temppeleitä Etelä-Suomessa³⁶² ja hindulaisuuteen kuululla Krishna-liikkeellä on temppeli Helsingissä. Kaupunki myi rakennuksen liikkeelle, mutta ennen tätä sopivien tilojen löytymisessä oli vaikeuksia.³⁶³

Suomessa esimerkiksi moskeijoihin ja rukoushuoneisiin on kohdistunut iskuja ja väkivaltaa, samoin kuin synagogiin.³⁶⁴ Sisäministeriön *Kansallisen väkivaltaisen radikalisoitumisen ja ekstremismin ennalta ehkäisyn toimenpideohjelman 2019–2023* tavoitteisiin kuuluu lisätä uskonnollisten yhteisöjen ja niiden jäsenten turvallisuutta ja turvallisuudentunnetta. Näihin tavoitteisiin pyritään muun muassa selvittämällä yhteisöihin kohdistuvia uhkia ja selvittämällä, ”miten uskonnollisten yhteisöjen (pl. Suomen evankelis-luterilainen kirkko) turvallisuustoimen rahoitukseen [sic] liittyviä menettelyjä tulisi uudistaa ottaen huomioon kohonnut

³⁵⁴ Helsingin sanomat 2015.

³⁵⁵ European Commission Against Racism and Intolerance 2013, kohdat 125 ja 126.

³⁵⁶ Pauha – Martikainen 2017, s. 1.

³⁵⁷ Katso esim. Uusi Suomi 2017 sekä Turun Sanomat 2017.

³⁵⁸ Katso mm. Helsingin sanomat 2013b.

³⁵⁹ Pauha – Martikainen 2017, s. 23.

³⁶⁰ Association de solidarité avec les témoins de Jéhovah and Others v. Turkey (2016), kohta 103.

³⁶¹ Helsingin juutalainen seurakunta 2020a ja Turun juutalainen seurakunta 2020.

³⁶² Helsingin uutiset 2019 ja Helsingin sanomat 2020.

³⁶³ Helsingin sanomat 2019b.

³⁶⁴ Sisäministeriö 2020, s. 55 sekä esim. Yle 2019a, Yle 2019b, Yle 2020a.

uhkataso”.³⁶⁵ Kuten yllä on jo todettu, Helsingin juutalaiselle seurakunnalle myönnettiin vuoden 2020 talousarvioesityksessä 300 000 euroa synagogan ja seurakuntakeskuksen turvallisuuden ylläpitämiseen ja parantamiseen.³⁶⁶ Seurakunnan puheenjohtajan mukaan tällä hetkellä yli puolet seurakunnan saamista jäsenmaksuista menee turvatoimiin.³⁶⁷

Suomessa ylimmät laillisuusvalvojat ovat ratkoneet kanteluita liittyen muslimeiden rukoilu-alueisiin julkisilla paikoilla. Ensimmäisessä EOA:lle osoitetussa kantelussa kantelija katsoi, että perustamalla kirjastoon rukousnurkan ”verorahoin ylläpidettävä julkinen laitos oli ryhtynyt vakaumukselliseen uskonnonharjoittamiseen tiloissaan varaamalla pääasiassa muslimille rukoustilan.” Apulaisoikeusasiamies arvioi asiaa ensinnäkin siitä näkökulmasta, kuuluuko kirjaston tehtäviin rukouspaikan järjestäminen ja toiseksi kirjaston asiakkaiden uskonnonvapauden näkökulmasta. Kaupungin kirjasto oli muutamaksi viikoksi eristänyt sermein tilapäisen rukousnurkkauksen. Sermissä olevassa lapussa oli aluksi lukenut ”Rukouspaikka Ramadanin ajaksi” ja nettisivujen mukaan hiljentymispaikka oli tarkoitettu rukoilemiseen ja muuhun hiljentymiseen. Kirjasto halusi tarjota mahdollisuuden rukoiluun muslimille ramadanin aikana, sillä kirjaston mukaan suuri osa kanta-asiakkaista on islaminuskoisia.³⁶⁸ AOA:n mukaan rukousnurkkauksessa oli kyse sallitusta positiivisesta erityiskohtelusta. AOA:n mukaan rukousnurkkauksen järjestämiseen oli ”maahanmuuttajataustaisten asiakkaiden yhdenvertaisten kirjaston käyttömahdollisuuksien tukemiseen ja kotoutumisen edistämiseen liittyviä erityistarpeita”. Hyväksyttävään syyhyn pyrittiin lisäksi oikeasuhtaisesti, sillä rukousnurkkaus ei vaikuttanut negatiivisesti muiden kävijöiden palveluihin tai kirjaston toimintaan. Rukousnurkkausta ei nettisivujen mukaan myöskään ollut tarkoitettu ainoastaan muslimille.

Toiseksi AOA arvioi sitä, mikä vaikutus rukousnurkkauksella oli asiakkaiden uskonnonvapautteen huomioiden erityisesti sen, että rukousnurkka oli tosiasiallisesti varattu pääasiassa muslimille. AOA:n mukaan uskonnonvapautteen sisältyy oikeus myös julkisiin uskonnonharjoituksiin ”sermin takana tai ilman sermiä”. Lisäksi ratkaisussa todetaan, että sekä positiivinen että negatiivinen uskonnonvapaus voivat aiheuttaa julkiselle vallalle positiivisia toimintavaroja ja että myös suomalaisen yhteiskuntaan kuuluvien uskonnollisten

---

³⁶⁵ Sisäministeriö 2020, s. 56.

³⁶⁶ VaVM 20/2019 vp, s. 37–38

³⁶⁷ Helsingin sanomat 2017.

³⁶⁸ AOA 3033/4/10, kohta 3.1.

vähemmistöjen edustajien tarpeet tulee huomioida kunnallisten kirjastopalveluiden järjestämisessä.³⁶⁹ Ratkaisu ilmentää hyvin sitä, kuinka valtaväestölle neutraalit ja sopivat ratkaisut eivät välttämättä tue ja palvele vähemmistöjä. Lisäksi AOA vetoaa ratkaisussaan toisten uskonnollisten tapojen sietämiseen ja suvaitsevaisuuteen, mitkä muutenkin ovat sekä uskonnonvapauden että sananvapauden taustalla vallitsevia yleisiä ajatuksia.³⁷⁰ Ratkaisun perusteella pysyvän, vain muslimille tarkoitetun rukousnurkkauksen pystyttäminen ei todennäköisesti täyttäisi oikeasuhtaisuuden vaatimusta.

Hieman vastaavassa apulaisoikeuskanslerin ratkaisussa OKV/692/1/2011 Vapaa-ajattelijain Liitto ry kanteli oikeuskanslerille siitä, että Lieksan kaupungin nettisivujen maahanmuuttajille tarkoitetussa Koto-toimistossa sijaitsee moskeija. Liiton mielestä menettely oli hallintolain (HL) vastaista, sillä hallintolain mukaan viranomaisen on käytettävä toimivaltaansa yksinomaan lain mukaan hyväksyttäviin tarkoituksiin, mitä moskeijan perustaminen viranomaisen toimesta ei ole. Käytännössä kyse oli rukousnurkkauksesta, joka perustettiin maahanmuuttajien kotoutumista tukevaan kototoimistoon muslimien toiveesta. Nurkkaus oli tarkoitettu yleisesti hiljentymiseen. Nurkkaus poistettiin kuitenkin tilasyistä pian pois käytöstä.³⁷¹

Apulaisoikeuskanslerin mielestä asiakkaiden yhteinen rukouspaikka tuki kotouttamistoiminnan tavoitteita, joihin kuuluu muun muassa monimuotoinen palvelurakenteen kehittäminen kotoutumisen edistämiseksi, eikä rukousnurkka näin ollen ollut HL 6 §:n vastainenkaan.³⁷² Asiaa arvioitiin myös yhdenvertaisuuslain näkökulmasta: vaikka rukousnurkka oli sinällään tarkoitettu kaikille asiakkaille uskonnosta riippumatta, palveli se erityisesti muslimien tarpeita kaupungissa, jossa ei ollut moskeijaa. Apulaisoikeuskanslerin mukaan tapauksessa oli kyse sallitusta positiivisesta erityiskohtelusta ja viranomaisen yhdenvertaisuuden edistämisvelvollisuuden toteuttamisesta. Ratkaisussa todetaan muun muassa, että ”[t]oiminta tuki syrjinnälle altista ja kyseisellä elämänalueella [uskonnon harjoittaminen kodin ulkopuolella] muita huonommassa asemassa ollutta väestöryhmää tavalla, joka saattoi ryhmän jäsenet tasavertaisempaan asemaan muiden kanssa”.³⁷³ Apulaisoikeuskansleri

³⁶⁹ Ibid. kohdan ”Kirjaston asiakkaiden uskonnonvapaus” alla.

³⁷⁰ Ibid. Perustuslakivaliokunta on todennut mietinnössään (PeVM 17/2006 vp, s. 3), että uskonnon- ja sananvapauden taustalla vaikuttavat yleiset ajatukset moniarvoisesta ja suvaitsevasta yhteiskunnasta. Ks. myös Kokkinakis v. Greece (1993), kohta 13.

³⁷¹ OKV/692/1/2011, s. 3.

³⁷² Ibid. s. 3–4.

³⁷³ Ibid. s. 4–5

huomioi ratkaisussaan sen, että nurkkaus oli paikalla ajallisesti lyhyen ajan, eikä ylittänyt suhteellisuusvaatimusta.³⁷⁴ Positiivista erityiskohtelua tarkoittavien toimenpiteiden tulee olla väliaikaisia ja loppua, kun niiden tavoite tosiasiallisesta yhdenvertaisuudesta on saavutettu.³⁷⁵ Tapauksessa siis suhteellisuusvaatimus ei olisi todennäköisesti ylittynyt, vaikka nurkkaus olisi ollut paikallaan pidempään. Kritiikkiä kaupunki sai harhaanjohtavasta tiedotuksestaan³⁷⁶.

Keväällä 2020 COVID-19-epidemian synnyttämiin poikkeusoloihin liittyen aluehallintovirastot ovat antaneet valtioneuvoston 16.3.2020 antaman suosituksen³⁷⁷ jälkeen (17.3.2020) tartuntatautilain 58.1 §:n nojalla toimialueittensa kuntien alueella kiellon järjestää sisä- ja ulkotiloissa yleisötilaisuuksia tai yleisiä kokouksia, joihin osallistuu yli kymmenen henkilöä.³⁷⁸ Kielto ei kuitenkaan koske uskonnollisia yhteisöjä. Valtioneuvoston linjausta koskevassa muistiossa³⁷⁹ todetaan, että yleiset kokoukset ja yleisötilaisuudet määritellään kokoontumislain (530/1999) 2 §:ssä, jonka 3. momentin mukaan lakia ei sovelleta uskonnollisten yhdyskuntien tunnusomaiseen toimintaan kuuluviin tilaisuuksiin, jotka järjestetään julkista uskonnonharjoitusta varten yhdyskunnan omissa tai niitä vastaavissa tiloissa. Valtioneuvosto on kuitenkin suositellut myös uskonnollisten yhdyskuntien toimivan suosituksen mukaan.³⁸⁰ Uskontojen yhteistyöjärjestö USKOT foorumi ry suositteli uskonnollisia toimijoita sulkemaan tilansa ja näin eri toimijat ovat tehneet.³⁸¹

3.7 Muut positiiviseen uskonnonvapauden Suomessa vaikuttavat seikat

Positiiviseen uskonnonvapauden liittyy edellä käsiteltyjen teemojen lisäksi uskonnollisia yhdyskuntia eri tavalla kohteleva verotus, uskonnonopetus kouluissa, oikeus kieltäytyä asepalveluksesta sekä Euroopassa kiistellyt teemat, erityisesti uskonnollisten vähemmistöjen oikeus käyttää uskontoon perustuvia vaatteita ja symboleita, poikien ympärileikkaus ja erityinen tapa suorittaa teurastus.

³⁷⁴ Ibid., s. 5.

³⁷⁵ Anttila – Ojanen 2019, s. 193–194.

³⁷⁶ OKV/692/1/2011 s. 5–6. Rukousnurkkaan viitattiin nettisivuilla virheellisesti moskeijana. Lisäksi kyseinen virheellinen tieto oli nettisivuilla vielä kaksi vuotta senkin jälkeen, kun nurkkaus oli jo poistettu.

³⁷⁷ Valtioneuvosto 2020.

³⁷⁸ Aluehallintovirasto 2020.

³⁷⁹ Oikeusministeriö 2020.

³⁸⁰ Valtioneuvosto 2020.

³⁸¹ USKOT-foorumi 2020.

Suomessa verotusoikeus on ainoastaan evankelis-luterilaisella kirkolla sekä ortodoksisella kirkolla.³⁸² Muut uskonnolliset yhdyskunnat voivat kerätä maksuja jäseniltään.³⁸³ Myös muille uskonnollisille yhdyskunnille on ehdotettu mahdollisuutta kerätä veroja. Sitä ei kuitenkaan ole pidetty erityisen hyödyllisenä ottaen huomioon uskonnollisten yhdyskuntien verraten pienet jäsenmäärät ja verottamisesta yhteisölle syntyvät kulut.³⁸⁴

Perusopetuslain 13 §:ssä säädetään uskonnon- ja elämäncatsomustiedon opetuksesta. Perusoikeusuudistusta koskeneessa hallituksen esityksessä HE 309/1993 vp todetaan, että uskonnonvapaus edellyttää yksilön mahdollisuutta saada uskonnollista tai elämäncatsomuksellista opetusta.³⁸⁵ Uskonnon opetus ei kuitenkaan sisällä uskonnon harjoittamista.³⁸⁶ Aikaisemmin laissa viitattiin oppilaan oman tunnustuksen mukaiseen uskonnonopetukseen, mutta nykyisellään ilmaisu on korvattu termillä ”oppilaan oman uskonnon opetus”.³⁸⁷ Perusopetuslaissa (628/1998) evankelis-luterilainen kirkko ja ortodoksinen kirkko ovat muihin uskontokuntiin verrattuna hieman eri asemassa uskonnonopetuksen järjestämisvelvollisuuden suhteen.³⁸⁸ Nämä erot voivat kuitenkin olla hyväksyttyjä johtuen evankelis-luterilaisen kirkon sekä ortodoksisen seurakunnan erityisestä asemasta suhteessa valtioon.³⁸⁹ Lukiolain 16 §:ssä säädetään vastaavalla tavalla uskonnon- ja elämäncatsomustiedon opetuksesta. Lukion osalta opetussuunnitelmaa ei ole vahvistettu muihin kuin evankelis-luterilaiseen, ortodoksiseen, islamiin, katoliseen ja juutalaiseen uskontoon.³⁹⁰ Ylioppilastutkinnossa on mahdollistaa

³⁸² Vero 2013. Laki evankelis-luterilaisten seurakuntien jäsenten velvollisuudesta suorittaa veroa seurakunnalle (1013/2012), laki ortodoksisesta kirkosta 77 § sekä sekä laki yhteisöjen, yhtymien ja yhteisetuoksien verovelvollisuudesta ortodoksisille seurakunnille (191/1935). Esimerkiksi vuonna 2017 evankeli-luterilaisen kirkon kirkollisverotulot olivat noin 885 miljoonaa euroa, Suomen evankelis-luterilainen kirkko 2020a.

³⁸³ Uskonnonvapauslaki 10.1 § 7-kohta.

³⁸⁴ Turun Sanomat 2019.

³⁸⁵ HE 309/1993 vp, s. 55–56.

³⁸⁶ PeVM 10/2002 vp, s. 4.

³⁸⁷ HE 170/2002 vp, s. 60.

³⁸⁸ Perusopetuslain 13 §:n (454/2003) mukaan perusopetuksen järjestäjän tulee järjestää oppilaiden enemmistön uskonnon mukaista uskonnon opetusta, joka käytännössä aina on evankelisluterilaisuus. Tähän uskontokuntaan kuuluvien tulee osallistua kyseiseen opetukseen, mistä on syntynyt keskustelua, ks. esim. Helsingin sanomat 2019c ja Yle 2020b. Vähintään kolmelle evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai kolmelle ortodoksiseen kirkkokuntaan kuuluvalla oppilaalla, jotka eivät osallistu kyseiseen opetukseen, järjestetään heidän oman uskontonsa opetusta. Myös uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomalle oppilaalle, joka ei osallistu enemmistön uskonnonopetukseen, opetetaan elämäncatsomustietoa. Elämäncatsomustietoon osallistuu huoltajansa pyynnöstä myös oppilas, joka kuuluu uskonnolliseen yhdyskuntaan, mutta jolle ei järjestetä hänen oman uskontonsa opetusta. Perusopetuksen järjestäjän tulee järjestää elämäncatsomustiedon opetusta, jos opetukseen oikeutettuja oppilaita on vähintään kolme. Muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluville vähintään kolmelle oppilaalle järjestetään heidän oman uskontonsa opetusta, tosin vain jos heidän huoltajansa sitä pyytävät. Käytännössä siis evankelis-luterilaista ja ortodoksista opetusta järjestetään aina, jos kyseisiä lapsia on vähintään kolme. Muissa tapauksissa vaaditaan huoltajien pyyntöä. Vastaavalla tavalla säädetään lukiolain (714/2018) 16 §:ssä

³⁸⁹ PeVL 13/1982 vp, s. 2.

³⁹⁰ ePerusteet 2020.

suorittaa ainoastaan evankelis-luterilaisen tai ortodoksisen uskonnon sekä elämäkatsomus-tiedon ylioppilaskoe. Islamia, juutalaista uskontoa tai katolista uskontoa ei ole mahdollista kirjoittaa.³⁹¹ Lisäksi ongelmia liittyy erityisesti vähemmistöuskontojen opetuksen järjestä-miseen.³⁹²

KP-sopimusta valvovan YK:n ihmisoikeuskomitean mukaan oikeus aseistakieltäytymiseen voidaan johtaa artiklasta 18, mikäli velvollisuus tappavan voiman käyttämiseen on vaka-vassa ristiriidassa omantunnon vapauden kanssa sekä uskonnon ja vakaumuksen harjoitta-misen kanssa. Mikäli valtiossa on oikeus aseistakieltäytymiseen, ei vakaumusten välille ole sallittua tehdä eroa. Myöskään niihin, jotka eivät ole suorittaneet asepalvelusta, saa kohdis-taa syrjintää.³⁹³ Vastaavasti Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on todennut, että artiklan 9 alaan kuuluu oikeus asepalveluksen vastustamiseen, kun tämä johtuu vakavasta ja ylitse-pääsemättömästä ristiriidasta asevelvollisuuden ja henkilön omantunnon tai syvän ja aidon uskonnollisen tai muun vakaumuksen välillä.³⁹⁴ Asepalveluksen vaihtoehtona tulee olla mahdollisuus suorittaa siviilipalvelus.³⁹⁵ Perustuslain 127.2 §:n mukaan oikeudesta saada vakaumuksen perusteella vapautus osallistumisesta sotilaallisen maanpuolustukseen sääde-tään lailla. Tätä perustuslaillista toimeksiantoa täsmentää nykyinen siviilipalvelulaki (1446/2007).³⁹⁶ Lain 1.2 §:n mukaan asevelvollisen, jonka vakaumukseen perustuvat syyt estävät häntä suorittamasta asevelvollisuuslaissa (1438/2007) säädettyä palvelusta, vapaute-taan sen suorittamisesta ja määrätään suorittamaan siviilipalvelusta kuten laissa säädetään. Asepalvelus on asevelvollisuuslain 67 §:n mukaan mahdollista suorittaa myös aseettomana

³⁹¹ Tainio – Kallioniemi 2019, s. 147.

³⁹² Ks. Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2018a, s. 29–30 sekä EOAK/3469/2016. Valtioneuvoston vuonna 2019 jul-kaisemassa selvityksessä *Koulujen monet kielet ja uskonnot* selvitettiin vähemmistöuskontojen tilannetta eri koulutusasteilla. 22 % kyselyyn vastanneista perusopetuksen järjestäjistä katsoi, että heidän kuntansa ei kyen-nyt vastaamaan katsomusten opetusten tarpeeseen. Tainio – Kallioniemi 2019, Kuvio 6.13. Syitä tähän oli pätevän opettajan puute, islamin uskonnon opetuksen järjestäminen sekä palveluverkon haasteet. Lukio-ope-tuksen osalta haasteita tuotti pienet opetusryhmät sekä pätevän opettajan löytyminen. Tainio – Kallioniemi 2019, s. 150–151.

³⁹³ United Nations Human Rights Committee 1993, kohta 11. Aikaisemmin Jehovan todistajat oli Suomessa uskonnonvapautteen vedoten vapautettu kokonaan asepalveluksesta (laki Jehovan todistajien vapauttamisesta asevelvollisuuden suorittamisesta eräissä tapauksissa (645/1985), ks. myös PeVL 9/1985 vp). Laki säädettiin aikanaan perustuslainsäätämisyjärjestyksessä, sillä oli ongelmallista perustuslain yhdenvertaisuuden ja syrjintä-kiellon näkökulmasta, että ainoastaan Jehovan todistajat oli vapautettu asepalveluksesta. Jehovan todistajien erityisvapaus kumottiin yhdenvertaisuuden vastaisena lailla 330/2019.

³⁹⁴ Bayatyan v. Armenia (2011), kohta 110.

³⁹⁵ Ibid. kohdat 24–125.

³⁹⁶ Lain tarkoituksena on myös hallituksen esityksen mukaan huomioida uskonnon ja omantunnon vapaus. Lain ”vakaumus” on laaja ja kattaa uskonnolliset, ei-uskonnolliset ja omaantuntoon liittyvät syyt. HE 140/2007, s. 4 ja 28.

vakaumukseen perustuvien omantunnon syiden takia. Siviilipalvelus on kuitenkin asepalvelusta huomattavasti pidempi,³⁹⁷ mistä Suomea on kritisoitu.³⁹⁸

Toisin kuin monessa Euroopan maassa,³⁹⁹ Suomessa ei ole lainsäädäntöä tai muutenkaan yleisiä kieltoja käyttää tiettyjä uskonnollisia symboleita tai uskontoon liittyviä vaatteita. Käytännössä jokin kiello saattaisi yksittäistilanteessa olla Suomessa oikeutettu esimerkiksi työturvallisuuden vuoksi.⁴⁰⁰ Poikkeuksena edelliseen on se, että poliisin ja varusmiesten sekä armeijahenkilökunnan virkapukuun eivät kuulu uskonnolliset symbolit tai asusteet, eli käytännössä ne on kielletty.⁴⁰¹ Koska poliisikoulussa opiskellessa käytetään poliisin virkapukua, estää nykyinen tilanne asiallisesti myös poliisikoulussa opiskelun uskonnollisen vaateen tai symbolin kanssa.⁴⁰² Armeijassa ei myöskään saa kasvattaa partaa.⁴⁰³ Yksittäisiä syrjintätapauksia, joissa on ollut kyse uskontoon perustuvan vaateen tai symbolin kieltämisestä, on ratkottu muun muassa aluehallintovirastossa ja käräjäoikeudessa.⁴⁰⁴

Suomessa poikien ympärileikkausta, joka on juutalaisuudessa ja islamissa uskonnollinen velvollisuus, ei ole kielletty lainsäädännöllä. Vallitsevan oikeustilan mukaan ei-lääketieteellisistä syistä tehtävä poikien ympärileikkaus on sallittu, mikäli se suoritetaan asianmukaisesti. KKO on ratkaisussa 2008:93 todennut, että toimenpide voi lapsen edun mukainen asia ja että ”uskonnollisista syistä suoritettavalla ympärileikkauksella voidaan arvioida olevan

³⁹⁷ Asepalvelus on kestoalta vähimmillään 165 päivää (asevelvollisuuslaki, 35 § (310/2012)), siviilipalvelus 347 päivää (siviilipalveluslaki 4 § (717/2012))

³⁹⁸ United Nations Human Rights Committee 2013, kohta 1 sekä Council of Europe, Office of the Commissioner for Human Rights 2006, kohta 46.

³⁹⁹ Ks. esim. Pew Research Center 2019, s.19, BBC 2018 sekä Equinet European Network of European Equality Bodies 2017, s. 83–86, 92–93 ja 96–100.

⁴⁰⁰ Ks. työturvallisuuslaki (738/2002) 20 §. Espoon seudun koulutuskuntayhtymä Omniassa oppilailta on kielletty kasvot peittävien huivien käyttö, Espoon seudun koulutuskuntayhtymä Omnia, kohta 1. Katso myös Kaleva 2018, PeVM 25/1994 vp, s. 9 ja StVL 5/1994 vp, s. 6.

⁴⁰¹ Sisäministeriön asetus poliisin virkapuvusta (1106/2013) 3 §, Poliisihallitus 2013, s. 4–5 sekä Pääesikunta 2014, erityisesti kohta 4. Sisäministeriön poliisiosasto selvittää ilmeisesti tällä hetkellä, miten poliisin asuun olisi mahdollista yhdistää huivia, Helsingin sanomat 2019e.

⁴⁰² Sisäministeriön asetus poliisin virkapuvusta 6 §. Nykyisen hallitusohjelman mukaan ”[e]rilaisista etnisistä taustoista tulevien hakeutumista poliisikoulutukseen pyritään edistämään”, Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019, s. 78.

⁴⁰³ Pääesikunta 2016, kohta 90.

⁴⁰⁴ Esimerkiksi aluehallintoviraston ratkaisussa ESA-VI/524/05.13.05.02/2013 oli kyse siitä, että bussiyhtiö kielsi sikhikuljettajaa käyttämästä turbaania, jota hän piti uskonnollisista syistä. Etelä-Suomen aluehallintoviraston mukaan kyse oli välillisestä syrjinnästä. Toisessa julkisuutta saaneessa tapauksessa vaateliikkeen edustajat tuomittiin työsyrynnästä, kun he lähettivät kiireapulaiseksi palkatun työntekijän kotiin tämän (islamiin kuuluvan) huivin takia. Yrityksen mukaan liikkeen mallistosta ei löytynyt sopivaa huivia kyseiselle työntekijälle käytettäväksi, eikä työntekijä saanut käyttää omaa huiviaan, Iltalehti 2014. Keväällä 2019 Helsingin hovioikeus pysytti käräjäoikeuden sakkotuomion syrjinnästä tapauksessa, jossa niqabia käyttävää musliminaista ei palveltu kaupassa, kun hän ei suostunut paljastamaan kasvojaan, Helsingin sanomat 2019a.

myönteistä merkitystä nimenomaan leikattavan pojan itsensä, hänen identiteettinsä kehittymisen sekä uskonnolliseen ja sosiaaliseen yhteisöönsä kiinnittymisen kannalta.”⁴⁰⁵

Uskonnonharjoitukseen kuuluu myös eläinten teurastus uskonnollisten määräysten edellyttämällä tavalla.⁴⁰⁶ Käytännössä kyse on muslimeiden halal- ja juutalaisten *shehita*-teurastuksesta. Suomessa eläinsuojelulaki (247/1996) edellyttää lähtökohtaisesti tainnutusta ennen eläimen lopettamista siipikarjaan kuuluvia eläimiä ja sileälastaisia lintuja lukuun ottamatta (33 § (584/2013)). 33 b §:n (584/2013) mukaan uskonnollisista syistä on kuitenkin sallittua sellainen teurastustapa, jossa verenlasku aloitetaan samanaikaisesti eläimen tainnuttamisen kanssa. Suomen lainsäädäntö on tältä osin tiukempi kuin EU:n ns. lopettamisasetus.⁴⁰⁷ Uskonnollisista syistä noudatettavasta teurastamistapavasta säädetään tarkemmin maa- ja metsätalousministeriön eläinsuojeluasetuksen (396/1996) 12. luvussa. Tosin jo tälläkin hetkellä tainnutus ilmeisesti tehdään ennen verenlaskun aloittamista, jolloin teurastus ei juutalaisten ja osan muslimeista näkemyksen mukaan täytä uskonnollisen teurastustavan edellytyksiä. Nykyinenkin eläinsuojelulain vaatimus, jossa tainnutusta edellytetään samanaikaisesti verenlaskun aloittamisen aikaan, ei välttämättä myöskään täytä uskontojen vaatimuksia.⁴⁰⁸

3.8 Yhteenvetoa

Edellä on käsitelty Suomessa positiivisen uskonnonvapauteen vaikuttavaa lainsäädäntöä, valtion toimia sekä yksittäisiä tapauksia. Aineiston jaottelu perustuu ihmisoikeusindikaattorityössä käytettyyn tapaan jaotella tutkittavat indikaattori rakenne-, prosessi- ja

⁴⁰⁵ KKO 2008:93, kohta 26. KKO:n mukaan ympärileikkauksen järjestäminen ei ollut oikeudenvastaista eikä siten rangaistavaa. Asiassa merkitystä oli sillä, että ympärileikkaus oli suoritettu asiallisesti ja kivunlievityksestä oli huolehdittu. Lisäksi ympärileikkaus toimenpiteenä on yleisesti vaaraton toimenpide ja sitä on mahdollista pitää vähäisenä puuttumisena lapsen ruumiilliseen koskemattomuuteen, sikäli kuin toimenpide suoritetaan lääketieteellisesti asianmukaisesti, hygieenisesti ja kivunlievityksestä huolehtien, kohdat 25, 28 ja 29. Esimerkiksi Saksassa tuomioistuimien on todennut toimenpiteen olevan pahoinpitely, mutta valtio myöhemmin muutti lakia niin, että poikien ympärileikkaus on sallittua uskonnollisista syistä, Pew Research Center 2019, s. 19–20.

⁴⁰⁶ KKO 2008:93, kohta 25.

⁴⁰⁷ Ks. esim. United Nations Human Rights Committee 1993, kohta 4; Cha’are Shalom Ve Tsedek v. Ranska (2000) [GD], kohta 74 sekä Neuvoston asetus (EY) N:o 1099/2009, annettu 24 päivänä syyskuuta 2009, eläinten suojelusta lopetuksen yhteydessä, kohta 18.

⁴⁰⁸ Neuvoston asetus (EY) N:o 1099/2009, annettu 24 päivänä syyskuuta 2009, eläinten suojelusta lopetuksen yhteydessä, artikla 4(4).

⁴⁰⁹ HE 154/2018 vp, s. 52 sekä Halal Monitoring Committee UK 2020 ja Department of Halal Certification EU. Edellisellä vaalikaudella eläinsuojelulakia pyrittiin muun muassa uskonnollisen teurastuksen osalta muuttamaan, mutta asiaa ei ehditty kyseisellä vaalikaudella käsitellä ja se raukesi, HE 154/2018 vp. Mikäli lakiesitys olisi sellaisenaan hyväksytty, olisi se tarkoittanut sitä, että islamiin kuuluva halal-teurastus ja juutalaisuuteen kuuluva *shehita*-teurastus olisivat käytännössä loppuneet Suomessa. Ks. Suomen juutalaisten seurakuntien keskusneuvosto 2018 sekä Ali 2018.

lopputulosindikaattoreihin. Kuten yllä on tullut ilmi, positiiviseen uskonnonvapauteen jollain tavalla rajoittavasti vaikuttavaa lainsäädäntöä on runsaasti. Toisaalta julkinen valta pyrkii myös aktiivisin toimin korjaamaan tilannetta ja varmistamaan muun muassa erilaisilla rahallisilla avustuksilla, että uskonnonvapaus toteutuisi vähemmistöjen osalta käytännössä.

Suomessa evankelis-luterilaisen kirkon vahvasta erityisasemasta johtuen lainsäädännössä on useita rakenteita, jotka eivät kohtelee eri uskonnollisia yhdyskuntia samalla tavalla. Pahimmillaan tämä voi johtaa ongelmiin yksilöiden uskonnonvapauden toteutumisen kannalta. Edellä on käsitelty ensin kirkon ja valtion suhdetta Suomessa, mihin liittyy myös uskonnollisten yhdyskuntien oikeus rekisteröityä sekä toisaalta valtion neutraliteetti suhteessa uskonkuntien sisäisiin asioihin. Uskonnonvapauslain tarkoituksena on turvata uskonnonvapauden käyttäminen ja se on vähemmistöryhmille tärkeä positiivisen uskonnonvapauden tosiasiallisen toteutumisen kannalta.

Usein voi olla kyse siitä, että neutraaleilta tai tavallisilta vaikuttavat ja kaikille sopivat säännöt eivät majoitakaan vähemmistöuskontojen edustajia, joiden tavat ja uskonnon harjoittaminen poikkeavat totutusta. Kristinuskon merkitys sekä evankelis-luterilaisen kirkon ja valtion läheinen asema heijastuu pitkälti moniin luvussa käsiteltyihin asioihin, esimerkiksi vähemmistöuskontojen vaatimuksiin ja toiveisiin työajoista poikkeamiseen, mitkä eivät aina ole olleet menestyksekkäitä. Kuitenkaan esimerkiksi työpaikalla rukoilua ei voi kategorisesti kieltää, ellei se vaikuta työntekoon tai muiden negatiiviseen uskonnonvapauteen. Myös tilanteita, joissa työpaikalta kielletään poistuminen uskonnon harjoitusta varten, tulee arvioida kriittisesti silloin kun työpaikalla oloinen koko työpäivän ajan ei ole välttämätöntä. Rakenteellisia ja mahdollisesti vakaviakin ongelmia liittyy uskonnonvapauden toteutumiseen vankiloissa. Vankiloissa työskentelee valtion palkkaamia pappeja, mutta muiden uskonnollisten yhdyskuntien toimijat joutuvat vierailemaan vankiloissa omakustanteisesti. Asiaan ollaan sisäministeriön toimenpideohjelman mukaan puuttumassa. Armeijan palvelusohjesäännössä selvästi pyritään huomioimaan eri uskontojen edustajien erityistarpeet.

Uskonnollisiin palvontapaikkoihin ja rakennuksiin liittyy ongelmia, erityisesti muslimien kohdalla. Suomessa ei ole yhtään varsinaista yleisessä käytössä olevaa moskeijaa ja ECRI on jo vuonna 2013 maaraportissaan todennut, että sekä moskeijan että hautausmaan osalta julkisen vallan tulisi pyrkiä dialogiin maan muslimiyhteisön kanssa. Keväällä 2020 COVID-19-epidemian yhteydessä asetetut kiellot islamiin kuuluvan vainajan pesuun liittyen

herättävät huolen siitä, kuinka vähemmistöjen oikeudet ja tarpeet muun muassa terveydenhuollossa tunnustetaan ja huomioidaan. Pelkona on se, että uskonnonvapauden merkitystä yksilön elämässä ei tunnusteta ja uskonnon harjoittamisen mahdollistamisen ajatellaan olevan ”kädenojennus” kuten Metsälän säilöönottoyksikön tapauksessa, vaikka kyse on yksilön perustuslaillisesta oikeudesta. Toisaalta useissa tapauksissa julkiset toimijat ovat pyrkineet positiivisen erityiskohtelun turvin tarjoamaan tiloissaan muslimiasiakkaille mahdollisuuksia rukouluun. Muita positiiviseen uskonnonvapauteen vaikuttavia seikkoja on käsitelty luvussa 3.7.

3.9 Uskontoon perustuva syrjintä Suomessa

3.9.1 Lainsäädännöstä

Luvussa 2.6 on käsitelty yleisesti syrjintäkieltoa sekä kansallista syrjintälainsäädäntöä, keskittyen erityisesti yhdenvertaisuuslakiin. Kansallinen erityisyys, yhdenvertaisuuslaissa säädetty viranomaisen, koulutuksen järjestäjän ja työnantajan velvollisuus edistää yhdenvertaisuutta voivat parhaimmillaan toimia suunnitelmallisena syrjinnän estämisen ja poistamisen työkaluna, ja voivat olla myös merkityksellisiä uskonnonvapauden kannalta.

Yhdenvertaisuuslaissa on kuitenkin puutteita, jotka voivat heikentää yksilöiden oikeussuojaa ja vaikeuttavat sekä yksittäisiin syrjintätapauksiin että laajemmassa mittakaavassa syrjintään puuttumista. Ongelmat liittyvät etenkin työelämässä tapahtuvaan syrjintään. Työelämä on iso osa-alue ihmisen elämässä, myös syrjinnän osalta. Kuitenkaan yhdenvertaisuusvaltuutettu ei voi YVL 19.2 §:n mukaan yksittäisessä työsuojeluviranomaisen toimivaltaan kuuluvassa tilanteessa antaa perusteltua kannanottoa. Tätä on pidetty jo nykyisen yhdenvertaisuuslain säätämisen yhteydessä ongelmallisena.⁴⁰⁹ Myös ECRI on vuonna 2019 suositellut, että yhdenvertaisuusvaltuutetulle annettaisiin toimivalta tutkia myös yksittäisiä työelämän syrjintätapauksia.⁴¹⁰ Vastaavasti yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnalla ei

⁴⁰⁹ Perustuslakivaliokunnan lausunnon mukaan valvonnan eriyttäminen ongelmallista sekä valvonnan että valtuutetun aseman kannalta, sillä työelämä on keskeinen elämäalue, jolla yhdenvertaisuuslakia sovelletaan, PeVL 31/2014 vp, s. 10. Myös työelämä- ja tasa-arvovaliokunta huomioi tämän vaikkakin piti järjestelyä loppupeleissä perusteltuna ja tarkoituksenmukaisena siitä syystä, että työsuojeluviranomaisella on kattavasti valtakunnallisia toimipisteitä ja työsuojeluviranomaisella on kattava tuntemus työelämästä. Ongelmallisena valiokunta piti sitä, että ”työsuojeluviranomaiset eivät ole perus- ja ihmisoikeuskysymysten asiantuntijoita, kuten yhdenvertaisuusvaltuutettu on”. TyVM 11/2014 vp, s. 7. Ks. myös Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2018a, s. 45–47.

⁴¹⁰ Council of Europe 2019, kohta 16.

ole toimivaltaa kieltää toimijaa jatkamasta tai uusimasta syrjintää tai määrätä asianomaista ryhtymään toimenpiteisiin yhdenvertaisuuslaissa säädettyjen velvollisuuksien täyttämiseksi tai määrätä uhkasakkoa, kun kyse on työsuojeluviranomaisen toimivaltaan kuuluvista syrjintätapauksista (YVL 20.3 §).⁴¹¹ ECRI on tältäkin osin suositellut, että lautakunnan toimivalta laajennettaisiin koskemaan työelämässä tapahtuvaa yhdenvertaisuuslaissa kiellettyä syrjintää.⁴¹² Lisäksi ECRI on suositellut lisäresursseja lautakunnalle.⁴¹³ Edellä mainitut ongelmat voivat vaikuttaa uhrien oikeusturvaan merkittävällä tavalla. Myös syrjintää valvo-
vien toimivaltaisten viranomaisten kentän pirstaloituminen on lähtökohtaisesti ongelmalista⁴¹⁴.

3.9.2 Asenteet uskovaisia kohtaan

Euroopan komission vuoden 2019 erityiseurobarometrissa 493 *Syrjintä Euroopan unionissa* Suomen osalta 17 % piti ”epämukavana” sitä, että uskonnoltaan valtaväestöstä poikkeava äänestettäisiin maan korkeimpaan virkaan. Yhtenä kysymyksenä oli, ”kuinka epämiellyttävältä teistä tuntuisi, jos joku kollegoistanne, jonka kanssa olette päivittäin yhteydessä, kuuluisi johonkin seuraavista ryhmistä”. Kristittyä kollegaa miellyttävänä piti 76 %, kohtuullisen miellyttävänä 10 %, epämiellyttävänä 1 % ja 11 %:lle asialla ei ollut väliä. Juutalaisen kollegan osalta vastaavat tulokset olivat 70 % (miellyttävä) 12 % (kohtuullisen miellyttävä), 5 % (epämiellyttävä) ja 11 % (ei mitään väliä); buddhalaisen kollegan osalta 69 % (miellyttävä), 11 % (kohtuullisen miellyttävä), 7 % (epämiellyttävä) ja 11 % (ei mitään väliä) ja muslimikollegan osalta 63 % (miellyttävä), 13 % (kohtuullisen miellyttävä), 12 % (epämiellyttävä) ja 10 % (ei mitään väliä).⁴¹⁵

Kysymykseen siitä, saako uskonnollisen vakaumuksen perusteella asettaa toisen työnhakijoista, jolla on yhtäläiset taidot ja pätevyys toiseen hakijaan verrattuna heikompaan asemaan, 42 % kyselyyn vastanneista suomalaisista piti hyväksyttävänä. EU-maiden keskiarvo oli 28 %. Hakijan ihonväriä hyväksyttävänä kriteerinä heikompaan asemaan asettamisesta piti 57

⁴¹¹ Lautakunta sen sijaan on toimivaltainen valvomaan tasa-arvolain noudattamista myös työelämän osalta (tasa-arvolaki 16 ja 21 §:t (1329/2014)). Vastaavasti kuin yhdenvertaisuusvaltuutetun supistettu mandaatti, myös lautakunnan kyvyttömyys puuttua työelämässä tapahtuvaan yhdenvertaisuuslain vastaiseen syrjintään on huomioitu olevan lain säätämisvaiheessa ongelmallinen, PeVL 31/2014 vp, s. 10.

⁴¹² European Commission Against Racism and Intolerance 2019, kohta 23.

⁴¹³ Ibid. 22 ja 23.

⁴¹⁴ Katso esim. HE 19/2014 vp, s. 29.

⁴¹⁵ Euroopan komissio 2019, QC12R.

% kyselyyn vastanneista suomalaisista (EU-keskiarvo 37 %) ja nimeä 33 % (EU-keskiarvo 19 %).⁴¹⁶

Pew-tutkimuskeskuksen mukaan haastatelluista suomalaisista 93 % hyväksyisi juutalaisen perheenjäsenekseen, 83 % muslimin.⁴¹⁷ Saman tutkimuksen mukaan suomalaisista 62 % oli sitä mieltä, että islam on lähtökohtaisesti yhteensopimaton maan kulttuurin ja arvojen kanssa. Tämä oli tutkimukseen osallistuneiden maiden huonoin tulos. 29 % vastanneista oli sitä mieltä, että tällaista eroa ei ole.⁴¹⁸ Kysymykseen siitä, pitäisikö maassa asuvien musliminaisten pukeutumista rajoittaa, 14 % suomalaisista vastanneista oli sitä mieltä, että musliminaiset eivät saisi pitää mitään uskonnollisia vaatteita, 39 % kieltäisi kasvojen peittämisen ja 45 % oli sitä mieltä, että musliminaisten kuuluu saada pukeutua haluamallaan tavalla.⁴¹⁹

Edelliset vastaukset eivät sellaisenaan kerro syrjinnän yleisyydestä Suomessa, mutta ne kertovat asenteista. Kyselyyn vastanneista 29 % arveli uskontoon ja vakaumukseen perustuvan syrjinnän olevan yleistä, 67 % arveli sen olevan harvinaista ja 1 % vastanneista oli sitä mieltä, että uskontoon ja vakaumukseen perustuvaa syrjintää ei Suomessa esiinny.⁴²⁰ Euroopan unionin perusoikeusviraston (*European Union Agency for Fundamental Rights, FRA*) EU MIDIS II (*Second European Union Minorities and Discrimination Survey*) -kyselyyn vastanneista suomalaisista kohderyhmän edustajista 32 % oli sitä mieltä, että uskontoon perustuva syrjintä on hyvin yleistä tai yleistä, 63 % sitä mieltä, että se on melko tai hyvin harvinaista.⁴²¹

3.9.3 Syrjintä ja häirintä uskonnon perusteella

Suomessa erillisiä tutkimuksia uskonnollisiin ryhmiin kuuluvien henkilöiden kokemasta syrjinnästä uskonnon perusteella ei sellaisenaan ole tehty. Suomen osalta on sen sijaan tehty erilaisia selvityksiä, joita käsitellään alla, joissa uskonto on tutkimustuloksissa ilmennyt yhtenä vastaajien kokemana syrjintäperusteena. Useissa tutkimuksissa on ollut kyse jostain tietystä kysymyksestä, kuten etnisestä profiloinnista⁴²², jossa uskonto on ollut merkityksellinen

⁴¹⁶ Ibid. QC4.

⁴¹⁷ Pew Research Center 2018b, s. 65.

⁴¹⁸ Ibid. s. 66.

⁴¹⁹ Ibid. s. 67.

⁴²⁰ Euroopan komissio 2019, QC1.

⁴²¹ European Union Agency for Fundamental Rights 2020.

⁴²² Keskinen ym. 2018.

seikka muiden syrjintäperusteiden ohella. Lisäksi esimerkiksi oikeusministeriö on vuonna 2018 julkaissut selvityksen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden kokemasta moniperusteisesta syrjinnästä, jossa uskonto syrjintäperusteena oli myös osassa.⁴²³ Selvityksiä on tehty myös koulussa koetusta syrjinnästä⁴²⁴ sekä lasten ja nuorten kokemasta syrjinnästä.⁴²⁵

EU MIDIS II -selvityksen kohderyhmänä Suomessa oli Saharan eteläpuolisesta Afrikasta kotoisin olevat maahanmuuttajat ja heidän jälkeläisensä. Tutkimuksessa syrjintäperusteena oli etninen- tai maahanmuuttajatausta, johon sisältyi ihonväri, etninen alkuperä ja uskonto tai uskonnollinen vakaumus.⁴²⁶ Suomalaisista vastaajista 45 % oli tutkimusta edeltäneen 12 kuukauden aikana kokenut syrjintää (EU-keskiarvo 24 %)⁴²⁷ ja edellisen viiden vuoden aikana 60 % (EU-keskiarvo 39%).⁴²⁸ Edeltäneen viiden vuoden aikana syrjintää uskonnon perusteella työhaussa, työpaikalla ja kouluviranomaisten kanssa asioidessa oli kokenut 6 % vastanneista (naisista 10 % ja miehistä 3 %, syrjintää uskonnon perusteella EU-maissa keskimäärin oli kyselyyn vastanneista kokenut 12 %, kohderyhmään kuuluvista 5 %).⁴²⁹ Suomessa häirintää etnisen tai maahanmuuttajataustan takia oli kokenut viimeisen vuoden aikana 47 % vastanneista (EU-keskiarvo 24 %) ja väkivaltaa 5 % (EU-keskiarvo 3 %). Viiden edeltäneen vuoden aikana vastaavat luvut olivat 63 % (EU-keskiarvo 31 %) ja 13 % (EU-keskiarvo 4 %).⁴³⁰ Kyselyyn vastanneista suomalaisista muslimeista 13 % oli kokenut uskontoon perustuvaa syrjintää viimeisen viiden vuoden aikana, 15 % ihonväriin ja 26 % etniseen tai maahanmuuttajataustaan perustuvaa syrjintää.⁴³¹ Suomalaisista muslimivastaajista häirintää edellisen vuoden aikana oli kokenut 45 % vastaajista, kun EU-keskiarvo oli 27 %.⁴³²

Luvut ovat hälyttäviä. Tutkimus osoittaa hyvin, miten etninen tausta, ihonväri ja uskonto kietoutuvat yhteen ja miten useaan vähemmistöön samanaikaisesti kuuluvat henkilöt ovat alttiina syrjinnälle joko samanaikaisesti tai erikseen usean eri syrjintäperusteen takia.

⁴²³ Oikeusministeriö 2018.

⁴²⁴ Jauhola – Vehviläinen 2015, s. 50–52, s. 114–126.

⁴²⁵ Kankkunen ym. 2010.

⁴²⁶ European Union Agency for Fundamental Rights, Summary of main results – FI, s. 1.

⁴²⁷ European Union Agency for Fundamental Rights 2017, s. 31 figure 5.

⁴²⁸ European Union Agency for Fundamental Rights, Summary of main results – FI, s. 1.

⁴²⁹ Ibid. s. 2.

⁴³⁰ Ibid. s. 3.

⁴³¹ European Union Agency for Fundamental Rights 2018b, Kaavio 8.

⁴³² Ibid. Kaavio 2.

Erityisesti uskonnon osalta on keskeistä huomioida, että naiset kokevat uskontoon perustuvaa syrjintää paljon useammin kuin miehet. Koska kyselyyn vastanneesta kohderyhmästä suuri osa oli somaleja, ovat kyseessä käytännössä islaminuskoiset naiset.⁴³³

FRA:n vuonna 2018 12:ssa EU-maassa⁴³⁴ antisemitismistä tekemän tutkimuksen mukaan yhteensä mukaan 21 % juutalaiseksi identifioituvista oli kokenut syrjintää uskonnon perusteella tutkimusta edeltävän 12 kuukauden aikana.⁴³⁵ Syrjintää juutalaisuuden perusteella koettiin työnhaussa, työpaikalla, koulutyöntekijöiden toimesta, asunnonhaussa ja terveyspalveluissa.⁴³⁶ Häirintää vastanneista viimeisen 12 kuukauden aikana oli kokenut keskimäärin 28 %, viimeisen viiden vuoden sisällä 39 %.⁴³⁷ Kyselyä ei toteutettu Suomen juutalaisten keskuudessa, mutta myös Suomessa antiseminismi on yleistä ja arvioiden mukaan kasvanut.⁴³⁸ Koska juutalaisten Suomessa kokemasta syrjinnästä ei ole tehty tutkimuksia, nostetaan Euroopassa tehty tutkimus tässä esiin. Suomen somalialaisten liiton vuonna 2015–2016 tekemään *Syrjintätapausten kerääminen ja tietoisuuden luominen* -hankkeeseen vastanneista suomensomaleista noin 60 % kertoi tulleen syrjityksi uskonnon vuoksi (ja noin 31 % vaatetuksen).⁴³⁹ Oikeusministeriön vuonna 2016 tekemässä selvityksessä ilmeni, että Suomessa myös kristittyihin vähemmistöliikkeisiin kuuluvat henkilöt kokevat häirintää ja vihapuhetta.⁴⁴⁰

Poliisiammattikorkeakoulun tilastojen mukaan vuonna 2018 tehtiin 221 rikosilmoitusta epäillyistä viharikoksista⁴⁴¹, jotka perustuivat uskontoon tai vakaumukseen.⁴⁴² Suurin osa kohdistui muslimeihin (53 kappaletta) sekä kristittyihin (49 kappaletta) ja juutalaisiin (21

⁴³³ European Union Agency for Fundamental Rights 2017, Table 8. 33 % Suomessa haastatelluista oli somalitaustaisia. Ks. myös European Union Agency for Fundamental Rights 2018b, s. 32–33 sekä European Union Agency for Fundamental Rights 2017, s. 28.

⁴³⁴ Tutkimus tehtiin maaliskuu–kesäkuussa 2018 Itävallassa, Belgiassa, Saksassa, Tanskassa, Espanjassa, Ranskassa, Unkarissa, Italiassa, Latviassa, Alankomaissa, Puolassa, Ruotsissa ja Yhdistyneissä kuningaskunnissa.

⁴³⁵ European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe 2018a, Table 7.

⁴³⁶ Ibid. Figure 24.

⁴³⁷ Ibid. Figure 18. Häirinnällä tutkimuksessa tarkoitettiin ”offensive or threatening emails or text messages; offensive, threatening or silent phone calls; loitering or being deliberately followed by somebody in a threatening way; offensive or threatening comments in person; offensive gestures or inappropriate staring by somebody; offensive personal comments posted on the internet, including through social media”, s. 46.

⁴³⁸ Seurakuntalainen 2018.

⁴³⁹ Suomen somalialaisten liitto 2016, Taulukko 5.

⁴⁴⁰ Oikeusministeriö 2016, s. 98.

⁴⁴¹ Rauta 2018. Tutkimuksessa ”[t]apaus määriteltiin viharikokseksi, jos jokin tapauksen osapuolista (poliisi, uhri, todistaja, jne.) epäili, että rikoksen yhtenä motiivina oli epäluulo tai vihamielisyys jotakin uhrin (oletettua) viiteryhmää [kuten uskonto tai vakaumus] kohtaan.”, s. 7.

⁴⁴² Ibid. Kuvio 13.

kappaletta). Kohteina olivat myös Jehovan todistajat (3) sekä muut (8).⁴⁴³ Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta on todennut ratkaisussaan 393/2018 hakaristilipun pitämisen kerrostalon ikkunassa olevan yhdenvertaisuuslaissa tarkoitettua häirintää. Uskontoon perustuva syrjintä voi olla myös organisoitua. Esimerkkinä voidaan mainita uusnatsiliikkeet, kuten Pohjoinen vastarintaliike, joka on julkaissut juutalais- ja muslimivastaista materiaalia.⁴⁴⁴ Myös uskonnolliset yhteisöt voivat olla väkivaltaisen ekstremismin kohteena⁴⁴⁵. Sisäministeriön *Kansallisen väkivaltaisen radikalisoitumisen ja ekstremismin ennalta ehkäisytoimenpideohjelman 2019–2023* mukaan ”uskonnollisiin yhteisöihin ja niiden jäseniin kohdistetaan väkivaltaa, väkivallalla uhkailua sekä vihapuhetta”.⁴⁴⁶

Tutkimusten mukaan Suomessa koetaan syrjintää uskonnon perusteella, mutta uskontoon perustuvia ilmoituksia syrjinnästä on huomattavan vähän. Esimerkiksi Etelä-Suomen aluehallintoviraston työsuojeluun tulleista kanteluista vuonna 2018 ainoastaan 1 %:ssa ilmoitettiin uskonto syrjintäperusteeksi⁴⁴⁷. Yhdessäkään tarkastuksessa syrjintäperusteena ei ollut uskonto.⁴⁴⁸ Sen sijaan yhdenvertaisuusvaltuutetulle vuonna 2017 tulleista 172:sta yhteydenotoista, jotka koskivat työelämää, 8:ssa syrjintäperusteeksi ilmoitettiin uskonto.⁴⁴⁹ Vuonna 2018 yhdenvertaisuusvaltuutetulle vireille tulleista syrjintäkanteluista 4 % koski uskontoa.⁴⁵⁰ Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan käsittelemistä hakemuksista ei ole julkisista lähteistä saatavilla olevia tilastoja, kuten ei myöskään yleisesti aluehallintoviraston työsuojelun saamista kanteluista ja tarkastuksista.⁴⁵¹

Pienet luvut kertovat aliraportoinnista. EU MIDIS II -tutkimuksen mukaan 31 % muslimimaahanmuuttajista ja heidän jälkeläisistään ilmoittivat tai tekivät valituksen viimeisimmästä heidän etniseen tai maahanmuuttajataustaansa perustuvasta syrjintätapauksesta. Suomen luku on tosin huomattavasti korkeampi kuin EU keskiarvo (12 %), mutta osoittaa

---

⁴⁴³ Ibid. Taulukko 29.

⁴⁴⁴ Pew Research Center 2019, s. 35.

⁴⁴⁵ Väkivaltaisella ekstremismillä tarkoitetaan toimenpideohjelman mukaan sitä, että ”väkivaltaa käytetään, sillä uhataan, siihen yllytetään ja kannustetaan tai se oikeutetaan aatemaailmalla perustellen”, Sisäministeriö 2020, s. 20.

⁴⁴⁶ Sisäministeriö 2020, s. 55. Katso myös tämän työn luku 4.7.

⁴⁴⁷ Työsuojeluhallinto 2019, s. 8

⁴⁴⁸ Ibid. s. 9.

⁴⁴⁹ Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2018a, s. 44.

⁴⁵⁰ Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2018b, s. 15.

⁴⁵¹ Lisäksi esimerkiksi työsyryntätapauksissa työntekijän ja työnantajan tekemä sovintosopimus on salainen, Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2018a, s. 45.

kuitenkin, että valtaosa syrjinnästä jää piiloon.⁴⁵² Tulokset olivat vastaavia juutalaisten osalta: vakavimmista antisemitistisistä häirintätapauksista viitenä edellisenä vuonna keskimäärin 19 % ilmoitti asiasta poliisille tai muulle organisaatiolle.⁴⁵³ Vastaavia tuloksia on saatu myös muista tutkimuksista.⁴⁵⁴ Aliraportointi on ongelma, sillä mikäli tapauksista ei ilmoiteta, eivät ne tule viranomaisen tietoon, eikä niihin silloin välttämättä pystytä puuttumaan. Tämä vaikuttaa ensinnäkin yksilöiden oikeuksiin, sillä tällöin yksittäistapauksissa syrjintään ei puututa, yksilö ei pääse oikeuksiinsa ja syrjintä saattaa jatkua. Syrjinnän piilossa pysymisellä on haitallisia seurauksia myös laajemmassa yhteiskunnallisessa mittakaavassa. Mikäli viranomaisilla ei ole tiedossa kokonaiskuvaa syrjinnästä, ei tehokkaita toimenpiteitä voida kohdistaa oikein. Mikäli viranomaisilla taas on tietoa syrjinnästä ja siitä viestittää asianmukaisesti, se voi vahvistaa vähemmistöjen luottamusta viranomaisiin.⁴⁵⁵ Tämä taas voi lisätä syrjinnästä raportointia, sillä yhtenä syynä syrjinnästä ilmoittamatta jättämiseen oli epäluottamus siihen, että asialle tehtäisiin jotain.

3.9.4 Syrjinnän ja häirinnän seuraukset ja vaikutukset uskonnonvapauteen

Syrjinnällä ja häirinnällä on seurauksia ihmisten päivittäiseen elämään sekä uskonnon ilmaisun ja harjoittamisen vapauteen. Niistä FRA:n tutkimukseen vastanneista juutalaisista, jotka ainakin satunnaisesti käyttivät symboleita tai vaatteita, jotka identifioivat heidät juutalaisiksi, ainoastaan 29 % ei ikinä välttäisi niiden käyttöä. Sen sijaan 6 % vältti aina, 22 % usein ja 43 % satunnaisesti.⁴⁵⁶ Monet myös harkitsivat muuttoa toiselle asuinalueelle tai kokonaan pois maasta.⁴⁵⁷ Kyselyyn vastanneet kertoivat myös välttelevän tiettyjä juutalaisia tapahtumia ja paikkoja turvallisuuden takia, mikä raportin mukaan antaa viitteitä siitä, että osa juutalaisista eivät kykene elämään avoimesti ”juutalaista elämää”.⁴⁵⁸

⁴⁵² European Union Agency for Fundamental Rights 2018b, kaavio 17. Syitä siihen, että syrjinnästä ei ilmoiteta kenellekään, on muun muassa se, että ilmoituksen ei uskota johtavan mihinkään, tapaus oli liian tavallinen tai siitä ei kannata ilmoittaa ja tapauksia tapahtuu koko ajan. Lisäksi ilmoituksesta pelätään koituvan kielteisiä seurauksia, tapauksesta ei ole todisteita ja ei haluta aiheuttaa hankaluuksia, *ibid.*, s. 38.

⁴⁵³ *Ibid.* kaavio 3. Syitä ilmoittamatta jättämiseen oli se, että minkään ei uskottu kuitenkaan muuttuvan, tapaus ei ollut riittävän vakava ilmoitettavaksi, ilmoittaminen olisi ollut liian hankalaa tai siitä olisi koitunut liikaa vaivaa, *ibid.* s. 9–10.

⁴⁵⁴ Oikeusministeriö 2016, s. 103–104.

⁴⁵⁵ Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2018a, s. 45.

⁴⁵⁶ European Union Agency for Fundamental Rights 2018a, s. 36–38 ja figure 12.

⁴⁵⁷ *Ibid.* s. 38–39.

⁴⁵⁸ *Ibid.* s. 39.

Yhdenvertaisuus- ja syrjintänäkökulmat liittyvät myös uskonnollisten tapojen kieltämiseen. Yhden osan kysymyksistä muodosti se, olivatko vastaajat kuulleet maissaan ehdotuksia tai näkemyksiä siitä, että tietyt uskonnolliset tavat (poikien ympärileikkaus *brit mila* sekä eläinten teurastus *shechita*) tulisi kieltää, ja mikäli mahdollinen kiello aiheuttaisi heille juutalaisina ongelmia. Vastanneista 11 % oli kuullut ehdotuksia teurastuksen kieltämisestä ja 38 % sekä teurastuksen että poikien ympärileikkauksen kieltämisestä.⁴⁵⁹ 69 % vastanneista piti uskonnollisen teurastuksen kieltämistä hyvin isona tai melko isona ongelmana ja 82 % poikien ympärileikkauksen kieltämistä.⁴⁶⁰ Ruotsissa asuvista juutalaisista vain 44 % piti teurastuksen kieltämistä hyvin isona tai melko isona ongelmana, minkä raportissa arvioidaan johtuvan siitä, että Ruotsissa uskontoon perustuva teurastus on jo kielletty ja kosher-liha tuodaan ulkomailta.⁴⁶¹ Poikien ympärileikkausta ja uskontoon liittyvää erityistä teurastustapaa on muutoin käsitelty yllä kappaleessa 3.7.

Oikeusministeriön vuoden 2016 selvityksen mukaan niistä vastaajista, jotka olivat kokeneet vihapuhetta⁴⁶² tai häirintää uskonnolliseen vähemmistöryhmään kuulumisen vuoksi, 57 % kertoi välttelevänsä joitain paikkoja siinä pelossa, että voisi joutua häirinnän tai vihapuheen kohteeksi vähemmistöryhmään kuulumisen takia.⁴⁶³ Vihapuhetta tai häirintää kokeneista vastaajista 44 % kertoi tämän vaikuttaneen heidän uskonnon tai elämänkatsomuksen harjoittamiseensa.⁴⁶⁴ Koettu syrjintä vaikuttaa myös uhrien luottamukseen oikeusjärjestelmää ja poliisia kohtaan.⁴⁶⁵

3.9.5 Yhteenvetoa

Edellä on käsitelty syrjintälainsäädäntöä sekä uskontoon perustuvaa syrjintää Suomessa. Tulojen perusteella Suomessa esiintyy runsaasti syrjintää. Uskontoon perustuvaa syrjintää ei sellaisenaan kuitenkaan ole Suomessa tai Suomen osalta juurikaan tutkittu, vaan uskonto on

⁴⁵⁹ Ibid. Table 8.

⁴⁶⁰ Ibid. Figure 29.

⁴⁶¹ Ibid. s. 70.

⁴⁶² Vihapuheella tarkoitettiin selvityksessä ”julkisuudessa (tiedotusvälineissä, verkossa, julkisissa tiloissa ja julkisissa tapahtumissa) esitettyä ilmaisua tai puhetta, jolla levitetään, yllytetään, ylläpidetään tai oikeutetaan vihaa ja jonka selvityksen kohteena oleviin vähemmistöryhmiin kuuluvat kokevat uhkaavana ja loukkaavana”, Oikeusministeriö 2016, s. 10.

⁴⁶³ Ibid. Kuva 75.

⁴⁶⁴ Ibid. Kuva 77. Häirintä ja vihapuhe vaikutti myös vastaajien yleiseen turvallisuudentunteeseen, psyykkiseen terveyteen, työssäkäyntiin tai opiskeluun, ystävyys-suhteisiin, asuinpaikan valintaan, viranomaisluottamukseen, fyysiseen terveyteen, harrastamiseen ja perhesuhteisiin.

⁴⁶⁵ European Union Agency for Fundamental Rights 2018b, Kaavio 35.

tutkimuksissa ilmennyt yhtenä syrjäntäperusteena muiden joukossa. FRA:n antisemitismitutkimus on tästä poikkeus sen keskittyessä nimenomaan yhteen uskonnolliseen ryhmään, joskaan se ei koskenut Suomea. Suomessa ja Suomen osalta kansainvälisissä tutkimuksissa ollut kyse pitkälti somaleihin kohdistuvasta syrjinnästä. Somalit kuitenkin kokevat usein moniperusteista syrjintää etnisyyden, uskonnon ja ihonvärin perusteella. Tutkimuksissa uskontoon liittyvää syrjintää käsitellään usein kielen ja etnisen taustan kanssa yhdessä, mutta nimenomaisesti uskontoon perustuvaa syrjintää tulisi tutkia erikseen. Ei ole riittävää, että uskontoon perustuvaa syrjintää muslimien osalta tutkitaan pelkästään selvittämällä yhden ryhmän syrjintäkokemuksia. Somalit eivät ole Suomessa ainoita muslimeita, ja toisaalta heidän kokemansa syrjintä voi olla hyvin erilaista kuin johonkin toiseen etniseen ryhmään kuuluvan muslimin. Suomen muslimiväestö on poikkeuksellisen monimuotoista ja koostuu somaleiden lisäksi arabeista, kurdeista, turkkilaisista, afgaaneista, bosnialaisista ja Kosovon albaaneista, tataareista sekä kantasuomalaisista kääntyneistä.⁴⁶⁶

Lisäksi oikeusministeriön tutkimuksesta ilmenee, että kristittyihin vähemmistöihin kuuluvat henkilöt kokevat häirintää. Syrjintää eivät koe vain maahanmuuttajat, eikä syrjintää koeta pelkästään yhdessä kielen ja etnisen taustan kanssa. Näin ollen maahanmuuttajien tai heidän jälkeläistensä syrjintäkokemusten kuvaaminen ole riittävää. Toisaalta tutkimuksissa, jotka käsittelevät maahanmuuttajien ja heidän jälkeläisten kokemaa syrjintää, eivät (pääosin) nouse esiin kristityt tai juutalaiset vähemmistöt. Tutkimusta sekä syrjinnästä uskonnon perusteella että syrjinnän vaikutuksesta uskonnonvapauteen siis tarvitaan. Syrjintä on usein myös aliraportoitua, mikä vaikeuttaa ongelmaan puuttumista yksilön kohdalla ja yhteiskunnallisesti. Lisäksi tulisi keskittyä muun muassa yhdenvertaisuuslainsäädäntöön liittyvien ongelmien korjaamiseen, jotka liittyvät pääosin työelämässä tapahtuvaan syrjintään.

---

⁴⁶⁶ Katso esim. Pauha – Martikainen 2014, s. 218 sekä Pauha 2016, s. 222.

4 LOPUKSI

Edellä on käsitelty positiiviseen uskonnonvapauden toteutumista Suomessa analysoimalla positiivista uskonnonvapautta tukevia ja haittaavia rakenteita sekä käytännön toteutumista. Työssä on analysoitu positiiviseen uskonnonvapauteen vaikuttavaa lainsäädäntöä, valtion rahallisia ja muita toimia uskonnonvapauden toteutumisen turvaamiseksi sekä molempien edellä olevien vaikutuksia uskonnonvapauden tosiasialliseen toteutumiseen. Lisäksi työssä on analysoitu kotimaisessa oikeuskäytännössä ja ylimpien laillisuusvalvojien ratkaisuisa esiin nousseita teemoja. Tutkielmassa on hyödynnetty ihmisoikeusindikaattorityössä käytetty tapaa jaotella ihmisoikeuden toteutumisen mittaamiseen soveltuvat indikaattorit rakenne-, prosessi- ja lopputulosindikaattoreihin, sekä ihmisoikeusindikaattorityöhön soveltuvia lähestymistapoja. Lisäksi työssä on käsitelty uskonnonvapauteen olennaisesti liittyvänä kysymyksenä syrjinnän kieltoa lainsäädännössä sekä sen toteutumista Suomessa erilaisten kansainvälisten ja kansallisten tutkimusten ja barometrien avulla. Tutkielmassa näkökulma uskonnonvapauden rajoittamiseen on ollut hyvin laaja. Näin ollen kaikki minkä voi katsoa jollain tavalla vaikuttavan negatiivisesti positiivisen uskonnonvapauden toteutumiseen on tulkittu rajoittavaksi. Työn puitteissa ei ole ollut mahdollista tai tarkoituksenmukaista arvioida sitä, onko kussakin tapauksessa kyseessä hyväksyttävään päämäärään pyrkivä ja oikeasuhtainen rajoitus vai ei, tai onko asiassa lopulta ollut kyse esimerkiksi syrjinnästä. Vaikka erilaisen kohtelun voisi sinällään helposti todeta, ei kyse välttämättä ole syrjinnästä tai uskonnonvapauden rikkomisesta, vaan kyse on aina tapauskohtaista arvioinnista.

Yleisellä tasolla Suomen tilanne uskonnonvapauden osalta on hyvä. Esimerkiksi Pew-tutkimuskeskuksen raportissa Suomen kokonaispisteet uskontoon kohdistuvien rajoitusten suhteen oli 2.6/10.⁴⁶⁷ Suomessa ei juurikaan ole sellaista lainsäädäntöä, joka suoraan rajoittaisi uskonnonharjoittamista tai sen ilmaisua, ellei poliisin ja armeijahenkilöstön virkapukuun liittyvää kieltoa käyttää uskonnollisia symboleita ja/tai vaatteita lasketa. Suomessa ei myöskään ole uskonnonvapautta hyvin merkittävällä tavalla rajoittavaa sekularistista perinnettä, jossa positiiviseen uskonnonvapauteen puututaan neutraliteetin nimissä. Käytännössä Suomessa on sekä lainsäädännössä että käytännöissä sellaisia rakenteita, jotka todellisuudessa vaikuttavat erityisesti vähemmistöuskontoihin ja niiden edustajiin negatiivisesti. Yksilöiden elämässä merkityksellistä on lisäksi syrjinnän laajuus.

---

⁴⁶⁷ Pew Research Center 2019, s. 94.

Kirkon ja valtion erityissuhteen vaikutukset näkyvät suoraan uskonnollisten ryhmien erilaisena kohteluna esimerkiksi lainsäädännössä, kuten luvussa kolme on käynyt ilmi. Tämä ei sinällään ole oikeudellisessa mielessä ongelma, kunhan se ei johda muiden uskontojen syrjintään. Joskus uskontojen erilainen kohtelu voi kuitenkin tosiasiassa vaikuttaa yksilön uskonnonvapauden toteutumiseen, riippuen siitä, mitä uskontoa kyseinen henkilö tunnustaa. Joka tapauksessa erityissuhteen aiheuttamat seuraukset vähemmistöuskonnoille ja erityisesti vähemmistöuskontojen edustajille tulee huomata ja mahdollisuuksien mukaan korjata. Siltä osin kuin uskonnollisissa vähemmistöissä on kyse maahanmuuttajataustaisista yhteisöistä, ovat kyseiset yhteisöt jo valmiiksi epäsuotuisemmassa asemassa valtaväestöön verrattuna monin tavoin, muun muassa varallisuuden suhteen. Lisäksi kyseiset vähemmistöt kokevat usein rasismia ja ovat alttiita moniperusteiselle syrjinnälle. Lainsäädännön luomat rakenteelliset eriarvoisuudet, samoin kuin erilaisista barometreistä ilmenevät asenneongelmat, vaikeuttavat tilannetta entisestään.

Jotta perusoikeuksien nauttimisella olisi käytännön merkitystä, julkiselta vallalta edellytetään erilaisia positiivisia ja aktiivisia toimia oikeuden tosiasiallisen toteutumisen turvaamiseksi. Suomessa näitä ovat esimerkiksi erilaiset rahalliset avustukset uskonnollisille yhdyskunnille. Toisaalta merkittävä syrjinnän poistamiseen ja potentiaalisesti positiivisen uskonnonvapauden edistämiseen vaikuttava kansallinen lainsäädännöllinen tekijä on yhdenvertaisuuslain 5–7 §:ssä asetetut viranomaisen, koulutuksen järjestäjän sekä työnantajan velvollisuudet edistää yhdenvertaisuutta. Julkisen vallan aktiivisia toimia tulisi mahdollisuuksien mukaan pohtia vielä lisää muun muassa suhteessa uskonnollisiin rakennuksiin ja hautapaikkoihin. Ottaen huomioon ECRI:n lausunto, julkisen vallan tulisi pyrkiä dialogiaan moskeijan rakentamista yhdessä muslimiyhteisön kanssa. Myönteistä on myös se, että juutalaisen seurakunnan turvallisuuskuluihin on vuoden 2020 talousarvioesityksessä varattu 300 000 euroa. Myös sisäministeriön toimenpideohjelmasta löytyy useita tehokkaita vaikuttavia suunniteltuja toimenpiteitä.

Kuten edellä on käynyt ilmi, positiivisen uskonnonvapauden toteutumista Suomessa on tutkittu vähän, jos lainkaan. Tämä seikka itsessään osoittaa tämän tutkielman teon tarpeellisuuden. Tutkimusta aiheesta tarvitaan lisää. Myös uskontoon perustuvasta syrjinnästä tarvitaan lisää tutkimusta samoin kuin siitä, miten uskontoon perustuva syrjintä vaikuttaa uskonnonvapauteen. Muutoin tehdyt syrjintätutkimukset antavat osviittaa siitä, että Suomessa syrjintä

on yleistä, samoin kuin syrjinnän aliraportointi. Vaikka syrjintää tapahtuu kaikkien uskonnollisten ryhmien keskuudessa, olisi perusteltua tutkia erityisesti muslimeita. Vaikka muslimien osuus väestöstä ei ole suuri, ovat muslimit rekisteröityneiltä jäseniltään suurin uskonnollinen ryhmä evankelis-luterilaisten, ortodoksien ja Jehovan todistajien jälkeen. Kuten yllä on tullut ilmi, muslimeihin kohdistuu sekä Suomessa että Euroopassa paljon syrjintää ja heihin suhtaudutaan uskonnollisista ryhmistä kielteisimmin. Lisäksi Euroopassa nimenomaan muslimien toimintaa pyritään lainsäädännössä rajoittamaan eri tavoin, muun muassa sekularismiin ja neutraliteettiin vedoten.

Sekulaarissa yhteiskunnassa uskonnon merkitystä yksilön elämässä ei välttämättä aina ymmärretä, mikä voi tosiasiassa johtaa yksilön perus- ja ihmisoikeuksien rajoittamiseen. Joskus voidaan ajatella, että uskonnonharjoittamisen salliminen on palvelus kyseiselle henkilölle, vaikka kyse on todellisuudessa keskeisestä yksilön perus- ja ihmisoikeudesta. Uskonnonvapaus pitää siis paitsi huomioida, myös sen historiallinen ja yhteiskunnallinen että yksilön elämän kannalta keskeinen merkitys ymmärtää. Sekulaarissa yhteiskunnassa uskovaisten haavoittuvuus ei kuitenkaan usein saa sympatiaa⁴⁶⁸. Vastaavasti oman kulttuurin ja historian näkeminen neutraalina voi asettaa vähemmistöt epäedulliseen asemaan. Esimerkiksi juutalaisen seurakunnan asiantuntijalausunnossa koskien ns. uskonnollisen teurastuksen kieltämistä todetaan osuvasti, että vähemmistöjen näkökulmasta asia näyttää enemmistön suosiemiselta, kun esimerkiksi eläinten metsästämiseen tai rapujen elävältä keittämiseen ei puututa, mutta vähemmistöjen toimintaan puuttuminen koetaan helpommaksi.⁴⁶⁹

Vaikka Suomen tilanne todetulla tavalla on keskimäärin positiivisen uskonnonvapauden kannalta hyvä ja julkinen valta sinällään toteuttaa erilaisia toimia, joilla se pyrkii täyttämään positiiviset velvollisuutensa, on huomiota kiinnitettävä erityisesti uskonnollisten vähemmistöjen kohtaamiin rakenteisiin, jotka estävät tai vaikeuttavat positiivisen uskonnonvapauden toteutumista. Tämä edellyttää näiden rakenteiden tunnistamista ja kriittistä tarkastelua. Eri-tyisen tärkeää on suhtautua kriittisesti niihin rakenteisiin, jotka vaikuttavat yksilöiden uskonnonvapauteen.

⁴⁶⁸ Beek, van der Borgh ja Vermeulen 2010, s. 252.

⁴⁶⁹ Suomen juutalaisten seurakuntien keskusneuvosto 2018, kohdan ”Kulttuurinen oikeus ja subjektiivisuus” alla.